

”SYDÄMEN TÄYTYY SYKKII LAPSELLE”

Huostaanoton sosiaalityöntekijöissä herättämät tunteet

MARITA HOVI
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2008

HOVI, MARITA: ”Sydämen täytyy sykkii lapselle” Huostaanoton sosiaalityöntekijöissä herättämät tunteet

Pro gradu –tutkielma, 100 s.

Ohjaajat: Hannele Forsberg ja Kyösti Raunio

Sosiaalityö

Toukokuu 2008

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena ovat huostaanoton herättämät tunteet sosiaalityöntekijöiden kokemana. Tutkimus kohdentuu heidän tunteidensa heräämiseen ja muuttumiseen ensimmäisen huostaanoton ja haastatteluhetken välillä. Tunnekokemukset liittyvät ensimmäiseen huostaanottoon, huostaanottopäätöksen ratkaisuun sekä työn juridisuuden mukanaan tuomiin vallan ja vastuun kokemuksiin sekä vastentahtoisen huostaanoton aiheuttamiin ristiriitatilanteisiin. Tutkimuksessa selvitan lisäksi sosiaalityöntekijöiden saamia valmiuksia huostaanottotyöhön, motivaatiota työssä jatkamiselle sekä kartoitan heidän muutostarpeitaan huostaanottotyön suhteen.

Tutkimuksen tarkoitukseni on tuoda esiin sosiaalityöntekijöiden huostaanottoon liittyviä tunnekokemuksia, joita ei ole mielestäni riittävästi tutkittu. Käytän kvalitatiivisessa tutkimuksessani fenomenologis-hermeneuttista lähestymistapaa sekä luovan haastattelun metodia. Aineistoni on kerätty vuosien 2001–2005 välillä ja se koostuu 11 muodollisesti pätevän sosiaalityöntekijän haastatteluista, mistä kertyi 214 sivua tekstiä analysoitavaksi. Haastateltavat ovat sekä lastensuojelutyötä että yhdennettyä sosiaalityötä tehneitä sosiaalityöntekijöitä läntisestä, eteläisestä ja kaakkoisesta Suomesta. Sosiaalityöntekijöillä on työkokemusta vaihtelevasti erityyppisistä ja -kokoisista kunnista vajaan kahdesta vuodesta pariinkymmeneen vuoteen.

Tutkimuksen perusteella ensimmäinen huostaanotto oli sosiaalityöntekijöille vaikuttava tapahtuma, jota kuvailtiin pelkästään negatiivisilla sanoilla. Epävarmuuden tunne oli päällimmäisenä johtuen tuen puutteesta. Tunteiden heräämiseen vaikutti vastuun kokeminen huostaanottoratkaisun teosta. Työkokemuksen lisääntyessä sekä epävarmuuden tunne huostaanottotilanteissa hävisi että useimmat sosiaalityöntekijät kokivat kiukkua ja vihaa niitä vanhempia kohtaan, jotka eivät kyvykkyydestään huolimatta toimineet lapsen edun mukaisesti. Kiukkua ei haluttu näyttää vanhemmille. Pelko oli useimpien sosiaalityöntekijöiden kuvaama tunnekokemus, vaikkakin vain toisinaan koettuna. Positiiviset tunteet heräsivät vasta myöhemmin työntekijöiden saatua myönteistä palautetta lapsen tilanteesta. Keskeisenä tutkimuksessa näyttäytyi sosiaalityöntekijöillä riittämättömyyden tunne kiireen ja liiallisten asiakasmäärien vuoksi. Huostaanottopäätöksen ratkaisun hetki koettiin intuitiivisesti, ja yksilöllisesti, eikä työkokemus helpottanut ratkaisun tekoa. Sosiaalityöntekijät kokivat käyttävänsä paljon valtaa ja vaikka he näkivät sen väärinkäyttämisen mahdollisena, niin he eivät omasta mielestään niin tehneet. Huostaanoton läpiviemistä ilman perusteita he eivät pitäneet mahdollisena. Juridisoituminen oli aiheuttanut työpaineita ja tarvetta oikeustieteellisiin pintoihin.

Tutkimuksessa lapsen etu näyttäytyi ristiriitaisena ja ohjasi työntekijöitä keskenään erilaisiin ratkaisuihin. Resurssien ja tuen puute sekä positiivisen palautteen vähyys ja sen saaminen viiveellä näyttäisivät vaikuttavan uusien työntekijöiden nopeaan vaihtuvuuteen huostaanottoihin liittyvässä työssä. Tärkeimpänä toimenpide-ehdotuksena on, että lastensuojelutyö tarvitsisi kiireellisesti resursseja, jotta sosiaalityöntekijöillä olisi aikaa paneutua asiakastilanteisiin ja luottamuksellisten asiakassuhteiden luomiseen, muuten lapsen etu ei toteudu.

Avainsanat: Huostaanotto, sosiaalityöntekijä, lastensuojelu, kokemus, ratkaisu, lapsen etu.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	HUOSTAANOTTO OSANA LASTENSUOJELUA	4
2.1	Lapsen edun arvioiminen huostaanottotilanteessa	4
2.2	Huostaanoton perusteet.....	6
2.3	Huostaanotto vastentahtoisena toimenpiteenä.....	7
2.4	Uuden lastensuojelulain mukanaan tuomat muutokset	10
2.5	Huostaanotto tilastoina	10
2.6	Huostaanotto yhteiskunnallisena tehtävänä.....	11
3	SOSIAALITYÖNTEKIJÄN PÄÄTÖKSENTEKO JA ROOLIT HUOSTAANOTTO- TILANTEESSA	13
4	LASTENSUOJELUA JA HUOSTAANOTTOA KOSKEVAT TUTKIMUKSET	15
4.1	Huostaanottoa koskevat tutkimukset	15
4.2	Intuitiota ja empatiaa koskevat tutkimukset	19
4.3	Sosiaalityön juridisuuteen liittyvät tutkimukset	21
4.4	Työssä jaksamiseen liittyvä tutkimus	26
5	TUNTEITA JA PAHUUDEN KOHTAAMISTA KOSKEVAT TUTKIMUKSET	29
5.1	Tunteita koskevat tutkimukset	29
5.2	Pahuuden kohtaamista koskevat tutkimukset	34
6	TUTKIMUKSEN AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ.....	37
6.1	Tutkimuskysymykset	37
6.2	Fenomenologis- hermeneuttinen lähestymistapa.....	37
6.3	Luova haastattelu	39
6.4	Tutkimusaineisto.....	42
6.5	Aineiston analysointi	44
6.6	Eettinen näkökulma	47
7	ALOITTELIJASTA AMMATTILAISEKSI	49
7.1	Ensimmäinen huostaanotto.....	49
7.2	Ratkaisun hetki	54
7.3	Asiakkaan asemaan asettuminen	59
7.4	Tunteet työssä	61
8	HUOSTAANOTTOKOKEMUKSET JURIDISUUDEN KANNALTA	71
8.1	Vallan ja vastuun kokemus	71
8.1.1	Vallan käyttö työssä	71
8.1.2	Vastuun kokemus	75
8.2	Vastentahtoisien huostaanoton käsittely	78
8.2.1	Asianajajat asiakkaiden apuna.....	78
8.2.2	Lautakunta/jaosto.....	80

8.2.3	Hallinto-oikeus	81
9	EVÄÄT HUOSTAANOTTOTYÖHÖN JA PARANNUSEHDOTUKSIA.....	82
9.1	Eväät huostaanottotyöhön.....	82
9.2	Mikä saa sosiaalityöntekijät jatkamaan työssään	83
9.3	Parannusehdotuksia huostaanottotyöhön.....	85
10	YHTEENVETO JA POHDINTA.....	87
10.1	Yhteenveto.....	87
10.2	Tulosten merkitys	92
10.3	Jatkotutkimusaiheet	94
	LÄHTEET.....	95

1 JOHDANTO

Työskennellyäni vuosia sosiaalityöntekijänä pienessä kunnassa, jossa työhöni kunnan perussosiaalityön osana kuului myös lastensuojelutyö, jouduin usein pohtimaan niitä tuntemuksia, mitä huostaanotot itsessäni herättivät. Aihe tuntui olevan usein ajankohtainen myös muille tuntemilleni sosiaalityöntekijöille. Koska pienessä kunnassa ei ollut sosiaalipäivystystä, ei ollut mitenkään tavatonta, että joskus vapaa-ajallakin, illalla tai viikonloppuna, joutui hoitamaan huostaanottoasioita. Työpaikan vaihdokseni suureen kaupunkiin lastensuojelun sosiaalityöntekijäksi antoi taas uuden sävyn huostaanottopohdinnoilleni. Työn luonne muuttui erilaiseksi. Kokonaisvaltainen asiakkaan kanssa työskentely vaihtui eriytyneeksi avohuollon lastensuojelutyöksi ja kiireellisten huostaanottojen teko sisältyi työaikaan sosiaalipäivystyksen hoitaessa muuna aikana kiireelliset tilanteet. Lastensuojelutapausten määrä lisääntyi samoin kuin yhteistyötahot, mutta henkilökohtainen suhde asiakkaaseen muuttui etäämmäksi.

Kiinnostukseni huostaanottoa kohtaan jatkui. Uudenlainen työskentelytapa herätti uusia ajatuksia ja pohdin, vaikuttavatko erilaiset työskentely-ympäristöt siihen, miten sosiaalityöntekijät kokevat huostaanottotyön. Mietin myös voiko työkokemus tuoda tullessaan rutiinin, millä huostaanottoprosessi työskennellään läpi ”helpommin” tai missä määrin työntekijöiden oma persoona vaikuttaa kokemuksiin. Näistä syistä päätin ottaa tutkimusaiheekseni huostaanoton sosiaalityöntekijöiden kokemana. Myös tunne henkilökohtaisesta vastuusta, mutta myös vallankäytöstä, huostaanoton yhteydessä sekä lapsen tilanteen huomioiminen ovat mielestäni mielenkiintoisia tutkimuksen osa-alueita.

Huostaanotto on yhteiskunnallisestikin hyvin paljon tunnereaktioita herättävää, ja olen ottanut tutkimuksessani tarkastelukulmaksi juuri huostaanottotilanteen ja siihen liittyvän työskentelyprosessin sosiaalityöntekijöiden kokemana. Tutkimusten mukaan lasten on todettu usein jäävän arjessa sivuosaan lastensuojelun työntekijöiden ja vanhempien välisen yhteistyösuhteen rakentamisessa (esim. Hurtig 2003, 11). Lastensuojelututkimuksissa kuitenkin lasta ja lapsen etua on tarkasteltu viime vuosien aikana hyvinkin paljon. Myös äitien huostaanottoon liittyvistä kokemuksista on tehty (Rautakorpi 2007) tuore tutkimus, mutta sosiaalityöntekijöiden kokemukset ovat jääneet tarkastelematta.

Sosiaalityöntekijöiden tunteettomuudesta ja motiiveista tehdä huostaanottoja on kyllä kirjoitettu useinkin erilaisissa lehdissä ja julkaisuissa (esim. Sinko 82-83), mutta ne ovat lähinnä ulkopuolisten

tekemiä päätelmiä ja yleistyksiä sosiaalityöntekijöistä. Siksi haluankin tässä tutkimuksessa tuoda julki sosiaalityöntekijöiden oman äänen, mikä yleensä jää edellä mainituissa julkaisuissa kertomatta. Aihe on edelleen ajankohtainen, vaikka aineistoani on alettu kerätä jo vuodesta 2001 lähtien. Tutkimukseni liittyy oleellisesti lastensuojelun sosiaalityöhön, eikä huostaanottokokemuksia ylipäättään ole paljoa tutkittu sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta.

Tutkimusaineistoni muodostuu 11 lastensuojelutyötä tehneen sosiaalityöntekijän haastatteluista. Sosiaalityöntekijöiden haastattelut ovat vuosilta 2001 - 2005. Tutkimus on kvalitatiivinen ja lähestymistapa fenomenologis-hermeneuttinen. Haastattelumenetelmänä olen pyrkinyt käyttämään soveltuvien osin Jaber F. Gubriummin (1997) luovaa haastattelua, missä tarkoituksena on keskustellen ja asiasta kiinnostuneena viedä haastattelua eteenpäin yrittäen löytää esiin mielenkiintoisia asioita.

Tutkin millaisia tunteita huostaanotot herättävät sosiaalityöntekijöissä ja olen ottanut lähtökohdaksi ensimmäisen huostaanoton kokemukset. Tarkastelen sitä, miten nämä kokemukset eroavat työntekijöiden haastatteluhetken aikaisiin kokemuksiin verrattuna ja mitä tunteita huostaanottoprosessin eri vaiheissa sosiaalityöntekijöissä ylipäättään herää. Tarkastelen myös, onko vuosien varrella tulleella työkokemuksella vaikutusta näihin tunnekokemuksiin. Kiinnostukseni kohdistuu myös sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin omasta vallankäytöstään ja vastuustaan työssään. Samoin tarkastelen sosiaalityöntekijöiden ajatuksia siitä, mitä työltä ja työntekijältä työssä edellytetään. Kartoitan myös mitä parannusehdotuksia sosiaalityöntekijät tuovat esille.

Sosiaalityöntekijöitä haastatellessani pyrin luovan haastattelun yleisten periaatteiden mukaisesti paneutumaan kunkin haastateltavan kohdalla hänen omaan työskentely- ja kokemusmaailmaansa ja sitä kautta ymmärtämään hänen tuntemuksiaan. Haastattelujen alkuvaiheessa vaihdoin itse työpaikkaa siirtyen yhdenntetystä sosiaalityöstä lastensuojeluun, joten sain tuntumaa kumpaankin työskentelytapaan, mitä kokemusta saatoinkin käyttää hyväkseni haastateltavan asemaan paneutuessani.

Tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijällä tarkoitan sekä lastensuojelun sosiaalityöntekijää että yhdenntettyä sosiaalityötä tekevää sosiaalityöntekijää, jonka toimenkuvaan kuuluu myös lastensuojelu. Huostaanottoprosessilla tarkoitan tutkimuksessani sitä vaihetta, mikä alkaa sosiaalityöntekijän mielessä ajatuksena mahdollisesta huostaanotosta ja mikä päättyy joko itse huostaanottopäätöksen tekemiseen, hallinto-oikeuden vahvistukseen vastentahtoisessa huostaanottoasiassa tai asianomaisten tekemän viimeisen valituksen ratkaisupäätökseen hallinto-oikeudessa tai korkeimmassa hallinto-oikeudessa. Koska olen tehnyt haastattelut ennen uuden

lastensuojelulain (LSL 2007) voimaan tuloa 1.1.2008, käsittelem huostaanottoon liittyviä määräyksiä vanhan lain (LSL 1983) mukaisesti ja tarvittaessa asiayhteydessä, tuon esiin uuden lain mukanaan tuomia uudistuksia.

Huostaanottokokemuksen tarkastelu on ajankohtaista, koska huostaanottojen määrät ovat vuosittain vain nousseet ja sosiaalityöntekijöiden suuren vaihtuvuuden vuoksi uudet sosiaalityöntekijät tulevat aina kohtaamaan huostaanoton ja sen mukanaan tuomat tunnekuohut. Niiden keskellä sosiaalityöntekijän pitäisi pystyä toimimaan lapsen parhaaksi omista tuntemuksistaan huolimatta. Aikaisemmista huostaanottoon liittyvistä tai sitä sivuavista tutkimuksista (esim. Saurama 2002; Kääriäinen 2003; Sinko 2004; Rautakorpi 2007) oma tutkimukseni eroaa siinä, että olen pyrkinyt selvittämään huostaanottojen sosiaalityöntekijöissä itsessään nostattamia tunnekokemuksia ja niiden vaikutuksia työhön ja ratkaisuihin, ja sitä kautta monien lasten elämään.

Tutkimukseni toisessa luvussa käsittelem huostaanottoa lähtökohtanani lapsen edun arviointi. Tarkastelen huostaanottoa myös sekä lainsäädännön ja tilastojen kautta että yhteiskunnallisena ilmiönä. Kolmannessa luvussa käsittelem sosiaalityöntekijän rooleja päätöksenteossa. Neljännessä luvussa luon katsauksen aikaisempiin tutkimuksiin Suomessa liittyen lasten huostaanottoihin, intuitioon ja empatiaan työssä sekä juridisuuteen ja työssä jaksamiseen. Viidennessä luvussa tarkastelen tunteita ja pahuutta koskevia artikkeleita. Kuudennessa luvussa esittelen tutkimuskysymykset, tutkimuksen lähestymistavan ja haastattelumetodin, tutkimusaineiston, analyysimenetelmän sekä eettisen näkökulman tutkimukseen.

Luvuissa 7 - 10 tuon esille tutkimustuloksiani verraten niitä aikaisempiin tutkimuksiin. Seitsemännessä luvussa keskityn tarkastelemaan sosiaalityöntekijöiden tunnekokemuksia huostaanottoprosessin eri vaiheissa heidän ensimmäisestä huostaanotostaan haastatteluajankohtaan asti sekä heidän samaistumistaan asiakkaan asemaan. Kahdeksannessa luvussa tutkin sosiaalityöntekijöiden kokemuksia liittyen työn juridiseen puoleen. Tällöin keskityn työntekijöiden vallan ja vastuun kokemuksiin heidän työssään sekä vastentahtoisen huostaanoton mukanaan tuomiin juridiikkaan liittyviin kokemuksiin.

Yhdeksännessä luvussa tarkastelen sosiaalityöntekijöiden ajatuksia siitä, mitä valmiuksia huostaanottotyöhön tarvitaan, mikä saa sosiaalityöntekijät jatkamaan työssään ja mitä muutosehdotuksia sosiaalityöntekijät toivovat huostaanottotyöhön. Kymmenennessä luvussa esittelen vielä tutkimuksen keskeisimmät tulokset, kerron tutkimustulosten merkityksestä ja esittelen mieleeni tulleita jatkotutkimusaiheita.

2 HUOSTAANOTTO OSANA LASTENSUOJELUA

Huostaanottojen oikeutus ja lastensuojelun menettelytavat herättävät ajoittain kärjekästäkin julkista keskustelua, mikä näkyy mediassa lastensuojeluun liittyvänä värikkäänä uutisoimisena sekä puolesta että vastaan (Hurtig 2003, 10.) Syynä on se, että suuri yleisö näkee lastensuojelusta usein vain huostaanoton, vaikka lastensuojelutyö on paljon muutakin kuin pelkkä huostaanotto. Esimerkiksi vuonna 2006 (Stakes 2007) vain vajaa seitsemäsosa lastensuojelutyön piirissä olleista lapsista ja nuorista oli huostassa. Vähemmälle huomiolle julkisessa keskustelussa jäävät lastensuojelun ensisijaiset kohteet, ennaltaehkäisy ja korjaava toiminta, mitkä eivät loukkaa perheen yksityisyyttä tai itsemääräämisoikeutta. Tärkeimmäksi asiaksi lastensuojelutyössä nousee lapsen edun huomioonottaminen. Lastensuojelulain mukaan viranomaisen on myös tarvittaessa turvattava lapsen etu tekemällä siitä ratkaisu, joten lastensuojeluviranomainen on vastuussa ratkaisuisistaan, teki hän niitä tai ei. (Kääriäinen 2003, 11.)

2.1 Lapsen edun arvioiminen huostaanottotilanteessa

YK:n lapsenoikeuksien sopimuksen (1994) 3 artikla painottaa lapsen edun ensisijaisuutta kaikissa lapsia koskevissa lainsäädäntötoimissa. Suomi todennäköisesti on ensimmäisenä maana kirjannut lapsen edun positiiviseksi huostaanoton tunnusmerkiksi. Arvioitaessa lapsen etua, pohditaan mikä on lapselle parasta juuri hänen kulloisessakin elämäntilanteessaan, mutta samalla kuitenkin ajatellaan lapsen tulevaisuutta pitkällä tähtäimellä. Pyrkimyksenä on tavoittaa suurin mahdollinen etu tai pienin mahdollinen haitta. (Mikkola & Helminen 1994, 156–157). Vaikka sekä vanha lastensuojelulaki (LSL 1983) että uusi lastensuojelulaki (LSL 2007) korostavatkin, että lastensuojelussa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu, niin kumpaisessakaan laissa ei ole selvää itsenäistä määrittelyä sille, mitä lapsen etu tarkoittaa.

Vaikka lapsen edun periaate painottuukin niin lainsäädännössä, kansainvälisissä sopimuksissa kuin yhteiskunnallisissa keskusteluissakin, niin kysymys siitä, mitä lapsen edulla oikein tarkoitetaan, on edelleen avoin. Tarkempi ja yhtenäisempi ohjeistus puuttuu siitä, miten lapsen etua vaarantavia tekijöitä tulisi seurata, kartoittaa, arvioida ja määritellä. Sijoitusten perusteiden vaihtelut ilmentävät sitä, että lapsen etua voidaan tulkita eri tavalla saman lain perusteella. (Myllärniemi 2006, 10.) Vanhan lain mukaan (10 §) lapsen etua selvitetessä on otettava huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide, perehdyttävä lapsen kasvuoloihin sekä arvioitava, miten eri

lastensuojelutoimet todennäköisesti vaikuttavat lapsen kehitykseen (LSL 1983). Vanhassa laissa lapsen edun käsitteen sisältöä on kerrottu melko suppeasti.

Uusi lastensuojelulaki sen sijaan täsmentää ja konkretisoi lapsen edun käsitettä. Uuden lain (4 §) mukaan lasten etua arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota ensinnäkin eri toimenpidevaihtoehtoihin ja ratkaisuihin, jotta lapselle turvataan sekä tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi että läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet; toiseksi mahdollisuuteen saada ymmärrystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaista valvontaa ja huolenpitoa; kolmanneksi lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaavaan koulutukseen; neljänneksi turvalliseen kasvuympäristöön ja ruumiilliseen sekä henkiseen koskemattomuuteen; viidenneksi itsenäistymiseen ja kasvamiseen vastuullisuuteen; kuudenneksi mahdollisuuteen osallistua ja vaikuttaa omissa asioissaan; seitsemänneksi kielelliseen, kulttuuriseen ja uskonnolliseen taustaan. Lisäksi lastensuojelulaki painottaa, että ellei lapsen etu muuta vaadi, niin on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti ja käytettävä ensisijaisesti avohuollon tukitoimia. Jos lapsen etu vaatii, on järjestettävä välittömästi sijaishuolto ja sitä toteutettaessa on otettava lapsen edun mukaisella tavalla huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. (LSL 2007.)

Mikään yksittäinen asia ei juurikaan ratkaise lapsen etua vaan lapsen edun arvioinnissa on kyse kokonaisharkinnasta. Laaja-alaisesti on kartoitettava niiden eri tekijöiden yhteisvaikutusta, mitkä liittyvät kunkin lapsen kulloiseenkin yksilökohtaiseen tilanteeseen ja erityistarpeeseen. Huostaanoton edellytyksenä on, että sijaishuollon on oltava lapsen edun mukaista. Tuolloin on mietittävä, onko huostaanotto vaihtoehtoista paras mahdollinen vai onko se kaikista vaihtoehtoista se kaikkein vähiten huono. Kun huostaanottoa pohdittaessa arvioidaan lapsen etua, niin peruskysymyksenä on miettiä turvataanko lapsen kehitys paremmin sijoittamalla lapsi kodin ulkopuolelle vai onko parempi, että lapsi jää kotiin. (Taskinen 2003, 23.)

Lapsen edusta, erityisesti sen määrittelyvallasta, on tullut kiistakapula, jossa toisena osapuolena ovat lastensuojelulliset perusteet ja toisena yksilön ja perheen koskemattomuutta painottavat oikeusperiaatteet. Nämä kiistat voivat johtaa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen käsittelyyn, minkä johdosta lastensuojelutyöntekijät joutuvat miettimään toimenpiteidensä seurauksia. Tässä ristiriidassa lapsen etu voi olla kovilla. (Pulma 2004, 19.) Lapsen edun periaate voidaan myös kokea ongelmalliseksi siinä, ettei se ole selkeä eikä helppo periaate eikä perheen tilanteesta erillinen. Lapsen edun voidaan ajatella olevan viranomaisen määrittelemä etu ja antavan sosiaalityöntekijälle oikeuden toimia vastoin vanhempien oikeuksia jolloin ongelmaksi voi muodostua se, että jos vanhempia kohdellaan huonosti, niin myös lapselle saattaa käydä huonosti. (Roos 2004, 8-9.)

Toisaalta lastensuojelun kantavana periaatteena on lapsen edun huomioonottaminen, ja jos lasten ja vanhempien edut ovat ristiriitaisia, niin lapsen etu ratkaisee. Tällöin huostaanottoa suunniteltaessa lastensuojelutyöntekijöiden velvollisuutena on tutkia erilaiset näkemyserot riittävän objektiivisesti ja tätä varten tulisi kahden työntekijän osallistua työskentelyyn. (Taskinen 2003, 8.)

2.2 Huostaanoton perusteet

Huostaanotto on aina viimesijaisin lastensuojelullinen toimenpide ja sitä ennen on käytettävä mahdollisimman laajasti avohuollon tukitoimia. Lastensuojelulain hengen mukaan perheiden tilanteisiin pitäisi päästä puuttumaan niin aikaisessa vaiheessa, että perheitä voidaan vielä tukea heidän ongelmissaan ja kyetään ehkäisemään ongelmien syntyminen. Perheen ongelmiin puututtaessa viranomaisen on valittava lievin mahdollinen tapa käytettävissä olevista toimenpidevaihtoehdoista. (Räty 2004, 85.) Lastensuojelulain mukaan viranomaisten on kuitenkin ryhdyttävä toimenpiteisiin mikäli lapsen hoidossa ja kasvatuksessa ovat puutteet tai muut kodin olosuhteet vaarantavat lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä. Samoin on silloin, jos lapsi tai nuori itse omalla käytöksellään uhkaa vaarantaa sitä. (Taskinen 2003, 12.)

Avohuollon tukitoimien määrä ja laatu vaihtelevat kunnittain, koska niiden tulee vastata paikallista tarvetta. Näitä avohuollon tukitoimia ovat taloudellinen tuki ja asumisen turvaaminen, toimeentulo myös ehkäisevänä sekä avohuollon palvelut. Avohuollon palveluihin kuuluvat muun muassa sosiaalityöntekijän tapaamiset, päivähoito, kotipalvelu, koulun oppilashuolto, tukihenkilötoiminta, perhe- ja nuorisotyö, perheneuvolatoiminta, lomatoiminta ja lapsen tai koko perheen sijoitus avohuollon tukitoimin. Myös muita vaihtoehtoja voidaan käyttää. Uusi lastensuojelulaki vielä korostaa entisestään varhaista tukemista, ja avohuollon tukitoimet kirjataan asiakassuunnitelmaan ja myönnettyistä tukitoimista on tehtävä erillinen päätös. Varhaisessa tuessa keskeistä on luottamuksellisen suhteen luominen työntekijöiden ja perheen kesken ja siihen tarvitaan riittävästi aikaa. (Taskinen 2007, 18, 42.)

Huostaanotto perustuu aina viranomaisen päätökseen ja se on aina viimesijaisin lastensuojelutoimi nojautuen lastensuojelulain (LSL 1983) 16 §:ään (Mikkola & Helminen 1994, 150). Huostaanottoon ryhtyminen vaatii yksilöllistä harkintaa ja lastensuojelulaissa sille on asetettu kolme kriteeriä, minkä kaikkien on täytyttävä samanaikaisesti: lapsen oma käyttäytyminen, eli jos hän itse tai lapsen elinolosuhteet vaarantavat vakavasti hänen kehitystään tai terveyttään, avohuollon tukitoimien riittämättömyys, epätarkoituksenmukaisuus tai mahdottomuus ja että sijaishuolto on lapsen edun

mukaista (Taskinen 2003, 19). Ehtojen täytyessä sosiaalitoimea myös velvoitetaan ryhtymään huostaanottoon, muutoin on uhkana rikoslain 21 luvun 11 §:n nojalla, että tilannetta joudutaan arvioimaan mahdollisena heitteillepanona. (Mikkola & Helminen 1994, 151).

Huostaanotto on konkreettinen toimi ja sen tärkein oikeusvaikutus kohdistuu lapsen asumisesta päättämiseen eli kunnan sosiaalilautakunta päättää siitä vanhempien sijasta. Oikeusvaikutukset ovat joko perhettä tai lasta tukevia tai vanhempien tai lapsen oikeuksia rajoittavia. (Mikkola & Helminen 1994, 150.) Huostaanottopäätöksessä tulee näkyä lapsen ja perheen tausta sekä seikat, mitkä ovat johtaneet huostaanottoon. Päätöksessä tulee ilmetä myös lastensuojelulain kohdat, mihin huostaanotto perustuu, sekä päätöksen perustelut. (Taskinen 2003, 28.) Ennen huostaanottopäätöstä tai sen lopettamista sekä lapsen sijaishuoltoon sijoittamista on sosiaalityöntekijän lastensuojelulain (LSL 17 §) mukaan kartoitettava lapsen omat toivomukset ja mielipide ottaen huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa. Myös lapsen vanhemmille ja huoltajille sekä 12 vuotta täyttäneelle lapselle on annettava tilaisuus tulla kuulluksi. (Mikkola & Helminen 1994, 161; Taskinen 2003, 30.)

Huostaanottoon tulisi ryhtyä riittävällä valmisteluajalla ja suunnitelmallisesti ja yleensä tämä onkin mahdollista, sillä huostaanottotilanne harvoin tulee yllätyksenä asianomaiselle perheelle tai viranomaiselle (Mikkola & Helminen 1994, 159.) Tosin Laakso ja Saikku (1998, 21) sekä Rautakorpi (2007, 54) tutkimuksissaan totesivat, että varsinkin vastentahtoinen huostaanotto oli vanhemmille useimmiten täysi yllätys ja sokki.

Tärkeäksi työvälineeksi sosiaalityöntekijälle muodostuu huoltosuunnitelma, mihin merkitään huostaanoton tarkoitus ja tavoitteet sekä erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen vanhemmilleen ja häntä kasvattaville ja hoitaville henkilöille sekä arvioitu aika, minä aikana tavoitteet pyritään toteuttamaan. Lisäksi siihen on merkittävä yhteistoiminnan ja yhteydenpidon toteuttamistapa lapsen vanhempien ja lapselle läheisten henkilöiden kanssa sekä jälkihuollon toteuttamistapa. Tarvittaessa huoltosuunnitelmaa täydennetään erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla. (Mikkola & Helminen 1994, 115; Taskinen 2003, 26.)

2.3 Huostaanotto vastentahtoisena toimenpiteenä

Tarkasteltuna huostaanottoa lastensuojelullisena ilmiönä voidaan todeta, että sillä on erityisasema, koska se on ainoa lastensuojelulain mukainen pakkotoimenpide ollen sekä lapsen että hänen perheensä kannalta syvällisin perheen sisäiseen ilmapiiriin tunkeutuva julkisoikeudellinen toimenpide (Mikkola & Helminen 1994). Samalla se on kuitenkin vain osa lastensuojelutyön

kokonaisuudesta (Hurtig 2003, 11). Lastensuojelulain mukaan huostaanottoon voidaan ryhtyä vain, jos avohuollon tukitoimet eivät enää riitä tai ne eivät ole tarkoituksenmukaisia. Näin ollen lapsen ja hänen perheensä tilanne voi olla pitkään kriittinen ja vaikea ennen kuin viranomaiset puuttuvat siihen. Tilanne voi lapsen kannalta johtaa ristiriitaan, koska ainakin tahdonvastainen huostaanotto on interventiona yksilöiden ja perheiden itsemääräämisoikeutta loukkaava, mutta se tehdään kuitenkin lapsen edun toteuttamiseksi. (Taskinen 2003, 22–23.)

Mikäli vanhemmat tai 12 vuotta täyttänyt lapsi eivät suostu lapsen huostaanottoon vaan vastustavat sitä tai siihen liittyvää sijaishuoltoa tai jos ennen huostaanottopäätöstä ei ole ollut mahdollista suorittaa asianmukaista kuulemistä, on päätös lastensuojelulain (17 §) mukaan alistettava hallinto-oikeuden ratkaistavaksi. Tällöin hallinto-oikeus joko vahvistaa tai kumoaa huostaanottopäätöksen. Vanhemmilla ja 12 vuotta täyttäneellä lapsella on mahdollisuus tehdä myös valitus hallinto-oikeudelle lautakunnan tai jaoston tekemästä päätöksestä, koskien huostaanottoa, siihen liittyvää sijaishuoltoa tai huostaanoton lopettamista. Tarvittaessa hallinto-oikeus toimeenpanee omasta aloitteestaan tai asianomaisen pyynnöstä suullisen käsittelyn ennen alistuksen tai valituksen ratkaisemista. (Taskinen 2003, 36–39.)

Mikäli lapsi on välittömässä vaarassa tai muuten kiireellisen huostaanoton ja sijaishuollon tarpeessa, voi lastensuojelutyöntekijä ilman asianosaisten kuulemistä tai suostumusta ottaa lapsen kiireellisesti huostaan ja sijoittaa hänet tilapäisesti turvaan. Tällöin ei asiaa tarvitse alistaa hallinto-oikeuden vahvistettavaksi. Kiireellinen huostaanotto lakkaa viimeistään 14 päivässä päätöksen tekemisestä ja lapsi on palautettava takaisin kotiin, mikäli lastensuojeluviranomaiset eivät tee päätöstä varsinaisen huostaanoton valmisteleminen ryhtymisestä. Jos aletaan valmistella huostaanottoa, on asia tällöin käsiteltävä vähintään 30 päivän sisällä kiireellisen huostaanoton alkamisesta. Määräaikaa voidaan jatkaa vielä erittäin painavasta syystä 30 päivällä. (Taskinen 2003, 41.)

Lasten tahdonvastaiset huostaanotot ovat aiheuttaneet Suomen kannalta eniten ihmisoikeusongelmia ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ottanut useassa tapauksessa kantaa niihin. Joissakin tapauksissa se on katsonut Suomen rikkoneen ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan turvaamaa perhe-elämän suojaa lapsen huostaanoton yhteydessä. Ongelmana on tällöin ollut muun muassa se, etteivät viranomaiset ole ryhtyneet perheen mahdollista jälleenyhdistämistä silmällä pitäen riittäviin toimiin. (Lapsiasiavaltuutettu 2006...)

2.4 Uuden lastensuojelulain mukanaan tuomat muutokset

Erityisesti YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus Suomen ratifioimien ihmisoikeussopimusten ohella ovat myötävaikuttaneet Suomen lastensuojelulain uudistamisen tarpeeseen. Uusi lastensuojelulaki astui voimaan 1.1.2008. Edellinen lastensuojelulaki on tullut voimaan jo neljännesvuosisata sitten, joten uudistuksen taustalla on ollut tarve selkiyttää ja nykyaikaistaa lastensuojelun säädöksiä. (Taskinen 2007, 7-8.)

Uuden lastensuojelulain mukaan kaikissa lastensuojelutoimenpiteissä on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu ja lapsen edun arviointi. Lapsen mielipide on selvitettävä aina lapsen iästä huolimatta, vaikka juridinen kuuleminen koskee edelleen vain 12 vuotta täyttänyttä lasta. Lastensuojeluasiakkuuden alkaessa on lapselle nimettävä oma sosiaalityöntekijä ja lastensuojelun tarve on selvitettävä määräajassa. Aikaisempi huoltosuunnitelma on muutettu aikaisempaa kattavammaksi asiakassuunnitelmaksi. Uudessa lastensuojelulaissa on tehostettu lapsen ja perheen osallisuutta ja oikeusturvaa ja siinä painotetaan hyvää vuorovaikutusta lapsen, vanhempien ja työntekijöiden välillä, kun työskennellään lasten ja perheiden auttamiseksi ja tukemiseksi. Uudessa laissa myös täsmennetään kunnan velvollisuuksia lastensuojelussa ja pyritään siihen, että kunnissa panostettaisiin enemmän ennaltaehkäisyyn, varhaiseen tukeen ja avohuoltoon tarjoamalla riittävästi peruspalveluja. Keskeisenä pidetään myös vaikeissa elämäntilanteissa olevien ihmisten syvää ymmärrystä. (Taskinen 2007, 3, 7-9.)

Uuden lain myötä lapselle tulee määrätä edunvalvoja, jos on perusteltu syy, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Jos vanhemmat vastustavat lapsen tilanteen selvittämistä, voidaan tuomioistuimelta hakea lupa lastensuojelutarpeen selvittämiseksi. Jos lapsi ei voi asua kotona, on ennen lapsen sijoitusta kodin ulkopuolelle selvitettävä onko lapsen läheisverkostossa henkilöitä, keiden luokse lapsi voidaan sijoittaa. Kiireellinen huostaanotto on uudessa laissa muutettu selvennyksen vuoksi kiireelliseksi sijoitukseksi. Lastensuojelulain keskeinen uudistus liittyen nimenomaisesti huostaanottoon on tahdonvastaisten huostaanottopäätösten siirtäminen kunnan sosiaalilautakunnalta hallinto-oikeuden päätettäväksi. Tällöin viranhaltija tekee hakemuksen huostaanotosta. (Taskinen 2007, 9, 40, 67.)

2.5 Huostaanotto tilastoina

Stakesin tilaston mukaan vuoden 2006 aikana Suomessa oli avohuollon asiakkaina 59 069 lasta ja nuorta, joista uusia asiakkaita oli 29,5 %. Avohuollon asiakkaiden määrä pysyi samalla tasolla edelliseen vuoteen verrattuna. Sijoitettuna kodin ulkopuolelle oli Suomessa 15 628 lasta ja nuorta, ja sijoitusten määrässä oli kasvua edelliseen vuoteen 2 %. Kaikista Suomen alle 18-vuotiaista lapsista ja nuorista 1,2 % oli sijoitettuna kodin ulkopuolelle. Sijoituksia oli tehty eniten kaupungeissa, joissa sijoitettujen osuus oli 1,4 % lapsista ja nuorista, kun taas taajamissa ja maaseutumaisissa kunnissa osuus oli tasan puolet tästä. Sijoitetuista lapsista ja nuorista 35 % oli perhehoidossa, 49 % laitoshoidossa, minkä osuus sijoituksista on vuosittain kasvanut tasaisesti, ja 16 % muussa huollossa. Laitoshuollossa olleista lapsista ja nuorista 34 % oli sijoitettuna ammatillisiin perhekoteihin, perheryhmäkoteihin tai vastaaviin. (Stakes 2007.)

Vuoden 2006 aikana Suomessa oli huostaanotettuna yhteensä 10 496 lasta, joista 9 551 oli huostassa suostumukseen perustuen tai tahdonvastaisesti. Tahdonvastaisia huostaanotoista oli 19,6 %. Samana vuonna oli kiireellisesti huostaanotettuna 1 590 lasta. Osa lapsista oli vuoden aikana sekä kiireellisesti että varsinaisesti huostaanotettuna. (Stakes 2007.) Ero varsinaisen ja kiireellisen huostaanoton välillä on siinä, että kiireellinen huostaanotto voidaan tehdä, jos lapsi on välittömässä vaarassa tai sijaishuollon tarpeessa, jolloin hänet voidaan tilapäisesti sijoittaa turvaan. Varsinainen huostaanotto on pidempiaikaisempi sijoitus ja se vaatii enemmän valmistelua. Huostaanottojen kasvu lisääntyi kyseessä olevana aikana 3,1 %, mutta kasvu hidastui hivenen edelliseen vuoteen verrattuna. Huostaanotetuista nuorista osa siirtyi vuoden aikana 18 vuotta täytettyään jälkihuoltoon. (Stakes 2007.)

Stakesin nettisivujen pylväsdiagrammikuvioista on selvästi nähtävissä kuinka kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten lukumäärät samoin kuin huostaanototkin ovat vuodesta 1991 vuoteen 2006 tasaisesti lisääntyneet. Sijoitettujen lukumäärä on 16 vuodessa kasvanut n. 75 % ja huostaanotettujen lukumäärä vastaavasti kasvanut yli 70 %. (Stakes 2007.) Koska Stakes kerää tilastoihinsa vuosittain kunnilta pelkkiä lukumäärätietoja, löytyy kodin ulkopuolelle tehtyjen sijoitusten syistä vähän yhtenäistä valtakunnallista tilastotietoa. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle vuodelta 2002 lasten ja nuorten hyvinvoinnista on tässä positiivinen poikkeus. Siinä kerrotaan vuoden 2000 tilanteesta, jolloin kodin ulkopuolelle sijoittamisen yleisimmiksi syiksi mainittiin vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat, jotka usein aiheuttavat lapsen hoidon laiminlyöntiä tai perheväkivaltaa. Lisäksi selonteossa mainittiin, että yhä useampi sijoitus perustuu

lapsen omiin ongelmiin, jotka ilmenevät kouluvaikeutena, rikollisuutena tai huumeiden käyttönä. (Valtioneuvostonselonteko... 2002, 14.)

2.6 Huostaanotto yhteiskunnallisena tehtävänä

Ei pelkästään huostaanotto vaan myös lastensuojelu itsessään herättää, lähinnä siihen liittyvien osapuolten, kuten lasten, perheen, viranomaisten ja yhteiskunnan näkökannalta tunteita. Toisinaan tunteita lisää vielä ristiriitainen tilanne, jossa kaikki näkökannat ovat samanaikaisesti oikeassa. Yhteistä kuitenkin eri osapuolien näkemyksille on halu saada lisättyä ja selkeytettyä yhteistyötä. Lasten kannalta katsottuna halutaan heidän kehitystään turvaavia hoitopaikkoja. Perheen ja viranomaisten yhteistyön kannalta toivotaan enemmän aikaa paneutua varsinkin lasten tilanteisiin ja yhteiskunnan kannalta ajatellaan syntyvän säästöjä, kun työn laatu paranee. (Kääriäinen 2003, 10–11.)

Lastensuojelutyön vaikeutuminen on näkynyt Suomessa erityisesti 1990-luvun ajan (esim. Kääriäinen 2003, 3; Bardy ym. 2002), jolloin ensinnäkin lama aiheutti sen, että kunnat vähensivät monia lasten ja perheiden palvelu- ja tukimuotoja. Näitä ei ole talouden elpymisen jälkeenkään palautettu ennalleen, eikä kansantalouden paranemineenkaan ole auttanut perheitä, jotka työttömyys laman myötä syrjäytti. Toiseksi, samoihin aikoihin tapahtui lastensuojelutyön oikeudellistuminen, johon liittyvät sekä juristien tulo ajamaan vanhempien asioita lastensuojeluasioissa että lastensuojelupuheen muuttuminen hallinnollis-juridiseksi ja sen myötä vaikeaselkoiseksi (esim. Kääriäinen 2003, 3-4; Sinko 2004, 7). Toisaalta lastensuojelutyön oikeudellistuminen on auttanut vanhempia viemään perheen lastensuojeluasioiden käsittelyä eteenpäin (Kääriäinen 2003, 9).

Lastensuojelulain mukaan kunnan viranomaisten on kehitettävä lasten ja nuorten kasvuoloja sekä ehkäistävä ja poistettava niiden epäkohtia kunnan alueella. Kunnassa on myös velvollisuus ryhtyä tarvittaessa avohuollon tukitoimiin sekä järjestää huostaanotto ja sijais- sekä jälkihuolto. Sekä sijaishuollon järjestämisestä että jälkihuollosta aiheutuvat kustannukset kuuluvat sille kunnalle, jossa tarve lapsen huostaanottamisesta ja sijaishuollon järjestämisestä on syntynyt. Sijaishuollon järjestäminen on kustannuksiltaan kallista kunnille ja mukaan vaarana on, että varsinkin asukasluvultaan pienissä kunnissa saatetaan pyrkiä säästämään lastensuojelun kustannuksissa joko siirtämällä huostaanottoa eteenpäin tai jättämällä huostaanotto tekemättä ja lapsi tai nuori sijoittamatta hänen etunsa vastaisesti, vaikka hän tarvitsisi kiireellistäkin apua. (Narikka 2004, 31–32, 46.)

Tästä syystä on haluttu varmistaa, ettei kunta joudu kohtuuttomiin taloudellisiin vaikeuksiin päädyttyäessä lapsen tai nuoren sijoitukseen. Niinpä vuonna 1999 tuli voimaan lainsäädäntö suurten kustannusten tasausjärjestelmästä, kunnille maksettavien tasauskorvausten perusteista sekä tasausjärjestelmän rahoituksesta. Tämä merkitsee sitä, että jokaisen kunnan tulee, taloudellisen rasituksen tasaamiseksi kuntien kesken sekä voimavarojen ohjaamiseksi tarkoituksenmukaisesti ja oikea-aikaisesti palveluihin, kuulua tasausjärjestelmän piiriin. Kustannusten tasaamisessa otetaan huomioon lastensuojelun sekä avo- että sijaishuollon kustannukset samoin kuin esimerkiksi lastensuojelullisena toimenpiteenä toteutettu psykiatrinen sairaalahoido. Edellytyksenä kustannusten satsaukseen on, että kaikki lastensuojelutoimenpiteet on kirjattu huoltosuunnitelmaan. (Narikka 2004, 46–47.)

Huostaanottotyö vaatii erityisosaamista ja vuoden 2002 alusta on tullut voimaan laki sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta edistämään sosiaalialan perus- ja erityisosaamista kunnissa. Osaamiskeskusten verkostoon kuuluu kahdeksan toimialueiltaan määrättyä suomenkielistä ja yksi ruotsinkielinen osaamiskeskus. Kunnilla ja kuntainliitoilla on mahdollisuus muodostaa osaamiskeskus omalla toimialueellaan yhdessä yliopistojen, ammattikorkeakoulujen ja muiden sosiaali- ja terveysalan oppilaitosten sekä maakunnan liittojen, lääninhallitusten, järjestöjen, yritysten ja muiden sosiaali- ja terveysalalla toimivien tahojen kanssa. (Narikka 2004, 32–33.)

Osaamiskeskusten avulla on pyritty turvaamaan erityisosaamista vaativat palvelut ja asiantuntijapalvelut, koulutus sekä tutkimus-, kokeilu- ja kehittämistoiminta, mitkä edellyttävät sosiaalialan alueellista yhteistyötä. Lastensuojelua osaamiskeskus palvelee muun muassa tarjoamalla tarvittavia konsultaatiopalveluja lastensuojelun toteuttamiseksi. Varsinaisia erityispalveluja osaamiskeskus ei tuota, mutta ne voivat koordinoida alueen erityispalveluja kehittämällä ja ylläpitämällä tarvittavia sopimusjärjestelmiä. (Narikka 2004, 32–33.)

Kunnilla on myös mahdollisuus erilaisten sopimusjärjestelyjen avulla järjestää seudullista yhteistyötä sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämiseksi ja tuottamiseksi. Tästä on esimerkkinä viranomaisyhteistyö sosiaalihuollon erityispalvelujen järjestämiseksi. Sopimusjärjestelyjen etuna on niiden joustavuus, mutta vaikeutena laajamittaisen ja vakiintuneen yhteistoiminnan muodostaminen. Sen aikaansaamiseksi on mahdollista perustaa erilaisia sosiaali- ja terveyspalveluja tuottavia yksityisoikeudellisia yhteisöjä, jotka toimivat paikallisella tai alueellisella tasolla. (Narikka 2004, 34.)

3 SOSIAALITYÖNTEKIJÄN PÄÄTÖKSENTEKO JA ROOLIT HUOSTAANOTTO- TILANTEESSA

Vaikka laissa velvoitetaan kuntia hoitamaan alueellaan lastensuojeluun liittyviä toimenpiteitä, ei lastensuojelua ole työnä säädelty tarkasti. Lastensuojeluviranomaiselle on kuitenkin lainsäädännössä annettu velvollisuus ratkaisun tekemiseen lapsen edusta ja hän on vastuussa tekemisistään ja tekemättä jättämisistään. (Kääriäinen 2003, 11–12.) Sosiaalityöntekijän työssä perhe- ja yksilökohtaisuus ovat ensisijalla. Työhön liittyy vaikeiden valintojen tekeminen ja toisinaan sosiaalityöntekijä joutuu ristiriitaisiin tilanteisiin ratkaistessaan keiden etuja hänen täytyy polkea toteuttaessaan lapsen etua. Sosiaalityöntekijän tulee asettua lapsen puolelle, mutta samalla hänen on pyrittävä rakentamaan hyvää yhteistyötä vanhempien kanssa ja toimia niin, että hän kunnioittaa vanhempien ihmisarvoa. Päättyessään työskentelysuunnitelmasta, mikä toteuttaa lapsen etua, sosiaalityöntekijän on katsottava, että suunnitelma on samalla vähiten lasta vahingoittava. (Heino 1997, 379; Kääriäinen 2003, 12.)

Lastensuojelutyön vaikeutena on, että sosiaalityöntekijöiden on kannettava vastuu kaikista lastensuojelutarpeesta olevista asiakkaista, vaikka nämä toisinaan ovat yhteistyöhaluttomiakin. Sosiaalityöntekijöiden on myös jatkuvasti siirryttävä tapahtumasta toiseen ja koettava odottamattomia tilanteita. Työhön sisältyy myös asiakkaiden kohtaamisia ja kuulemisia sekä valintojen ja niiden seurausten arviointia. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden tulee etsiä sijaishuoltopaikkoja ja tehdä yhteistyötä muiden viranomaisten kanssa. (Kääriäinen 2003, 12–13.)

Asiakkuusmäärittystä tehdessään sosiaalityöntekijä toimii päätöksentekijänä ja hän joutuu usein tekemään ratkaisuja viivytyksettä ja epävarmuuden tilassa. Työn tekee erityiseksi ja ainutlaatuiseksi se, että sosiaalityöntekijä sen lisäksi, että hän tutkii tapausta, hän myös toiminnallaan vastaa ratkaisun muodostumisesta lapsen edun mukaiseksi. Sosiaalityöntekijä ottaa myös eri toimintakentillä ihmisiltä henkilökohtaisesti vastaan palautetta, mikä heijastuu sosiaalityöntekijälle tärkeissä vuorovaikutussuhteissa. Sosiaalityöntekijä vastaa päätöstensä seurauksista muille ja hänen ratkaisuillaan voi olla tärkeitä seurauksia perheenjäsenten elämälle. Tehtävässään sosiaalityöntekijä käyttää sekä asiantuntija- että päätöksentekovaltaa, jonka käyttöä valtio, professioiden edustajat ja kansalaisyhteiskunta valvovat. (Heino 1997, 369.)

Sosiaalityöntekijä päättää aina viimekädessä lastensuojelun asiakkuudesta ja vastaa siitä, vaikka asiakas olisi eri mieltä. Tällöin päätöstä tehdessään sosiaalityöntekijä käyttää määrittely- ja päätöksentekovaltaa. Vaikka korostettaisiin asiakaslähtöisyyttä ja yhteistyötä asiakkaan kanssa, niin

sosiaalityöntekijän asema lastensuojeluasiassa sisältää itsessään jo valtaelementtejä. Sosiaalityöntekijällä on lastensuojelun asiakkuutta määritellessään monta roolia, eli hän tutkii ja arvioi, päättää asiakkuudesta sekä tukee ja järjestää palveluja tulkitsemansa tarpeen mukaisesti asiakkailleen. Sosiaalityöntekijän valmistellessa, päättäessä ja toimeenpannessa lastensuojelun asiakkuuspäätöksen, tilanne saattaa näyttää ristiriitaiselta. Tällöin luottamus ja luotettavuus nousevat keskeiseksi seikaksi ja luottamuksen luominen ja sen ylläpitäminen voi olla ongelmallista. (Heino 1997, 370–371.)

4 LASTENSUOJELUA JA HUOSTAANOTTOA KOSKEVAT TUTKIMUKSET

Lastensuojelua koskevia tutkimuksia on tehty paljon viime vuosien aikana ja väitöskirjoissa (esim. Vuori 2002; Hurtig 2003; Keskinen 2005) ja lisensiaatintöissä (esim. Sinko 2004) on tarkasteltu lastensuojelua eri näkökulmilta. Suoranaisesti tunnekokemuksiin liittyvissä väitöskirjoissa (Granfelt 1998; Nousiainen 2004) on käsitelty lähinnä lapsista erossa olevien äitien kokemuksia. Huostaanottoon liittyviä kokemuksia on tutkittu jonkin verran pro gradu –tutkielmissa joko äitien kokemuksina tai sosiaalityöntekijöiden vallankäyttökokemuksina. Tutkimuksia, joissa tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden omia tunnekokemuksista huostaanottoon liittyen en ole tavoittanut.

Omassa tutkimuksessani tarkastelen sosiaalityöntekijöiden esiin tuomia tunnekokemuksia huostaanottoprosessin eri vaiheissa. Koska sosiaalityöntekijöiden kokemat tunteet liittyvät niin moniin teemoihin, en ole voinut keskittyä niihin kaikkiin kovin syvällisesti aikaisempien tutkimusten kautta, vaan olen ottanut lähemmin tarkasteltavaksi vain suoranaisesti oman tutkimukseni aihepiiriin liittyviä tutkimuksia. Tarkastelen ensiksi sekä huostaanottoon että sen aiheuttamiin tunnekokemuksiin liittyvää tutkimusta, seuraavaksi käsittelen intuitioon ja empatiaan liittyvää lastensuojelututkimusta. Kolmantena tarkastelen lastensuojelun juridisoitumista liittyen muun muassa vallankäyttöön ja dokumentointiin. Dokumentoinnin olen ottanut tarkastelun kohteeksi, koska sillä on taas selvä yhteys sosiaalityöntekijöiden kokemiin työkiireisiin. Viimeiseksi käyn vielä läpi työssä jaksamiseen liittyvää tutkimusta. Ulkomaiseen tutkimukseen olen tutustunut lähinnä suomalaisen kirjallisuuden kautta, koska ulkomaisia tutkimuksia on ollut vaikea saada käsiin.

4.1 Huostaanottoa koskevat tutkimukset

Taustana omalle tutkimukselleni tarkastelen Erja Sauraman (2002) väitöskirjaa, jossa hän on tarkastellut lastensuojeluinstituution lähihistoriaa Suomessa keskittyen erityisesti vastoin vanhempien tahtoa tapahtuviin pakkohuostaanottoihin. Hän on selvittänyt millaisia käytäntöjä lastensuojelun historiallisista kerrostumista voidaan löytää. Tutkimuskohteena ovat asiakasasiakirjojen kautta vuosina 1953–1979 Helsingin lastensuojeluviraston asiakkaina olleet lapset, joiden asia tuli ristiriitaisena jaoston esityslistalle. Tutkimusaineistona on 61 tapausta, mitkä hän jakoi viiteen ryhmään edustamaan ajallisesti ja temaattisesti erilaisia lastensuojelukäytäntöjä. Jokaisesta ryhmästä hän on valinnut yhden tapauksen, jota analysoi tarkemmin analyysimenetelmänään semioottisen sosiologian aktantti- ja modaaliteoreettiset tarkastelut.

Tapausten perusteella keskitytään kuvaamaan, miten määrittely vastentahtoisuudesta muuttuu ajan kuluessa sekä sitä, miten jokin tapaus määrittyi nimenomaan vastentahtoiseksi. (Saurama 2002, 7.)

Saurama on tutkimuksessaan hakenut vastausta siihen, millaisia käytäntöjä lastensuojelun historiallisista kerrostumista voidaan löytää, ja hän on tarkastellut kysymystä foucault'laisen tulkintakehyksen virittämänä semioottisen sosiologian analyysivälinein. Tutkimus ajoittuu aikakaudelle, jolloin julkinen valta panosti voimakkaasti sosiaaliseen sektoriin, ja jolloin lastensuojelun toiminnan ohjaajaksi nousi lastensuojelulaki. Kyseinen laki myös kyseenalaistettiin tuona aikakautena. Tutkimuksen perusteella kaikkia mukana olleita tapauksia yhdisti epäselvyys normaaliuden rajasta, mitä oli vaikea määrittää sen hämäryyden vuoksi huostaanottoon ryhtyessä. Sauraman tutkimuksen mukaan lastensuojeluinstituution ja perheinstituution toimintaperiaatteet ovat ristiriidassa keskenään. Hänen mukaansa yhteiskunnassa suhtaudutaan perheeseen kaksijakoisesti yhteiskunnan toisaalta kohdellessa perhettä tabuna ja toisaalta ylläpitäessä instituutiota, jolla on vallankäyttöoikeus perheen yli. (Saurama 2002, 219–224.)

Sauraman tutkimus osoitti, etteivät sosiaalityöntekijät tahtoisi pahantahtoisesti tai asialleen omistautuneesti huostaanottaa lapsia perheistään. Vaikka lapsen ja hänen perheensä tilanne aiheutti sosiaalityöntekijöille vahvankin moraalisen tahdon huostaanottoa kohtaan, niin lähinnä tiedollinen epävarmuus ennemminkin kuin psykologinen kykenemättömyys esti heitä ryhtymästä siihen. Tähän taas johti tilanteiden monimutkaisuus, tapahtumien virtaavuus ja ennaltamäärittelemättömyys. Sauraman mukaan sosiaalityöntekijät näyttäytyivät antisankareina, jotka puursivat sitkeästi pyrkien erittelemään tilanteen eri puolia välillä viimeiseen asti, eivätkä juuri ampaisseet huostaanottoihin. Pakon edessä sosiaalityöntekijän ammatillinen identiteetti jakautui ylläpitämään perhekokonaisuutta näennäisen optimistisesti ja tarkastelemaan työtään pessimistisen epäilevästi. Huostaanottoon sosiaalityöntekijä ei helposti lähtenyt muun yhteisön hälytyksestä huolimatta. (Saurama 2002, 226–227.)

Sauraman mukaan vallankäyttö lastensuojelussa nykynäkökulmasta katsottuna oli ja on edelleen ilmiselvää. Tutkimuksessa vallankäyttö sai eri muotoja, kuten asiakkaan manipulointi hänen elämäntapansa muuttamiseksi sekä huostaanottoon suostumiseksi, tai asiakkaan houkuttelu ja suostuttelu syvempään vuorovaikutussuhteeseen sekä vastaanottamaan tarjottuja ehdotuksia tilanteen parantamiseksi. Auktoriteettivaltaa sosiaalityöntekijät käyttivät kahdella tavalla. Se ei välttämättä ollut intresseiltään ristiriidassa suhteessa asiakkaaseen, kuten sosiaalityöntekijän rohkaistessa asiakasta avautumaan ja puhumaan, jotta sosiaalityöntekijä voisi ymmärtää asiakastaan paremmin ja löytää asiakkaan tilanteeseen apua. Auktoriteettivalta saattoi myös olla intresseiltään

ristiriidassa asiakkaaseen nähden, joko näkyvänä, kuten pakkohuostaanotossa tai piilevänä, kuten vanhempien manipuloinnissa suostumaan huostaanottoon vaikeivat nämä sitä haluaisi. Sauraman näkemyksen mukaan sosiaalityöntekijät eivät turvautuneet epäilyttäviin tai epäeettisiin käytäntöihin siksi, että heillä oli liikaa valtaa vaan pikemminkin siksi, että valtaa oli liian vähän. (Saurama 2002, 236–238.)

Olen tarkastellut huostaanottoa koskevia tutkimuksia tarkemmin kahdesta näkökulmasta, ensinnäkin sosiaalityöntekijän näkökulmasta kiinnittäen huomioni siihen, miten sosiaalityöntekijät tutkimuksissa ovat tuoneet ilmi kokemuksiaan ja toiseksi, miten huostaanoton muut tahot ovat kokeneet huostaanoton liittyen sosiaalityöntekijän toimintaan. Varhaisempi, Päivi Kähkösen (1991) tutkimus koskee biologisen perheen huomioonottamista lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Katsaus pohjautuu tutkimustietoon ja julkisuudessa esiintyneeseen keskusteluun. Tutkimuksessa lähestytään aihetta ekologisesta näkökulmasta, jossa korostetaan yksilön ja ympäristön välisen vuorovaikutuksen merkitystä.

Kähkösen tutkimuksen tarkoituksena on selvittää sosiaalihuollon lastensuojelun tilannetta lastensuojelun asiakasperheen, huostaanottojen ja sijaishuollon osalta. Näin tutkimuksessa kartoitetaan myös vanhempien tuntemuksia huostaanotosta. Tutkimuksen keskiössä on asiakasperheen vaikutusmahdollisuuksien ja huomioonottamisen lisääminen avohuollon tukitoimien, lapsen huostaanoton ja sijaishuollon järjestämisen yhteydessä. Tutkimuksen mukaan varhain tarjottu tuki vanhemmille on riittämätöntä eikä sosiaalitoimen taholta huostaanoton jälkeen enää aktiivisesti tueta lapsen biologisia vanhempia. Kähkönen päätyy siihen, että tilanteisiin puuttuminen tarpeeksi varhaisessa vaiheessa huostaanoton estämiseksi ja perheen tilanteen korjaamiseksi vaatii uusia käytäntöjä ja konkreettisia toimia sosiaalitoimen puolelta sekä tietoa vanhemmuudesta, lapsen ja vanhemman suhteesta sekä lapsen kehitykseen vaikuttavista tekijöistä. (Kähkönen 1991, 76.)

Riitta Laakso ja Peppi Saikku (1998) ovat tutkimuksessaan tarkastelleet huostaanotettujen nuorten, pakkohuostaanotettujen vanhempien sekä viranomaisten kokemuksia ja näkemyksiä huostaanotosta ryhmähaastattelujen avulla. Tutkimuksen mukaan vanhemmille oli epäselvää, missä vaiheessa huostaanottoa oli alettu valmistella, ja vanhemmat kokivat huostaanoton tulleen yllätyksenä ilman heidän kuulemistaan ja tiedon saantia heidän oikeuksistaan. He kokivat myös jääneensä huostaanoton jälkeen yksin ilman tukea. Sosiaalityöntekijöitä vanhemmat kritisoivat eniten sekä siitä, etteivät nämä ole valmiita ottamaan vastaan vanhempien vihan ja surun tunteita että vallan käytöstä heidän asiassaan. (Mt., 1998, 21–22, 25.)

Parannusehdotuksina Laakson ja Saikun tutkimuksessa vanhemmat halusivat ensisijaisesti avoimuuden lisäämistä sosiaalityöhön sekä välittömästi huostaanoton jälkeen kriisitukea ja omaa tukihenkilöä, jonka kanssa voi käydä huostaanottoa läpi. He toivoivat myös ulkopuolista henkilöä sekä sovitteluun ristiriitatilanteita heidän ja sosiaalityöntekijöiden välille että lasten puolueettomaan kuulemiseen. Vanhemmat toivoivat myös sosiaalityöntekijöille koulutusta vanhempien tunteiden vastaanottamiseen. (Mt., 1998, 29–30.)

Nuoret kokivat, ettei sosiaalityöntekijä voi koskaan syvällisesti ymmärtää ilman omakohtaista kokemusta huostaanotetun lapsen/nuoren elämää. Nuorten odotukset sosiaalityöntekijästä liittyivät paljolti työntekijän persoonaan. He odottivat sosiaalityöntekijältä jämmäkkyyttä ja asiallisuutta, avoimuutta, omana itsenä oloa, kiertelemättä puhumista, lupauksen pitoa ja nuoreen luottamista tämän tempauksista huolimatta. Sosiaalityöntekijät nostivat keskeiseksi asiaksi huostaanotossa suhteen biologiseen perheeseen ja nimenomaan luottamuksen asiakastyössä. (Laakso & Saikku, 1998, 70, 95.)

Sonja Rautakorven (2007) huostaanotettujen lasten äitejä koskeva tutkimus on oman tutkimukseni kannalta kiinnostava, koska siinä tuodaan esiin huostaanotto eri näkökulmalta ja kuullaan äitien kokemuksia sosiaalityöntekijöiden toimintatavoista. Rautakorpi tarkastelee äitien kokemuksia huostaanottoprosessista ja äitiydestä huostaanoton jälkeen. Rautakorpi tarkastelee myös miten äidit huostaanoton jälkeen kokevat oman äitiytensä ja saamansa tuen. Tutkimuksessa on käytetty fenomenologis-hermeneuttista tutkimusotetta ja sen kautta on haluttu saada esille erilaista näkökulmaa äitiyteen.

Rautakorven mukaan, vaikka äitien kokemukset huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyen olivat hyvin yksilöllisiä, oli heidän kokemuksissaan ja mielipiteissään myös selkeää yhdenmukaisuutta. Äidit kokivat huostaanottoa edeltävät avohuollon tukitoimet riittämättömiksi ja suppeiksi ja olisivat kaivanneet niihin pitkäjänteisyyttä ja yksilöllisyyttä. Äidit kokivat myös sosiaalityöntekijöiden persoonakohtaisilla eroilla olevan vaikutusta yhteistyöhön ja he kaipasivat työskentelyyn avoimuutta ja asiakaslähtöisyyttä. Äidit kokivat jääneensä ulkopuolisiksi eivätkä olleet saaneet tarpeeksi tietoa ja huomioimista omassa asiakkuudessaan. Myös sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ja kiire tuli tutkimuksessa esille haittaavana tekijänä vaikuttaen huonontavasti vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden väliseen suhteeseen ja vanhempien tyytymättömyyteen heidän saamaansa palveluun. (Rautakorpi 2007, 92–93.)

Merkittävin Rautakorven tutkimuksessa esille tullut seikka oli äitien kokema tuen puute sekä huostaanottovaiheessa että huostaanoton jälkeen. Äitien voimavarat huostaanottovaiheessa olivat vaikeuksien keskellä olleet niin vähissä, ettei heillä ollut mitään mahdollisuutta itsenäisesti ja aktiivisesti hakea itselleen apua ja näin he kokivat jääneensä yksin selviämään tuskassaan. Nekin äidit, joiden avuntarve oli vähäisempi, olisivat heti huostaanoton jälkeen kaivanneet mahdollisuutta kriisiapuun. Kuitenkin suurin osa äideistä olisi kaivannut apua joltain muulta kuin huostaanottoon osallistuneelta sosiaalityöntekijältä. Äidit mielsivät vertaistuen tärkeäksi keinoksi huostaanottokokemuksesta selviytymiseksi ja sopeutumiseksi. Kaikki äidit toivat esiin huostaanoton herättäminä samoja tuntemuksia, häpeää, syyllisyyttä, surua, ikävää ja pettymystä, mitkä ovat myös liitettävissä kaikkien lapsestaan erillään asuvien äitien tuntemuksiin. (Rautakorpi 2007, 93–94.)

Rautakorpi on tutkimuksessaan jaotellut äidit aktiivisiksi sopeutujiksi, passiivisiksi sopeutujiksi, passiivisiksi sopeutumattomiksi ja vastaantaistelijoiksi. Sopeutujista aktiiviset äidit olivat hyväksyneet huostaanotot, mutta myöhemmin olivat määrätietoisesti alkaneet hakea muutosta tilanteeseen, passiiviset äidit taas olivat hyväksyneet huostaanoton, mutta sopeutuneet siihen eivätkä toivoneet erityisesti muutosta tilanteeseen. Passiiviset sopeutumattomat äidit eivät olleet hyväksyneet huostaanottoa eivätkä kokeneet kykenevänsä taistelemaan vastaan tai muuttamaan tilannetta. Vastaantaistelijat olivat koko huostaanoton ajan olleet huostaanottoa vastaan ja taistelleet muutoksen puolesta. Tutkimuksen valossa äitien sopeutuminen huostaanottoon oli helpompaa, kun he kokivat huostaanoton tehdyn yhteistyössä perheen ja sosiaalitoimen kanssa ja he luottivat lapsen turvassaoloon ja hyvään hoitoon sijoituspaikassa, mihin myös äidillä oli toimiva suhde. (Rautakorpi 2007, 87–89.)

4.2 Intuutiota ja empatiaa koskevat tutkimukset

Käsitys intuitiosta voi vaihdella sen käyttötilanteen mukaan. Arkikielessä Heino (1997, 54) katsoo monia asioita tehtävän ”intuitiivisesti”, jolloin käsitteellä tarkoitetaan helposti vain tunneperusteista toimintaa. Itäisissä filosofioissa sitä vastoin intuitiolla tarkoitetaan aina korkeinta astetta (Suzuki 1960 Heinin 1997, 54 muk.). Saarnio taas määrittelee intuition kyvyksi havainnoida kokonaisvaltaisesti ympäristöä ja sen pysyviä ominaisuuksia muodostaen näistä itselle intuitiivinen, erittelemätön kokonaiskuva (Saarnio 1993, 90).

Myös Sinko (2004) on lisensiaatintutkimuksessaan tarkastellut intuitiota ja katsoo Munron (2002) tavoin, ettei tilannekohtaista intuitiota voi syrjäyttää tarkkojenkaan havaintojen kirjaamisten

yhteydessä, vaan intuitiivinen ja analyttinen työtapo tulisi nähdä toisiaan täydentävinä lähestymistapoina. Munro korostaa intuition voittamattomuutta pienissä arkisissa päätöksissä, mutta että suurempien, kauaskantoisten päätösten kohdalla se ei välttämättä vie oikeaan suuntaan vaan silloin edellytetään intuitiivisen tiedon testaamista ja varmentamista (Munro 1998, 3-5, 86 Sinkon 2004, 129–130 muk.). Tämä huomioiden Sinko (2004) katsoo päätöksentekotilanteen edellyttävän analyttistä työtettä ja tilanteen jäsenystä sekä tosiasioita ja vaatimusten tarkkaa perustelua (Mt., 130).

Tarja Heino (1997) on väitöskirjassaan tarkastellut intuitiota analysoidessaan prosessia, miten sosiaalityöntekijä määrittää lapsen tai perheen lastensuojelun asiakkaaksi. Hän tutkii kognitiivisten, emotionaalisten ja moraalisten seikkojen ilmenevyyttä tässä prosessissa ja tarkastelee yksittäisten tapausten kautta sosiaalityön luonnetta. Heino tutkii sivua läheltä omaani siinä, että hän käsittelee lastensuojelutyötä ammatillisena tunnustelutyönä, missä kokonaisvaltaisen tunnustelun keinoin pyritään toteuttamaan lapsen etua. Tässä tunnustelutyössä teoria, tiedot, tunteet sekä moraalit yhdessä muodostavat tapauskohtaisesti sosiaalityöntekijän ”intuitiivisen tulkinnan”, jolloin hänelle muodostuu sisäinen näkemys ja tajunta lapsen olosuhteista, toiminnan juridisista perusteista sekä toiminnan mahdollisuuksista. (Mt., 8.)

Heino (1997, 7) katsoo näiden seikkojen vaikuttavan osin näkymättömällä tavalla lastensuojelun asiakkuuden määrittämiseen. Omassa työssäni vastaava määrittäminen liittyy huostaanottopäätöksen ratkaisun tekemiseen. Heino tutkimuksen mukaan lastensuojelutyössä asiakkuuden alkamisen ja loppumisen rajat ovat hämärät. Hän käyttääkin tutkimuksen metodisena apuvälineenä sanaa ”*naksaus*” kuvaamaan hetkeä, jolloin sosiaalityöntekijä oivaltaa, että kyse on lastensuojelusta. Tällöin sosiaalityöntekijä huolestuu jo ennestään tuntemansa asiakkaan tilanteesta siinä määrin, että hänen ”*tulkintansa ylittää jonkin sisäisen kynnyksen*”. Tässä vaiheessa sosiaalityöntekijä katsoo lapsen tarvitsevan lastensuojelun sosiaalityöntekijän apua. (Heino 1997, 7-8, 72–74.) Omassa tutkimuksessani sosiaalityöntekijä ”*sisäisen kynnyksen ylitettyään*” tekee ratkaisun huostaanoton valmistelun aloittamisesta.

Heino mukaan lastensuojelun asiakkuuden määrittämisessä on kyse ”*ammatillisesta arviosta*”, missä eräänä reunaehtona ovat lastensuojelulain määrittämät kriteerit ja periaatteet. Näin ollen kyse on ”*professionaalista ja juridisesta arviosta*”. Heino mukaan lastensuojelun asiakkuuden määrittäminen on yhteydessä myös kunnallisten ”*palvelujen saantiin ja niiden toimintakäytäntöihin*”, jolloin sosiaalityöntekijä määrittää työnjaon, kenelle asia kuuluu. Tällöin on kyse ”*poliittisesta ja hallinnollisesta arviosta*”. (Heino 1997, 358–359.)

Munro (1998) käsittelee intuition yhteydessä myös empatiaa, eli kykyä asettua toisen asemaan, jolloin empatian avulla voidaan oivaltaa omien toimien ja päätösten seuraus toiselle ihmiselle. Tämä on itseäni kiinnostava seikka, koska olen omassa tutkimuksessani selvittänyt, keiden asemaan sosiaalityöntekijät asettuvat päätöstä tehdessään, ja onko sillä vaikutusta päätökseen. Munron mukaan sosiaalityöntekijöiden luontainen empatia aikuisina saattaa suuntautua liiallisesti vanhempien ymmärtämiseen, varsinkin näiden ollessa miellyttäviä, älykkäitä ja sujuvasanaisia. Munro vielä korostaa, että mikäli sosiaalityöntekijöiden toiminta pohjautuu liian voimakkaasti empatiaan, se ei välttämättä ole lapsen edun mukaista. Analyttisyyden ja intuitiivisempaattisuuden tulisikin täydentää toisiaan eikä kilpailla keskenään. (Munro 1998; Munro 2002 Sinkon 2004, 130 muk.)

4.3 Sosiaalityön juridisuuteen liittyvät tutkimukset

Sosiaalityöntekijöiden ja vanhempien kohdatessa toisensa lastensuojelussa, he toimivat keskenään eri asemassa. Kyse ei ole tällöin pelkästään yhteiskunnan antamasta tuesta ja avusta sekä turvan antamisesta vaan myös muun muassa yhteiskunnallisten ongelmien ehkäisystä. 1960-luvulta lähtien ammattilaisten ja asiakkaiden valtasuhdetta on usein tulkittu kontrolliksi. (Vuori 2002, 46.) Tuen ja kontrollin välinen ristiriita on Sinkon (2004, 63) mukaan toistuvasti esillä lastensuojelussa. Samoin se näkyi omassa tutkimuksessani, koska sosiaalityöntekijät huostaanottojen yhteydessä työskentelevät erityisesti vanhempien kanssa.

Sinkon mukaan oikeusvaltionäkökulmasta katsottuna tietty yhteiskunnallinen pakkovalta on delegoitu lastensuojelun käyttöön, ja viranomaisen on myös tarvittaessa käytettävä sitä tai muuten hän toimii laittomasti kuten käyttäessään valtaa ylimitoitustikin. Sosiaalityöntekijälle on näin annettu oikeusvaltiollinen valtuutus, jolla hän turvaa lapsen edun, ja tätä valtaa voidaan ja sitä pitää kontrolloida. Eräänä vaarana lastensuojelun juridisoitumisessa Sinko näkee näyttövaatimuksen voimistumisen sosiaalityöntekijöiden ajattelussa, jolloin lapsen edun toteutuminen vaarantuu ja jää monissa tapauksissa toteutumatta. (Sinko 2004, 63–64, 71.)

Anni Haapalinna (2003) on pro gradu –tutkielmassaan tarkastellut vallankäyttöä lastensuojelun sosiaalityössä kiireellisten huostaanottojen valossa. Tutkimuskysymyksenä on, millaista valtaa sosiaalityöntekijä käyttää tehdessään kiireellistä huostaanottopäätöstä, ja tutkimuksessa selvitetään myös miten sosiaalityöntekijä perustelee tekemiään pakkotoimia itselleen ja antaa niille oikeutuksen. Keskeisenä teemana on pakkotoimenpiteiden käyttämisen ja sosiaalityön etiikan,

ihmisoikeuksien ja ihmisen itsemääräämisoikeuksien välinen ristiriita. Tutkimuksen aineisto koostuu kymmenestä sosiaalityöntekijän haastattelusta.

Haapalinnan tutkimuksen mukaan määrittelyjen tekeminen nousi sosiaalityöntekijöiden tärkeimmäksi vallankäytön muodoksi ja sosiaalityöntekijöiden määrittelyt olivat päätöksenteon kannalta oleellisia. Lasten, vanhempien tai muiden viranomaisten mielipiteet saattoivat vaikuttaa määrittelyyn ja sitä kautta päätöksentekoon, mutta lopullisen päätöksen kiireellisestä huostaanotosta teki ja toteutti sosiaalityöntekijä. Työntekijät eivät koskaan määritelleet omaa rooliaan kielteisesti ja he selittivät työtään niin, että asiakkaalle vastentahtoinen päätös tehtiin auttajana. Mikäli vuorovaikutustilanne asiakkaan kanssa ei sujunut, syy ei ollut sosiaalityöntekijän. Ja vaikka omaa työtä saatettiin kritisoida, niin muisteluissa päädyttiin myönteiseen lopputulokseen. (Haapalinnalla 2003, 64–65.)

Lastensuojelun juridisoituminen on varsinkin tämän vuosikymmenen aikana selvästi lisännyt asemaansa sosiaalityöntekijöiden työssä siirtäen työn painopistettä yhä enenevässä määrin asioiden ja tapahtumien dokumentointiin ja oikeudellisuuden pohdintaan. Varsinkin huostaanottojen yhteydessä tämä on tullut yhä tärkeämmäksi osaksi työtä myös haastattelemini sosiaalityöntekijöiden kohdalla. Päivi Sinko (2004) on lisensiaatintyössään tutkinut erästä mahdollista selitystä lastensuojelun juridisoitumiselle juridiikan puolelta, oikeusvaltioajattelusta ja siihen kiinteästi liittyvästä ihmis- ja perusoikeuksien korostamisesta. Hän myös vertaa juridisoitumiskehitystä tähän oikeusvaltionäkökulmaan. (Sinko 2004, 9-11.)

Taustana tutkimukselle on ollut aikaisempi Sinkon (2001) juridisoitumista koskeva tarkastelu, tuolloin suhteessa sosiaalityön ja lapsen oikeuksien kehitystendensseihin. Siinä yhteydessä hän pohti myös juridisoitumisen ja lapsen oikeuksien vahvistumista samanaikaisesti sekä siitä aluksi seurannutta aikuisen oikeuksien vahvistumista. Lisensiaatintyössään Sinko tarkastelee kahta keskeistä kysymystä eri kirjoitusten kautta. Ensimmäisessä kysymyksessä, mistä lastensuojelun juridisoitumisesta on kyse, oletuksena on paljolti asiantuntijuuden määrittelystä ja uudelleenmäärittely-yrityksistä. Toisessa kysymyksessä, mitkä ovat juridisoitumisen seuraukset lastensuojelun sosiaalityön arjen käytännöille, Sinko tarkastelee oikeuden luonnetta yhteiskunnallisena ilmiönä sekä sen vaikutusta nimenomaan sosiaalityöntekijöiden käyttäytymiseen ja ajatteluun. (Sinko 2004, 9-11.)

Aineistona Sinkon tutkimuksessa käytetään suomalaisia 1990-luvulla ja sen jälkeen julkaistuja tutkimuksia liittyen lastensuojelun sosiaalityön muutoksiin viime vuosikymmeninä, muutoksiin

asiantuntijuudessa sekä muutoksiin erityisesti työn oikeudellisten aspektien merkittävyudessa. Tutkimusten lisäksi myös sekä julkisuuden kannanotto sosiaalityön juridisoitumisilmiöön että sen muovaaminen ovat ilmiön kannalta tärkeitä. Vertailukohtana Suomen tilanteelle tutkimuksessa Sinko käyttää englantilaista lastensuojelutyötä, jota pidetään hyvin juridisoituneena. (Sinko 2004, 12–15.)

Sinko toteaa tutkimuksessaan oikeusvaltioperiaatteiden muistuttavan paljon hyvinvointivaltion taustalla olevia oikeudenmukaisuusperiaatteita. Myös oikeusvaltioon kiinteästi yhdistettävät sosiaaliset perusoikeudet kuuluvat kiinteästi myös hyvinvointivaltioideologiaan ja ovat lähellä sosiaalityön eettisiä periaatteita (ks. esim. Sosiaalialan...2005) Muutos juridisoitumisessa näkyy asiakkaan mahdollisuutena viedä huono kohtelu tutkittavaksi ja saada siihen muutos, mikä näkyy parhaiten kanteluissa ja suhteessa lapsiasiakkaaseen. Samoin perusoikeuksien kanssa ristiriidassa olevat viranomaiskäytännöt joutuvat selvästi aikaisempaa useammin tutkittaviksi. Lastensuojelussa lainsäädäntö sinällään on väljää, mutta sosiaalityöntekijälle tunne juridiikan kahlitsevuudesta on lisääntynyt ja asiakkaiden oikeusturva on saanut merkittävän roolin. (Sinko 2004, 40–41, 44.)

Juridisoitumisen pohtiminen on alkanut 1990-luvun lopulla, taustanaan muun muassa oikeus maksuttomaan oikeudenkäyntiin huostaanottoa ja sen lakkauttamista sekä sijaishuoltoon sijoittamista koskevissa asioissa. Tällöin lakimiehet tulivat mukaan lastensuojelukiistoihin ja suulliset oikeuskäsittelyt toivat sosiaalityöntekijöille uudenlaisen juridisen ja sosiaalisen toimintakentän omine osaamisineen ja pelisääntöineen. (Sinko 2004, 56–59.) Myös omassa tutkimuksessani näkyy sosiaalityöntekijöiden yhä useammin kohtaamat lakimiehet ja oikeuskäsittelyt huostaanottokäsittelyjen yhteydessä. Tässä yhteydessä myös korostuu vastakkain asettelu työntekijän ja asiakkaan välillä.

Sinkon mukaan oikeudelliseen ajatteluun kuuluu myös vastuullisen eli syyllisen henkilön etsiminen, joka asiakkaan näkökulmasta helposti on sosiaalityöntekijä tuotuaan esille ikäviä asioita. Suomessa yksittäisten työntekijöiden julkisuudessa leimaaminen on vähäistä, mutta usein yksittäisissä tapauksissa toimittajien näkemykset saattavat olla hyvinkin sosiaalityövastaisia ja virkamiehiin epäluuloisesti suhtautuvia. Juridisuuden hyvänä puolena on, että oikeudellinen taistelu voi lapsen kannalta näyttää vanhemman kunniallisena, lapsestaan taistelevana, sisukkaana henkilönä, joka ei halunnut alistua lapsesta luopumiseen. (Sinko 2004, 81–82, 86.)

Sinkon tutkimuksen perusteella kuva lapsesta näyttäytyy yhteiskunnassa lapsen oikeuksien johdosta juridisena subjektina eikä pelkästään uhrina. Tämä velvoittaa lapsen edun ajamista ja mielipiteiden

kuuntelemista. Merkittävänä seikkana on, että lapsi on aidosti oikeussubjekti, johon kohdistuvaa pahoinpitelyä tai hyväksikäyttöä on myös käsiteltävä rikoksena kuten aikuiseen kohdistuvaa tekoakin. Myös perheen sisällä tapahtuva teko on ihmis- ja perusoikeusloukkaus ja vaatii julkista väliintuloa. Lapselle oikeusprosessiin mukaan joutuminen on ristiriitaista. Asiaan puuttuminen tuottaa lapselle helpotusta, mutta samalla se aiheuttaa syyllisyyttä ja häpeää sekä tunnetta sivullisuudesta omassa asiassa. Tässä Sinkon mukaan palataan pulmaan, mikä on keskeistä lastensuojelussa, mutta samalla merkittävää oikeusvaltioviitekehyksessä, eli miten lasta suojellaan takaamalla hänelle samanaikaisesti oikeus osallisuuteen ja arvokkuuteen. (Sinko 2004, 122–124.)

Sinkon näkemys on, että sosiaalityöllä on Suomessa hyvä asema ja sosiaalityöntekijöiden korkea koulutus sekä vakiintuneet toimintakäytännöt luovat uskottavuutta sosiaalityöhön. Sosiaalityötä on myös kehitetty paljon ja määrätietoisesti, vaikka toisaalta jatkuvana uhkana on työntekijä- ja muu resurssipula. Sosiaalityön asiantuntemus joutuu juridisoitumisen myötä haasteiden eteen, mutta Sinko arvelee ammattikunnan pystyvän ottamaan haasteet vastaan ja selviämään niistä. Suorat asiakaskontaktit näyttävät jatkossakin olevan valtaosalle sosiaalityöntekijöitä se tapa, millä he haluavat työskennellä ja suora työskentely lapsen kanssa otetaan haasteena vastaan. (Sinko 2004, 131–132.)

Sinkon mukaan laki ja sen tuntemus tai kirjalliset ohjeet eivät poista eivätkä ratkaise lastensuojelun ongelmia eivätkä auta kiperissä vuorovaikutustilanteissa. Myös eettisen ja moraalisen pohdinnan tarve säilyy edelleen. Laki itsessään ei myöskään takaa lasten suojelua vaan saattaa hankaloittaa ja hidastaa sitä perheen ja työntekijän suhdetta kärjistäessään ja vaatimalla selkeää näyttöä vaikeasti todettavista seikoista. Lain etuina ovat puitteiden ja rajojen luominen toiminnalle, käytäntöjen selkiyttäminen ja oikeusturvan takaaminen. Itse päätöksenteon helpottumiseen ja tilannekohtaisen ammatillisen harkinnan poistoon siitä ei ole. (Sinko 2004, 141.)

Sinko katsoo, että sosiaalityöllä ei ole mahdollisuutta muuttua juridiseksi toiminnaksi, mutta sen sijaan sosiaalityöntekijällä täytyy olla juridista ymmärrystä oikeusvaltion merkityksestä sekä lain ja oikeuden tehtävistä ja velvoitteista. Sosiaalityö ei voi mennä juridiikan taakse vaan sillä on oltava itsenäinen tietopohja, tehtävä ja ääni ja sen on otettava toimistaan myös vastuu. Sosiaalityössä luottamus säilyy keskeisenä seikkana sekä asiantuntijuudessa että asiakassuhteissa, ja se muodostuu rehellisyydestä, avoimuudesta ja avoimesta vallankäytöstä. Mitä juridisemmaksi prosessi lastensuojelussa käy, sitä tärkeämpää on sosiaalityöntekijän tuoda oma näkemyksensä perheen ja lapsen tilanteesta esille. (Sinko 2004, 141–142.) Se tapahtuu asioiden ja tapahtumien

dokumentoinnin välityksellä, mikä on oleellinen ja tärkeä osa lastensuojelun sosiaalityötä, ja sen merkitys ja paine vain kasvaa siirryttäessä huostaanottoprosessiin

Aino Kääriäinen (2003) on väitöskirjassaan tutkinut dokumentoinnin merkitystä lastensuojelun sosiaalityön tiedonmuodostuksessa ja ammattikäytännöissä. Hän keskittyy prosessiin, missä lastensuojelutyössä käyty keskustelu ja käytetyt käsitteet kirjataan asiakirjaan ammattikielelle ja samalla ihmisestä muodostuu asiakas. Tutkimuskysymyksinä ovat, miten lastensuojelun sosiaalityön asiakirjoja kirjoitetaan, mitä lastensuojelun sosiaalityön asiakirjoihin kirjoitetaan ja miksi lastensuojelun sosiaalityön asiakirjoja kirjoitetaan niin kuin kirjoitetaan. Näitä analysoidessa on ollut mahdollista kysyä myös, mitä teksteissä ei ole, koska tämä puuttuva tieto voi olla merkityksellisesti yhtä tärkeää. (Kääriäinen 2003, 3, 5.)

Kääriäisen tutkimusaineisto koostuu vuosien 1989-2000 välillä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden laatimista asiakastietojärjestelmään tallennetuista muistiinpanoista ja huostaanottopäätöksistä. Nämä koskevat 20 eri-ikäistä huostaanotettua lasta ja heidän perhettään. Asiakirjatulostussivuja on yhteensä 1613. Tutkimusmenetelmänä on käytetty diskurssianalyysia ja Fairclough`n (1997) esittämää kolmiulotteista mallia, jonka mukaan diskurssi määritellään tekstin, käytäntöjen ja sosiokulttuurisen ympäristön suhteeksi. (Fairclough 1997, 98 Kääriäisen 2003, 7 muk.) Asiakirjojen retoriikan analyysissä keskitytään kirjoittajien tekemiin valintoihin heidän kuvaillessaan tekstissä tapahtumia ja tilanteita, tematiikan analyysissä tulkitaan mitä teksteissä puhutaan ja pragmatiikan analyysissä pohditaan miksi kieltä käytetään juuri määrätyllä tavalla. (Kääriäinen 2003, 7.)

Kääriäisen tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät tekstejä kirjoittaessaan asettuvat ulkopuolisen tarkkailijan asemaan. He kirjoittavat muiden toimijoiden puhetta ja häipyvät itse näkymättömiin vaikka ovatkin kirjoittamassa tekstiä. Eräänä syynä kirjoitustavalle voi löytyä sosiaalityöntekijän monitahoisesta roolista hänen sekä tukiessaan että tarkkaillessaan ja arvioidessaan asiakasta. Tilanteiden muuttuessa paljon hän jättää oman käsityksensä muodostamisen mahdollisimman myöhäiseen vaiheeseen. Kolmas selitys liittyy asiakkaan oikeuteen lukea itseä koskevat muistiinpanot, jolloin sosiaalityöntekijä voi varoa vaarantamasta asiakassuhdetta muistiinpanojen johdosta. (Kääriäinen 2003, 165–166.)

Kääriäisen mukaan sosiaalityöntekijät kirjoittaessaan päätöksen perustelutekstejä lainaavat lakitekstiä, irrottaen näin tekstin merkityksen arkielämästä. Muistiinpanoja kirjoittaessaan sosiaalityöntekijät taas tallentavat mahdollisimman totuudenmukaisesti omaa, asiakkaan ja

viranomaisverkoston välistä puhetta, joka taas eroaa paljon lakitekstistä. Huolen teema nousee usein asiakirjoissa esiin ja se tapahtuu kaikkien, lähiyhteisön, asiakkaan, sosiaalityöntekijän ja muiden viranomaisten, puhumana. Huoli voi myös hukkuu asiakirjaan aiheuttaen murheellisia seurauksia, jos huoli jää kertomatta eteenpäin mahdolliselle auttajalle. (Kääriäinen 2003, 166–167.)

Kääriäinen esittää tutkimuksensa perusteella viisi keskeistä kehittämissuositusta lastensuojelun sosiaalityön dokumentointiin. Ensimmäisenä on tekstin kirjoittaminen ihmisille, eikä instituutiolle, eli selkeää ja ymmärrettävää kieltä, joka ilmaisee syyt ongelmiin ja perustelee toimenpiteet konkreettisesti ja ymmärrettävästi. Toisena tulee tekstin moniäänisesti kirjoittaminen, mikä tuo erilaiset mielipiteet ja käsitykset esiin, myös sosiaalityöntekijän oman ammatillisen ymmärryksen että lapsen äänen. Kolmantena ehdotuksena on tekstien lukeminen ja muokkaaminen yhdessä asiakkaan kanssa. Neljäntenä seikkana on opetella lukemaan asiakirjatekstejä eri ääniä ja teemoja kuunnellen, mikä edesauttaa yksilöiden tilanteiden ymmärtämistä sekä työskentelyn suuntaamista ja palvelujen vaikuttavuusarvioiden tekemistä. Viimeisenä ehdotuksena on lukea välillä asiakirjoja loogisessa järjestyksessä alusta loppuun, kun taas asiakastietojärjestelmä kirjaa viimeisimmän muistiinmerkinnän tai päätöksen aina päällimmäiseksi. (Kääriäinen 2003, 180–181.)

Kääriäinen toteaa tutkimuksessaan vielä, että lastensuojelun sosiaalityön hyvä dokumentointi itsessään ei merkitse asiakastyön hyvin tekemistä. Samoin dokumentoinnissa olevat puutteet yksin eivät tarkoita asiakkaan kanssa työskentelyn olevan huonoa tai epäammattillista. Kääriäisen mukaan sosiaalityölle esitetyt vaatimukset vaikuttavuuden, laadun ja tuloksellisuuden arvioimiseksi edellyttävät kuitenkin nykyistä systemaattisempaa dokumentointia ja se pitäisi ymmärtää myös laajemmaksi sosiaalityöhön kiinteästi kuuluvaksi prosessiksi. Muuttamalla dokumentointitapoja vaikutetaan myös sosiaalityön tiedonmuodostusprosessin muuttumiseen. Myös kehittämiselle avautuu uusia haasteita, ja työn dokumentointia ja sosiaalityön menetelmiä tulisikin kehittää rintarinnan. (Kääriäinen 2003, 182.)

4.4 Työssä jaksamiseen liittyvä tutkimus

Sosiaalityöntekijöiden kokemuksia ja näkemyksiä omasta työstään on aikaisemmin tutkittu Aino Kääriäisen (2000) toimesta. Hän on selvittänyt tätä kyselylomakkeiden avulla Helsingin kaupungin lastensuojelun sosiaalityöntekijöiltä. Kyselyyn vastasi vähän yli puolet työntekijöistä. Kääriäinen kuvaa sosiaalityöntekijöiden ajatuksia sekä ”arjen hallinta -mallin” että työssä jaksamista kuvaavan mallin avulla. Selvityksen perusteella suurin osa lastensuojelun sosiaalityöntekijöistä suhtautui

myönteisesti työhönsä ja pyrki kehittämään sitä jatkuvasti. Sosiaalityöntekijät kokivat työssäjaksamisessaan selkeästi edistävimmäksi tekijäksi asiakkailta tulleen myönteisen palautteen koskien sosiaalityöntekijän tekemää työtä ja sosiaalityöntekijältä saamiaan palveluja. Muita palkitsevia seikkoja olivat yhteistyön sujuminen eri tahojen kanssa, työn haasteellisuus ja vaativuus, työyhteisön ja esimiesten tuki sekä itsensä ja työmenetelmien kehittäminen. (Mt., 2000, 5-11.)

Kääriäisen mukaan sosiaalityöntekijät kokivat työnsä tärkeäksi ja työn raskautta lisäsi kasvava huoli asiakkaiden selviytymisestä. Eniten turhautumista työssä aiheuttivat kiire ja liian suuret asiakasmäärät. Myös yhteistyön puute ja tyytymättömyys yhteistyökumppaneihin olivat merkittävä turhautumista aiheuttava seikka. Muina turhauttavina tekijöinä ilmeni laitospaikkojen puute, työn puutteellinen arvostus, alhainen palkkaus, tyytymättömyys esimiesten ja johdon toimintaan, asiakkaiden tilanteen säilyminen ennallaan ja muutoksen hitaus, työn sisällön vaikeutuminen sekä väkivallan uhka. (Kääriäinen 2000, 12–13.)

Kääriäisen mukaan selvityksessä sosiaalityöntekijöiden toiveet työnsä suhteen olivat hyvin samansuuntaisia. Ensimmäisenä toivomuslistalla oli saada asiakasmäärät pienemmiksi ja enemmän aikaa paneutua asiakkaiden tukemiseen ja työn kehittämiseen. Seuraavana toivottiin lisää palkkaa vastaamaan työn vastuullisuutta. Kolmantena toiveena oli lastensuojeluresurssien lisääminen erityisesti laitospaikkojen suhteen. Muita toiveita olivat johdon ja esimiesten tuki, työnohjaus, yhteistyön paraneminen, parityöskentely ja vastuun jakaminen sekä koulutus. (Kääriäinen 2000, 14.)

Kääriäisen tutkimuksen tulevaisuuteen painottuvassa ajattelussa sosiaalityöntekijät halusivat panostaa ensisijassa yhteistyöhön. Keinona he näkivät pyrkimisen parempaan vuorovaikutukseen ja luottamuksellisuuteen asiakkaiden kanssa sekä yhteistyöhön viranomaisien kanssa. Myös lasten kanssa työskentelyyn haluttiin panostaa korostamalla lasta ensisijaisena lastensuojelun asiakkaana. Samoin perheen ja vanhempien tukeminen koettiin tärkeänä. Varhaisen puuttumisen koki vain muutama sosiaalityöntekijä panostuksen kohteeksi. (Kääriäinen 2000, 15–16.)

Selvittäessään arjen hallintaa Kääriäinen totesi lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden toimivan työssään arjen hallinnan ylimmän tason mukaisesti, eli ollen luovia ja uudistavia asioita ja toimintaansa perustellen. Kääriäinen havaitsi sosiaalityöntekijöiden omien vaikutusmahdollisuuksien vaikuttavan selkeästi työssä jaksamiseen. Haittaavasti jaksamiseen vaikuttivat muun muassa kiire ja liian suuret asiakasmäärät sekä lastensuojelun resurssit. Sen sijaan työssä jaksamista edistäviä seikkoja olivat asiakastyön kehittäminen sekä yhteistyön ja

vuorovaikutuksen parantaminen. Selvityksen mukaan lastensuojelun sosiaalityön kehittämisen ja työssä jaksamisen kannalta tärkeiksi ja keskeisiksi seikoiksi nousivat yhteistyön jatkuva ylläpitäminen, kehittäminen ja siihen panostaminen, asiakasmäärien vähentäminen yksittäistä sosiaalityöntekijää kohden, lastensuojelutyön toimintamahdollisuuksien takaaminen, palkkauksen nostaminen vastaamaan työtehtäviä, riittävän esimiesten ja johdon tuen takaaminen, tarpeenmukaisen työohjauksen järjestäminen sekä kouluttautumisen mahdollistaminen. (Kääriäinen 2000, 27–29.)

5 TUNTEITA JA PAHUUDEN KOHTAAMISTA KOSKEVAT TUTKIMUKSET

Tässä luvussa käsittelen tunteita ja pahuuden kohtaamista koskevia tutkimuksia, joita on julkaistu lastensuojelua koskevissa tieteellisissä artikkeleissa. Tunteet ja pahuus liittyvät omaan tutkimukseeni, missä ne näyttäytyvät sosiaalityöntekijöiden kokemina huostaanotto prosessin yhteydessä. Ne ovat myös seikkoja, joista on pitkään vaiettu sekä sosiaalityön tutkimuksessa että toisinaan myös käytännössä. Varsinkin pahuus on niissä vasta tällä vuosikymmenellä nostettu esiin olemassa olevana ilmiönä.

5.1 Tunteita koskevat tutkimukset

Lastensuojelutyö, ja varsinkin huostaanotto sen osana, herättää kaikkien osapuolten tunteet. Sen lisäksi, että sosiaalityöntekijä itse kokee tilanteen aiheuttamia tunteita ja pyrkii työstämään niitä, hän kohtaa myös asiakkaiden tunteet, joita hänen tulee ottaa vastaan ja pyrkiä myös ymmärtämään. Hannele Forsberg toteaa, että aikaisemminkin lastensuojelutyössä on havaittu vihan, katkeruuden, pelon ja hylätyksi tulemisen tunteita, mutta niitä pidettiin pitkään itsestään selvinä ja luonnollisina, työhön kuuluvina tunteina, joita ei tutkittu sen tarkemmin. Syiksi tähän tutkimattomuuteen hän arvelee sen, että työntekijää on pidetty neutraalina ja objektiivisena, jolloin tunteet on pyritty kätkemään puheenaiheena. Tunteiden on myös katsottu kuuluvan psykologian piiriin ja niiden tutkimista sosiaalityössä on pidetty vaikeana. (Forsberg 1999, 116–117.)

Aikaisemmin Suomessa on Ilmari Rostila (1990) tutkinut sosiaalitoimistoissa tehtävää työtä tunnetyönä. Samoin Arja Tuomi (1992) on tutkinut sosiaalityötä tunnetyönä ja verrannut sitä Arlie Hochschildin (1983) tutkimukseen lentoemäntien tunteista työssään. Tunteiden tutkiminen sosiaalityössä on päässyt paremmin vauhtiin tällä vuosikymmenellä, jolloin Hannele Forsberg on tehnyt paljon asiaa koskevaa tutkimusta. Tuon tässä esille enimmäkseen hänen tieteellisiä artikkeleitaan, mitkä sivuavat osaltaan omaa tutkimustani.

Tunteet on Forsbergin mukaan perinteisesti asetettu järjen kontrolliin, mutta jälkimoderni aika on myös yhteiskuntatieteissä avannut tunteille uudella tavalla tilaa keskustelun aiheeksi. Omien tunteiden esille tuominen ei ole tavanomaista ammattiauttamisen piirissä ja syyksi Forsberg katsoo oman ammatti-identiteetin suojelemisen ja asiakkaiden epäluulon hälventämisen. (Forsberg 2001, 3- 4.) Omassa tutkimuksessani olen pyrkinyt selvittämään sosiaalityöntekijöiden tunnekokemuksia haastattelun avulla. Forsberg taas tarkastelee tutkimuksessaan tunteita siitä näkökulmasta, miten ja

millaisilla tavoilla niistä kirjoitetaan. Hän pohtii sosiaalisia ongelmia ratkovan ammattiauttamisen ja tunteiden suhdetta auttajien kirjoittamien tekstien avulla käyttäen sosiaalista konstruktionistista ajattelua. (Forsberg 2001, 3- 4.)

Kirjoituksissa näkyy selvimmin eksplisiittiset tunnesanat, kuten viha syyllisyys, avuttomuus, kiukku ja sääli, mutta Forsberg keskittää pohdinnassaan huomion vihaan, koska se esiintyi hallitsevimpana tunteena liittyessään auttajien tunteisiin. Normaalisti vihaa ei kuitenkaan yhdistetä ammattiauttajaan, koska yleinen ajattelutapa on, että auttaja ei reagoi tunteella, vaan hänen kuuluu suhtautua asioihin ja ihmisiin neutraalisti. Forsberg tulkitsee vihaan liittyväksi vihan ohella raivon, kiukun sekä suuttumuksen, ja hänen mukaansa vihan yleensä katsotaan edustavan ihmisen sisäistä tunnemaailmaa. (Forsberg 2001, 3-4, 11–13.) Vihan kokeminen ja neutraalisuus tunteiden suhteen ovat kiinnostavia aiheita ja tulevat myös haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden vastauksissa esille.

Forsbergin mukaan viha voidaan ymmärtää myös ihmisen toiminnaksi ja resurssiksi. Tällöin sillä määritetään osallisten identiteettiä ja orientaatiota, jolloin sen merkitykset voivat vaihdella eri tilanteissa. Forsberg tarkasteleekin kirjoituksissa vihaa juuri tällaisena toiminnallisena ja tilannesidonnaisena tunteena. Hänen mukaansa vihaa voitiin kirjoituksissa käyttää resurssina turhautumisen ja voimattomuuden esittämiseen. Tällöin näihin tunteisiin usein liittyi myös sääli, minkä kohdetta voitiin ymmärtää, mutta usko auttamisen keinoihin koettiin rajallisena. Vihan esittämiseen liittyi myös moraalinen konflikti, joka syntyi lapsen edun suojelun ja kaikkien osapuolien logiikan ymmärtämisestä. (Forsberg 2001, 13–14.) Tätä konfliktia tarkastelin myös omassa tutkimuksessani, jossa se tuli esille sosiaalityöntekijöiden nostama. Lapsen edun käsite määritellään ensisijaisena asiana, mutta sen toteutus vaatii toisinaan motivaatiota.

Forsbergin tutkimuksessa työntekijät käyttivät vihaa resurssina oman ammatillisen orientaationsa määrittelyssä. Viha oli teksteissä työntekijän väline lapsen asemaan asettumisessa ja lapsen asianajon edistämisessä. Vihaa käsiteltiin kahdella tavalla, joko vahvistaen lapsen puolelle asettuvan ammatti-identiteettiä tai hämärtäen sitä. Ensimmäisessä vihan käsittelytavassa viha käännetään voimavaraksi. Tällöin on kyse ajattelutoiminnasta, jossa vihasta tehdään motiivi lapsen auttamiseksi ja tunne, ajatus ja tahto yhdistyvät. Tällöin työntekijä on asiakaskohtaamisissa lapsen asianajaja ja hänen ammatillinen identiteettinsä painottuu läpsilähtöorientaation suuntaan. Toisessa vihan käsittelytavassa työntekijät lopulta esittivät vihan kielteisenä tunteena, mikä piti saada aisoihin, ja mikä otettiin haltuun toiminnallisoin keinoin. Toiminnassa Forsbergin mukaan tunne ja järki yhdistyvät olematta toisilleen vastakkaiset ulottuvuudet ja tällöin tavoitteena on kyetä

olemaan asiakaskohtaamisissa neutraali ja kaikkia perheenjäseniä ymmärtävä työntekijä. (Forsberg 2001, 15–16.)

Forsberg toteaa sosiaalisen konstruktionismin tarjoamassa perspektiivissä tunteita tarkasteltavan ensi sijassa sosiaalisina aikaan ja paikkaan liittyvinä konstruktioina, mikä antaa mahdollisuuden uusille näkökulmille auttamistyön ja tunteiden väliseen problematiikkaan. Vihaa tarkastellessa sitä ei kätketä työntekijän yksityiseksi tunteeksi eikä siitä pidä kokea syyllisyyttä neutraalisuuden vaatimuksen tai naiselle sopimattoman ilmaisun vuoksi. Sen sijaan vihaa käytetään positiivisessa mielessä liikkeelle työntävänä energiana. Forsberg pitää tärkeänä erottaa toisistaan vallan puutteeseen ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin liittyvä viha ja toimintaa suuntaava ja energiaa antava viha sekä myös aggressiiviseen ja vahingoittavaan toimintaan liittyvä viha. (Forsberg 2001, 18–19.)

Toisessa artikkelissaan Forsberg on tutkinut sosiaalityön käytännön opiskelun prosesseja niihin liitettävien tunteiden näkökulmasta ja toteaa, että työssäoppimista koskevassa keskustelussa ei tunteita juuri näy (Forsberg 2002, 295). Omassa tutkimuksessani olen myös tarkastellut sosiaalityöntekijöiden ajatuksia oman opiskelunsa antamista valmiuksista muun muassa tunteita herättävään huostaanottotyöhön. Forsberg lähestyy tunteita sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta eli ilmiöinä, jotka muotoutuvat ihmisten toiminnassa, sosiaalisissa suhteissa, puheteoissa ja muussa merkityksellisessä toiminnassa. Forsberg käyttää lähestymistapaa, jossa sosiaaliskulttuuristen käytäntöjen ja tunteiden nimeämisen tapoja tarkastellaan osana sosiaalityön käytännön opiskelun kuvauksia. Hän on keskittynyt opiskelijoiden keskinäisessä keskustelussa siihen, missä ja miten tunteet ilmenevät heidän ensimmäiseen käytännön opintojaksoon liittyvissä kenttäkokemuksissaan. (Forsberg 2002, 297.) Tässä suhteessa tutkimus on kiinnostava, koska sillä on liittymäkohtia omaan tutkimukseeni, jossa tarkastelen sosiaalityöntekijöiden kokemuksia muun muassa vastaavasti heidän ensimmäisestä huostaanotostaan ja siihen liittyvistä tunteistaan.

Forsbergin mukaan opiskelijoiden keskusteluissa tunteista puhutaan kolmessa eri asiayhteydessä, joita ovat aloitteleva vasta-alkaja eli noviisi, harjoitteluorganisaation tyyppi ja kohdattujen ongelmien järkyttävyys sekä sosiaalityön ammatillisuus. Vasta-alkajuudessa tunteista nousee esille väsymys, turhautuminen, epävarmuus ja masennus. Syynä näihin tunteisiin nähdään itsen sekä muiden odotus omasta osaamisesta, mutta myös havahtuminen omaan osaamattomuuteen ja tietämättömyyteen. Vaikeuksia tuo myös oman roolin selkiytymättömyys. Opiskelijoiden keskuudessa keskeisiksi vasta-alkajan identiteettiin liittyviksi tunteiksi nousevat epävarmuus ja uuvuttavuus. Opiskelijat kokivat joissakin tilanteissa myös nuoruuden vaikuttavan häiritsevästi ja

elämäkokemuksen uskottiin helpottavan ihmissuhdetyöntekijän uskottavuutta. (Forsberg 2002, 299–300.)

Opiskelijat kokivat kentänohjaajan roolin merkittäväksi alkuun auttamisessa ja he olivat riippuvaisia käytännön ohjaajastaan. Tämä näkyi myös kenttätöiden ohjaajaan kohdistuvana tunnelatauksena. Forsbergin mukaan ohjaajan ja opiskelijan suhde näyttäytyy keskeisenä oppimisprosessin kontekstina peilaten oman alan ammattikulttuuria sekä tarjoten identiteetin rakennusaineita opiskelijalle. (Forsberg 2002, 299–300.) Vastaavasti omassa tutkimuksessani tarkastelen esimiehen tai kokeneen työparin merkitystä aloittelevalle sosiaalityöntekijälle sekä työn oppimisen että tunteiden käsittelyn kannalta.

Forsbergin mukaan lastensuojelutyön organisaatiossa joudutaan tekemisiin ”syvien tunteiden” kanssa, jolloin ihmiselämän vaikeudet ja järkyttävät asiakastilanteet voivat hypätä silmille. Tunteiden reflektointi ohjaajan avulla tukee opiskelijan käytännön opiskelua, ja mahdollistaa sen, ettei järkyttyneen auttajan identiteetti jää ainoaksi ja hallitsevimmaksi lataukseksi opiskelijalle. Forsberg toteaa tunteiden kuuluvan luontaisesti lastensuojelutyön kaltaiseen psykososiaaliseen ihmissuhdetyöhön. (Forsberg 2002, 300–301.) Mutta kuten Riikonen ja Smith (1998) toteavat, sosiaalisen välimatkan ylläpitäminen voi olla tärkeä työssä jaksamisen ja selviämisen keino, eikä näin ollen ”kylmää rationaalisuutta” pidä ymmärtää synonyymiksi tunteettomuudelle vaan kyse on yhdenlaisesta emotionaalisesta suhteesta. Näin ollen tunteet eivät ole koskaan väärinä, mutta erilaisiin tunteisiin liittyy erilaisia kokemuksia toiminnan mahdollisuuksista. (Riikonen & Smith 1998, 139 Forsbergin 2002, 301 muk.)

Opiskelijoiden puheissa toistuu ammatillisuus-ajattelu, mikä sääntelee sallittuja ja kiellettyjä tunteita. Keskusteluissa opiskelijat tuovat esiin käytännön toimintaan liittyviä tunteita, mutta toisaalta perinteinen ajatus ammatillisuudesta edellyttää, että tunteet pidetään kurissa, jolloin neutraalisuus edustaa ammatillisuutta ja tunteiden hallitseminen kokenutta ammattilaista. Forsbergin mukaan epävarmuus ja vahvuus edellyttävät toisiaan ja ammatillaiseksi kehittyminen sisältää aloittelijoiden epävarmuuden tunteet. Niiden kätkeminen voi olla esteenä tärkeiden oppimiskokemusten prosessoinnissa. (Forsberg 2002, 302–303.)

Forsbergin tutkimuksessa ilmenee, että sosiaalityön opiskelijoiden ajatusten taustalla on neutraalin ja järkipäisen osaajan ammattikuva, mihin ei kuulu oman epävarmuuden näyttö, koska tunteilua pidetään helposti osaamattomuutena ja kyvyttömyytenä. Niitä pidetään häpeällisinä ja tätä kautta myös tunteet ovat häpeällisiä. (Forsberg 2002, 303.) Bart Grossman kollegoineen (1990) pitää

sosiaalityön käytännön opetuksessa tunteiden huomiotta jättämistä vakavana puutteena, ja he tähdentävätkin tunteiden normalisointia osaksi oppimista. He painottavat myös opiskelijoiden valmentamista emotionaalisesti latautuneisiin asiakastilanteisiin ja kannustavat sekä henkilökohtaisten että kentän ja yliopiston ohjaajien hyväksikäyttämistä tunteiden reflektoinnissa. (Grossman & Levine-Jordano & Shearer 1990, 25, 28 Forsbergin 2002, 303 muk.)

Forsbergin mukaan sosiaalisuutta ja toiminnallisuutta korostavien tunnekäsitysten näkökulmasta tunteet voidaan nähdä normaaleiksi ja hyödyllisiksi osiksi oppimisprosessia. Tällöin opiskelijoiden tunnetyö liittyy ammattiin kasvamisen prosessiin, jonka avaaminen voi hyödyntää kaikkia aloittelijan roolissa toimivia. Tunteet ovat sosiaalisia ja niiden tehtävä on ammattityön oppiminen käytännössä. Lastensuojelutyössä muun muassa huolestuneisuuden tunne on tärkeä työn teon edellytys. Forsbergin mukaan ihmissuhdeammattiin oppimisessa ja kasvamisessa tunnepuheen reflektointi tuo mukanaan sosiaalisten suhtautumistapojen reflektoinnin, missä tunne ja järki yhdistyvät. (Forsberg 2002, 303–304.)

Forsberg toteaa artikkelissaan, että tutkimuksessa opiskelijoiden kenttätöön ohjaajaan kohdistuneen kiukun ja raivon voi nähdä toiminnallisena vaatimuksena siitä, että kenttäopetukseen pitää panostaa. Tästä syystä Tampereen yliopistossa on Forsbergin tutkimuksen jälkeen uudistettu sosiaalityön käytännön opiskelun tavoitteet ja otettu käyttöön Mentor-koulutus, jonka avulla pyritään antamaan aloitteleville kollegoille seniorityöntekijöiden tuki, ohjaus ja palaute. (Forsberg 2002, 303–304).

Tunteiden kanssa työskentely on raskasta sekä aloittelijalle, että vuosia työtä tehneelle. Käsittelen omassa tutkimuksessani muun muassa huostaanottotyön vaikutusta sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin työn raskaudesta ja työssä uupumisesta. Myös Merja Reijonen on artikkelissaan tutkinut tunteiden ja tunnetyön vaikutusta sosiaalialan työyhteisöissä ja paikantanut uusia näkökulmia sosiaalialan työntekijöiden työuupumukseen, vaihtuvuuteen ja työssä jaksamiseen. Tutkimuksessa on käytetty sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista tutkimusaineistoa, mitkä on kerätty vuosina 2004–2005, ja kohteena on ollut 116 uusmaalaista sosionomia. Metodologisena lähestymistapana tutkimuksessa on käytetty kehysanalyysiä. (Reijonen 2006, 18.)

Tutkimuksen mukaan keskeiset tunteet, mitä sosionomit työssään kokivat, olivat väsymys, yhteenkuuluvuus, ilo, tuki, epävarmuus sekä kiire, ja heidän tunnekokemustilanteensa jäsentyivät yhteisö-, ammatti- sekä asiakaskehukseen. Yhteisössä eräänä väsymystä aiheuttavana seikkana oli yksin tekeminen. Ammattikehuksessa rooliristiriidat sekä työkuvan ja toiminnan selkiytymättömyys tuottivat epävarmuutta. Asiakaskehuksessa taas ilo hallitsi tunnekokemustilanteita, mutta toistuvat

neuvottomuuden kokemukset ratkaisemattomista asioista tuottivat väsymystä. (Reijonen 2006, 19.) Vaikka sosionomien työ poikkeaa sosiaalityöntekijöiden työstä, työskentely tapahtuu kuitenkin yhteisten asiakkaiden ja heidän ongelmiansa kanssa samojen työpaineiden alaisina.

5.2 Pahuuden kohtaamista koskevat tutkimukset

Merja Laitisen ja Johanna Hurtigin (2006) toimittamassa kirjassa tutkijat ja auttamistyön asiantuntijat ovat käsitelleet pahuuden kohtaamista auttamistyössä. Tässä mielessä aihe sivuaa läheisesti omaa tutkimustani, missä auttamistyö on keskeisesti esillä. Lastensuojelutyössä itsessään pahuus on aihe, mistä harvoin puhutaan, varsinkaan yhdessä asiakkaan kanssa. Lähtökohtana kirjan synnylle oli Laitisen ja Hurtigin omat pohdinnat läheisten, useimmiten vanhempien teoista ja toimista lapsiaan ja perheitään kohtaan. Aikaisempia tutkimuksia tehdessään Laitinen ja Hurtig olivat omilla tahoillaan havainneet, että yhteiskunta- ja auttamistieteissä ymmärtäminen ja selittäminen olivat kaiken perusta, ja pyrkimys neutraalisuuteen ei antanut tilaa moraalien tarkastelulle. Näin ollen pahasta on vaiettu, mutta se ei ole poistanut pahan olemassaoloa eikä sen moraalista ulottuvuutta, ainoastaan piilottanut sen. (Mt., 4.)

Koska pahaa määritellään lain, moraalien, ajan ja arvojen kautta, paha ei ole Hurtigin ja Laitisen mukaan pysyvä ilmiö vaan vaihtelee alueittain ja ajan myötä. Paha on suhteellista ja se ilmenee aina jossain muodossa. Näin ollen tarve sen selittämiseksi ja ratkaisemiseksi on myös aina olemassa. Ihmissuhteiden sisältyy paha, joten se näyttäytyy jokaisen ihmisen yksityisissä ja ammatillisissa suhteissa ja kohtaamisissa. Se näkyy myös kaikissa ihmisten toiminnallaan muovaamissa rakenteissa. (Hurtig & Laitinen 2006, 9-10.) Paha näkyy siis myös lastensuojelutyössä ja varsinkin huostaanottotilanteissa ja sen kaikkien osapuolten kokemana.

Hurtigin ja Laitisen mukaan inhimillinen paha koetaan usein kärsimyksenä, suruna, ahdistuksena ja voimattomuutena, mitkä osaltaan aiheuttavat yleisesti avun tarvetta. Koettu paha saattaa tuoda vielä mukanaan häpeän ja syyllisyyden tunteita, koska kärsimys ja pahan läsnäolo saatetaan mieltää itsestä johtuvana vastoinkäymisenä, mikä aiheuttaa tunteen ihmisenä epäonnistumisesta. Paha koskettaa kuitenkin kaikkia ihmisiä, joten jokaisella on yhtäläinen mahdollisuus sekä tehdä pahaa että joutua kokemaan sitä. Eri osapuolten välisissä suhteissa toinen ihminen voi myös tietoisesti tai tiedostamattaan aiheuttaa toiselle tunteen pahan läsnäolosta, samoin hyvää tarkoittavat teot voidaan tulkita pahoiksi. (Hurtig & Laitinen 2006, 8-11.)

Hurtig ja Laitinen toteavat, että auttamistyö perustuu humanistiseen ihmiskäsitykseen, minkä mukaan ihmisen henkinen kasvu ja kehittyminen nousevat keskeisiksi teemoiksi. Tähän ihmiskäsitykseen on vaikea sisällyttää paha ja ehkä vielä vaikeampi sitä on sisällyttää ymmärtämään ja auttamaan pyrkivään ammattilaiseen. Näin ollen kyse on ollut siitä, että paha on pyritty selittämään pois. Tällöin oikean näkökulman löytämisen avulla pahalta vaikuttava ilmiö on muuntunut hyväksi. (Hurtig & Laitinen, 2006, 11–12.) Myös lastensuojelutyössä tämän näkökulman etsiminen on ollut tavanomaista.

Pahan esiin tuominen aiheuttaa Hurtigin ja Laitisen mukaan moraalisia kannanottoja, mitkä vievät auttamistyöltä perustan ja herättävät syyllisyyskysymyksen. Tämä haittaa ihmisten välistä vuorovaikutusta ja mahdollisuutta muutokseen. Välttelemällä syyllisyyskysymystä voidaan joutua tilanteeseen, missä moraaliset kysymykset ja kannanotot jäävät huomiotta sekä eettiset ja moraaliset pohdinnat mieltimättä. Paha näyttäytyy ihmissuhteissa, kun tehdyillä ratkaisuilla ja valinnoilla vaikutetaan myös muiden ihmisten elämään. Auttamismahdollisuus näissä tilanteissa vähenee, jos vastuu jätetään huomiotta, ja mikäli ymmärtäminen nousee kaiken yläpuolelle, on vaarana toimia välinpitämättömästi. Joka tapauksessa luottaminen ihmiseen sekä hänen ratkaisumahdollisuuksiinsa luo auttamistyölle tärkeän pohjan ja auttaa katsomaan tulevaisuuteen ja toivoon, missä vaikeiden kokemusten ja tapahtumien kohtaaminen on mahdollista. (Hurtig & Laitinen, 2006, 12.)

Jos Hurtigin ja Laitisen mukaan auttamistyössä keskitytään yksinomaan pahaan, aiheutetaan suuria ongelmia suhteeseen ja kohtamistilanteeseen. Mikäli asiakkaan kohtamistilanne on ammattilaisen taholta kielteisesti sävyttynyt, aiheuttaa se tulkinnallisia ylilyöntejä, moraalista närkästystä, normatiivisuutta ja hätiköityjä johtopäätöksiä. Näin estyy asiakkaan kohtaaminen ihmisenä ja hänen todellisuutensa sellaisena kuin asiakas itse sitä elää. Mikäli paha korostetaan asiakkaan kokemuksena yksipuolisesti, voi siitä seurata tosiasioiden peittelyä, pakenemista avun piiristä sekä tilanteen ongelmallistumista edelleen. Vaikka asiakas toimisi selkeästi väärin, paha ei ole silloinkaan hänen hallitseva ominaisuutensa ja hänellä on tällöinkin oikeus apuun. (Hurtig & Laitinen, 2006, 12.)

Kuten aikaisemmin todettiin, paha näyttäytyy kaikkien osapuolien kokemana, mutta myös aiheuttamana. Myös palvelujärjestelmä sekä työntekijä itse voivat olla aiheuttamassa paha asiakkaalle. Unto Matinlompolo (2006) tarkastelee palvelujärjestelmään kätkeytyvää paha. Hänen mukaansa, vaikka asiakas kokee järjestelmässä olevan pahan, hänen saattaa olla mahdotonta tuoda sitä ilmi, koska rakenteissa ja systeemeissä olevaa paha on vaikea nimetä. Matinlompolo toteaa, että paha on myönnettävä ja sitä pitää jopa etsiä, muutoin sen kanssa ei voida työskennellä, eikä sitä

voi silloin selittää. Kasvaakseen ammatillisesti työntekijän on kyettävä näkemään paha niin äitydessä, perheen kasvatustavoissa kuin omassa ammattikunnassaan. Paha muistuttaa surua siinä, että siihen on tutustuttava, jotta siitä voi selvitä ja jotta sen voi voittaa. (Mt., 19.)

Anneli Pohjola (2006) keskittyy auttamistyön vallan ja eettisyyden pohtimiseen ja tarkastelee auttamisjärjestelmässä auttajien ja pahan toisiinsa kietoutumista luottamuksen puutteen, välinpitämättömyyden ja asiakkaan näkökulman mitätöimisen kannalta (Mt., 42). Nämä liittyvät läheisesti seikkoihin, joita omassa tutkimuksessani sosiaalityöntekijät ehdottavat vallan väärinkäytön mahdollisuuksiksi omassa työssään. Pahan kietoutuminen asiakastilanteisiin voi Pohjolan mukaan tapahtua huomaamatta sanojen, ilmeiden, eleiden tai kosketusten kautta, sekä myös tekemisen tai tekemättä jättämisen kautta. Useimmiten tämä tapahtuu tahattomasti, mutta toisinaan se on tahallista. Pohjolan mukaan auttamistyön tavoitteena on palvella hyvää ja siksi pahan ilmeneminen auttamisen yhteydessä on erittäin epäeettistä. Palvelutyön eettisten periaatteiden pitäisikin näkyä vallitsevana näissä vuorovaikutustilanteissa. (Pohjola 2006, 42, 60.)

Martti Lindqvist (2006) toteaa, että auttamistyössä ammattilaisen tulee kartoittaa tilannetta eri näkökulmilta ja etäännyttää välillä itseään tarpeen mukaan sekä ottaa itselleen erilaisia rooleja. Tämä mahdollistaa asiakkaatkin löytämään itsestään eri puolia. Asian tärkeys näkyy siinä, että auttajat tiedostamattaan tuottavat auttamistilanteisiin omia varhaisia tarinoitaan ja selviytymisroolejaan. Näissä tilanteissa työntekijää pitäisi auttaa tarkastelemaan asiakastaan ja kohtaamaan hänet myös omalta pohjaltaan, jolloin työntekijä tiedostaa ja ymmärtää omaa pahuuttaan sekä auttajana että ihmisenä. Auttajan ja autettavan elämäntarinat kohtaavat näin toisensa tasavertaisina. (Mt., 184.) Tämä liittyy tutkimuksessani oleellisesti sosiaalityöntekijöiden saamaan tukeen työlleen.

6 TUTKIMUKSEN AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ

6.1 Tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat muotoutuneet sosiaalityöntekijöiden tunnekokemuksista huostaanottojen yhteydessä. Tarkastelun kohteena ovat tunnekokemukset sekä suhteessa asiakkaisiin ja tilanteisiin että omaan vallankäyttöön ja sen rajoihin. Tarkoitukseni on myös kartoittaa sosiaalityöntekijöiden ajatuksia ammatin edellyttämistä vaatimuksista sekä muutosehdotuksista huostaanottojen suhteen.

Tutkimuskysymyksiä on kolme.

1. Millaisia tunnekokemuksia huostaanotot herättävät sosiaalityöntekijöissä?
2. Miten sosiaalityöntekijät kokevat työn juridisuuden?
3. Millaisia muutostarpeita sosiaalityöntekijöillä on huostaanoton suhteen?

Ensimmäisessä kysymyksessä tarkoitin tunnekokemuksilla ensisijaisesti huostaanottojen herättämiä tunteita ja kokemuksia ja tarkastelen niitä huostaanotto-prosessin eri vaiheissa. Toisessa kysymyksessä sisällytän työn juridiseen puoleen sekä sosiaalityöntekijän vallan ja vastuun että vastentahtoisen huostaanoton käsittelyn asianajajien, sosiaalilautakunnan/jaoston ja hallinto-oikeuden kautta. Kolmannessa kysymyksessä tarkastelen sosiaalityöntekijältä vaadittavia ominaisuuksia ja valmiuksia huostaanottotyöhön sekä syitä työn jatkamiselle ja muutosehdotuksia.

6.2 Fenomenologis- hermeneuttinen lähestymistapa

Koska tutkimuksessani tarkastelen ensisijaisesti nimenomaan sosiaalityöntekijöiden tunnekokemuksia ja niihin liittyviä merkityksiä, niin fenomenologis-hermeneuttisen metodin käytön valinta tuntui sopivimmalta. Sananmukaisesti fenomenologia tarkoittaa ilmenevän jäsentämistä (Backman & Himanka 2008). Fenomenologiassa tutkitaan kokemuksia ja kokemus ymmärretään erittäin laajasti ihmisen kokemuksellisenä suhtena omaan elämäntodellisuuteensa. Kokemus puolestaan syntyy vuorovaikutuksessa vallitsevan todellisuuden kanssa eikä ihmistä näin ollen voida ymmärtää erillisenä tuosta suhteesta. Tuo suhde on intentionaalinen eli kaikella on ihmiselle jokin merkitys, mihin myös ihmisen oma kulttuuri- ja kokemustausta vaikuttaa. (Laine 2001, 26–27.)

Kokemukset avautuvat meille merkitysten avulla. Nuo kokemuksille annetut merkitykset ovat fenomenologisen tutkimuksen varsinainen kohde. Fenomenologiassa ihminen nähdään kulttuuriolentona ja pohjimmiltaan yhteisöllisenä. Tällöin merkitykset ovat *intersubjektiivisia* eli yksilöiden välisiä ja näitä yhdistäviä. Eri kulttuureissa elävillä ihmisillä on erilainen todellisuus, koska heillä on asioille erilaiset merkitykset. Sen sijaan yhteisön jäsenenä ihmisillä on yhteisiä piirteitä ja merkityksiä. Tällöin ihmiset ovat osa oman yhteisönsä yhteistä merkitysten perinnettä ja jokaisen yksilön kokemukset edustavat myös jotain yleistä. Jokainen ihminen on kuitenkin myös yksilöllinen ja jokaisen yksilöllisellä erilaisuudella on tällöin myös merkitystä. Merkityksiä voidaan lähestyä ainoastaan ymmärtämällä ja tulkitsemalla. Fenomenologisen tutkimuksen hermeneuttinen ulottuvuus syntyykin juuri tulkinnan tarpeesta. Hermeneutiikka on ymmärtämisen ja tulkinnan teoriaa. Hermeneuttisessa tutkimuksessa ei edetä yksittäistapauksista yleiseen vaan myös ainutkertaiset ja –laatuiset tapaukset ovat kiinnostavia. Fenomenologinen tutkimus pyrkii universaalien yleistysten sijaan ymmärtämään tietyn alueen ihmisten tietyn hetkistä merkitysmaailmaa. (Laine 2001, 27–29.)

Tutkimuksessani olen pyrkinyt nojaamaan hermeneutiikkaan perustuvaan ymmärtämiseen sekä fenomenologian yksittäisille kokemuksille annettaviin merkityksiin (Nousiainen 2004, 11). Fenomenologis-hermeneuttinen metodi liittyy kirjajaan joukkoon erilaisia kysymyksiä ja niiden ratkaisuja. Ne eivät ole kaavamaisesti kerättävissä ja tulkittavissa vaan edellyttävät toistuvaa perusteiden pohtimista liittyen tutkimuksen aikana pitkin matkaa kohdattaviin ongelmiin. Erityisesti *ihmis-* ja *tiedonkäsitys* ovat näitä tutkimuksen perustana olevia filosofisia ongelmia. Ihmiskäsitys liittyy siihen, millainen ihminen on tutkimuskohteena, ja tiedonkäsitys taas keskittyy siihen, miten tuosta kohteesta, eli ihmisestä, voidaan saada tietoa ja millaista se on luonteeltaan. *Kokemuksen*, *merkityksen* ja *yhteisöllisyyden* käsitteet nousevat fenomenologisessa ja hermeneuttisessa ihmiskäsityksessä tutkimuksen kannalta keskeisiksi seikoiksi ja tietokysymyksistä *ymmärtäminen* sekä *tulkinta* ovat keskeisiä. (Laine 2001, 26.)

Fenomenologiassa kokemus on keskeinen seikka tutkimuksessa ja pyrkimyksenä on kohdistaa huomio tietoisuuden toimintaan (Nousiainen 2004, 11). Hermeneutiikalla pyritään löytämään tulkinnalle mahdollisia sääntöjä, joissa pitäytyen voitaisiin puhua vääristä tai oikeammista tulkinnoista. Tarvittaessa hermeneuttinen ulottuvuus tulee mukaan fenomenologiseen tutkimukseen. Hermeneuttinen tutkimus keskittyy ihmisten välisen kommunikaation maailmaan ja hermeneuttisen tulkinnan kohteina ovat kaikki keholliset ilmaisut, joista hallitsevimpiä lienevät kielelliset ilmaisut. Ilmaisuihin on merkityksiä ja ne voidaan kohdata vain ymmärryksen ja tulkitsemisen avulla. Jokapäiväisessä elämässä toiminta tapahtuu luontaisesti eli esiymmärryksen varassa.

Fenomenologinen ja hermeneuttinen tutkimus toimivat molemmat kaksitasoisesti. Ensimmäisellä tasolla on tutkittavan koettu elämä esiymmärryksineen, jolloin tutkittava kuvaa luonnollisesti ja ei-refleksiivisesti kokemuksiaan ja ymmärrystä niistä. Toisella tasolla tapahtuu itse tutkimus, jolloin tutkija reflektoi, tematisoi ja käsitteellistää ensimmäisen tason merkityksiä. Tavoitteena tutkimuksessa on tehdä jo tunnettua tiedetyksi. (Laine 2001, 29–31.)

Fenomenologisessa ja hermeneuttisessa tutkimuksessa metodi tarkoittaa ajattelutapaa ja tutkimusotetta, ja jokaisessa tutkimuksessa on erikseen mietittävä, miten saavuttaa sekä haastateltavan kokemuksen että hänen ilmaisunsa merkitykset mahdollisimman autenttisinä. Tutkijan tulee olla itsekriittinen ja kyseenalaistaa omaa tulkintaansa. Tällä reflektiivisyydellä taataan tietoisuus omista tutkimukseen liittyvistä lähtökohdista. Tutkijan tulee ottaa etäisyyttä spontaanisti nousevaan tulkintaan laajentaakseen omaa perspektiiviään kriittisesti ja etsiä toisen omaa yksilöllistä suhdetta johonkin asiaan. Tärkeää fenomenologiassa on tiedostaa tutkimuskohdetta ennakolta selittävät teoreettiset mallit. Lopuksi aineiston tulkinnan jälkeen on syytä verrata aikaisempia tutkimuksia saatuihin tuloksiin. (Laine 2001, 31–34.)

Tutkimuksen eri vaiheissa kohdataan hermeneuttisen kehän ongelma, jolla tarkoitetaan laajasti tutkimuksellista dialogia tutkimusaineiston kanssa. Tällöin tutkijalla on tavoitteena tietäytyyppisessä vuoropuhelussa aineiston kanssa ymmärtää toisen toiseus ja vasta tuossa vuoropuhelussa syntyy tieto. Dialogissa pyritään avoimeen asenteeseen toista kohtaan. (Laine 2001, 34.) Fenomenologisessa lähestymistavassa tutkittava ilmiö yritetään nähdä mahdollisimman pelkistettynä ilman etukäteisoletuksia ilmiön luonteesta (Eskola & Suoranta 1998, 147). Juuri tällaiseen avoimuuteen haastateltavia kohtaan ja ennakkokäsityksistä vapaaseen asenteeseen olen itsekin tutkimuksessani pyrkinyt.

6.3 Luova haastattelu

Suunnitellessani haastattelua lähdin mielessäni liikkeelle teemahaastattelusta, jossa yksityiskohtaisten kysymysten sijasta haastattelu etenee haastateltavien kohdalla keskittyen samoihin keskeisiin teemoihin (Hirsjärvi & Hurme 2000, 48; Eskola & Vastamäki 2007, 28). Pohtiessani eri teemoja mietin, mitä kaikkia tunteita ja millaisia ristiriitaisia ajatuksia huostaanotto on itsessäni vuosien varrella herättänyt. Mietin myös seikkoja, minkä suhteen oletin sosiaalityöntekijöiden kesken olevan erilaisia näkökantoja. Pääasiallisin tavoitteeni oli kuitenkin saada sosiaalityöntekijöiltä mahdollisimman kattavasti esiin erilaisia tunnekokemuksia

huostaanottoon liittyen, sellaisiakin, mitä en välttämättä itse ollut kokenut, enkä siksi olisi osannut niitä myöskään kysyä. En siis voinut lyödä lukkoon määrättyjä teemoja, koska en voinut varmuudella tietää mitä haastattelut toisivat tullessaan.

Tein kuitenkin itselleni valmiiksi paperille ranskalaisilla viivoilla muistiin erilaisia mieleeni tulleita tilanteita tai ajatuksia, mitkä saattaisivat olla haastateltaville tuttuja asioita. Jaottelin niitä keskenään eri osa-alueisiin, jotta muistaisin ja löytäisin ne paremmin muistilapulta haastattelun aikana. Tässä vaiheessa osa-alueet käsittivät sosiaalityöntekijöiden kokemuksia huostaanotosta, huostaanoton vaikutusta arkielämään, vallan käyttöä työväliseenä, sosiaalityöntekijöiden kokemuksia yhteistyöstä vanhempien kanssa sekä sosiaalityöntekijöiden ehdotuksia huostaanottoprosessin parantamiseksi.

Haastattelumenetelmänä pyrin käyttämään soveltuvin osin Jaber F. Gubrium (1997) *luovaa* haastattelua, mikä perustuu Douglasin (1985) määrittelyyn. Sanalla luova ("creative") Douglas viittaa yhtä paljon haastattelijaan kuin haastateltavaankin, ja tämä nimitys juontui vaikeuksista, joita hän kohtasi yrittäessään selvittää haastateltavien "syvää kokemusta". (Gubrium & Holstein 1997, 64.)

Luovan haastattelun tarkoituksena on päästä irti haastattelusta, jossa orjallisesti seurataan valmiiksi suunniteltua juonta. Tarkoituksena on viedä haastattelua keskustellen eteenpäin ja yrittää joka tilanteessa luovasti löytää mielenkiintoisia asioita sekä olla itse kiinnostunut asiasta ja tuoda se myös esille. Luovassa haastattelussa haastattelijan täytyy myös itse olla sitoutunut asiaan, jotta hän osaa tulkita haastateltavaa oikein. Kyetäkseen tähän luovan haastattelijan täytyy perehtyä hyvin aiheeseen, jotta hänen tietonsa vastaisivat haastateltavien tietoja. (Gubrium & Holstein 1997, 65) Vuosien työskentely lastensuojelutyössä oli antanut minulle mahdollisuuden päästä sisälle huostaanottoprosessin "ilmapiiriin". Minulle oli tuttua itse huostaanottoprosessin käytännöt ja se, miten huostaanotto prosessi etenee. Lisäksi tiesin millaisia tunnekokemuksia ja ristiriitaisuuksia huostaanotto voi herättää työntekijöissä, joten saoin jakaa haastateltavien kokemia tilanteita heidän kanssaan.

Gubrium ja Holsteinin mukaan haastateltavien emotionaalinen kokemus on usein kätkeyty ja sanaton, eikä pelkillä kysymyksillä ja vastauksilla aina tavoiteta sitä, mitä haastateltavat tuntevat syvällä sisimmässään ja sitä, mikä on haastateltavan ajatuksien takana. Saavuttaakseen tämän haastattelijan täytyy pyrkiä synnyttämään haastateltavan kanssa keskinäisen avoimuuden ilmapiiri mihin sisältyy myös tutkijan oma emotionaalinen kokemus. Siksi haastattelijan tulisi haastattelun

aikana ilmaista oma halukkuutensa jakaa omat tunteensa ja syvimät ajatuksensa. (Gubrium & Holstein 1997, 65.)

Douglasin mukaan luova haastattelu sisältää monien vuorovaikutusmenetelmien käytön, jotka perustuvat ystävällisten tunteiden ja syvän tuntemuksen ymmärrykselle. Haastattelijan tulee altistua osaksi haastateltavan elämää, jotta voisi syntyä läheisempi suhde, mikä ei perustu haastatteluerooleihin. Douglasin mielestä syvän avoimuuden on vaikea syntyä vieraiden ja pelkkien tuttavien välille. (Gubrium & Holstein, 1997, 65–66.) Olin valinnut haastateltavani tuttujen ihmisten joukosta, joihin minulla oli jo valmiiksi luotuna ihmissuhde. Tämä helpotti keskustelun käynnistymistä, mutta myös syvemmälle tunteisiin pureutumista. Jotkut haastateltavani olivat minulle hyvinkin läheisiä ja vaikeistakin asioista puhuminen oli siksi helppoa. Toiset haastateltavista taas olivat itselleni pikemminkin tuttuja, mutta meitä yhdisti sama työ ja vastaavat kokemukset, mikä helpotti luottamuksellisen keskustelun käymistä.

Luovalle haastattelulle ei Gubrium ja Holsteinin mukaan voi olla muodollisia menetelmiä vaan vain suuntaa-antavia periaatteita, ja jokaisen haastateltavan kohdalla on tärkeää erikseen voittaa keskinäisen avoimuuden esteet. Tähän tarvitaan kärsivällisyyttä ja mielikuvitusta ja keinona on lähestyä haastateltavaa kuin ystävää tai naapuria. Haastattelijan tulee olla syvästi sitoutunut keskinäiseen avoimuuteen ja hänen tulee emotionaalisesti ja aktiivisesti kuunnella haastateltavaa ja osoittaa ilmauksillaan ja eleillään aito kiinnostuksensa haastateltavan sanomaan, erityisesti tunnepitoisella tasolla. Haastattelijan tulee haastatteluprosessissa ilmaista myös omat tunteensa mutkattomasti ja olla valmis tarjoamaan henkistä tukea. Douglasin mukaan luova haastattelu merkitsee itse asiassa omistautumista oman tunneminän alueella vastaajan tunteille. (Gubrium & Holstein 1997, 66–67.)

Alasuutarin (1999) mukaan tilanne on ihanteellinen, kun haastattelun osapuolet kohtaavat toisensa tasavertaisina subjekteina, eikä tilanne perustu valtasuhteiden varaan. Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa nimenomaisesti koin näin olevan. Toisaalta Alasuutari on myös sitä mieltä, ettei kahden ihmisen kaikkien hierarkioiden ja valtasuhteiden ulkopuolella olevaa kohtaamista ole olemassakaan. (Mt., 146–147).

Sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa luottamuksellisen suhteen aikaansaamiseksi hyvin arkojenkin aiheiden käsittelemiseksi helpotti haastateltavien tuttuus. Joidenkin sosiaalityöntekijöiden kanssa olin ollut lähes päivittäin tekemisissä, jolloin haastatteluille oli valmiina yhteinen pohja. Joitakin sosiaalityöntekijöitä en ollut nähnyt jopa useampaan vuoteen, ja tällöin haastattelut alkoivat

kuulumisten vaihdolla, jona aikana pääsimme virittäytymään samalle aaltopituudelle (esim. Hammersley & Atkinson 1995, 226; Eskola & Vastamäki 2007, 31).

Koska sosiaalityöntekijät olivat minulle entuudestaan tuttuja ja koin, että välillämme oli valmiina ainakin jonkin asteista luottamusta (esim. Eskola & Vastamäki 2007, 31), ja koska tarkoitukseni oli saada sosiaalityöntekijät tuomaan esiin tunnereaktioitaan, aloitin yleensä kysymällä aluksi haastateltavan muistikuvia ensimmäisestä huostaanotosta, missä hän oli ollut mukana. Tämä yleensä herätti heti muistot ja nosti nimenomaan tunteet pintaan, mikä auttoi haastattelussa pääsemään nopeammin itse aiheeseen.

Haastattelujen aikana jätin tarkoituksellisesti omaa keskustelua vähemmälle, jotta en olisi johdattanut haastateltavan puhetta omien käsitysteni suuntaan. Otin puheeksi aiheen, mutta kysyen, jotta olisin saanut haastateltavan ensin itse tuomaan kokemuksistaan oman tunnereaktion ja näkökantansa julki ja sen jälkeen yritin samaistumalla haastateltavan ajatus- ja tunnemaailmaan tarkentaa asiaa lisäkeskustelun ja kysymysten avulla. Pyrin siihen, että keskustelu liikkui jokaisen haastateltavan kohdalla enemmän haastateltavaa kiinnostavissa tai koskettavissa asioissa, mutta muistilappuni avulla yritin saada kattavan kuvan jokaisen haastateltavan kokemuksista. Haasteellisena koin sosiaalityöntekijöitä haastatellessani ottaa vastaan itselleni vieraita, joskus jopa päinvastaisia näkökantoja tutuissakin tilanteissa ja olla avoin niille.

6.4 Tutkimusaineisto

Tutkimuksen aineiston kokosin haastattelemalla vuosien 2001–2005 välillä yhtätoista lastensuojelutyötä tehnyttä sosiaalityöntekijää. Haastatteluajankohdan pituus johtuu siitä, että olen tehnyt haastattelut lastensuojelutyön ohella kiireen ja paineen keskellä. Sen lisäksi yksityiselämässä tapahtuneiden tilanteiden vuoksi aikaa ei ole aina jäänyt opiskelulle niin paljon kuin olisin halunnut. Aluksi minulla oli suunnitelma sekä haastattelujen että puhtaaksikirjoitusten aikataulun suhteen, mitä pyrin noudattamaan, ja teinkin neljä ensimmäistä haastattelua viiden kuukauden sisällä. Mennessäni neljälteen haastatteluun, olin todella väsynyt ja olisin siirtänyt haastatteluaikaa eteenpäin, mutta koska olin tehnyt sen jo kyseisen haastateltavan kohdalla kaksi kertaa kiireisen työtilanteen vuoksi, en voinut siirtää haastattelua enää kolmatta kertaa. Haastattelu sujui aivan hyvin, mutta päätin kuitenkin siinä vaiheessa pitää taukoa ja jatkaa haastattelujen tekoa niin, että todella pystyin paneutumaan niihin.

Jatkoin haastattelujen tekoa kesällä 2003, jolloin haastattelin kahta sosiaalityöntekijää. Seuraavat kolme haastattelua tein seuraavana vuonna ja loput kaksi vuonna 2005. Haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä 10 oli naisia ja yksi mies. Miespuolisten haastateltavien vähyden vuoksi olen tarkastellut kaikkien sosiaalityöntekijöiden vastauksia yhdessä. Ainoastaan tilanteessa, jossa oli kyse ajatuksista liittyen sosiaalityöntekijän sukupuoleen, olen huomionnut miespuolisen työntekijän vastauksen erikseen. Pyrin saamaan tutkimukseeni mukaan sekä yhdenmukaisia että lastensuojelutyötä tekeviä sosiaalityöntekijöitä tasaisesti erikokoisista kunnista eri puolilta Etelä-Suomea. Kaikki sosiaalityöntekijät suostuivat heti haastatteluun kysytyäni sitä heiltä.

Sosiaalityöntekijät olivat itselleni tuttuja kelpoisuusehdot täyttäviä sosiaalityöntekijöitä, jotka olin oppinut tuntemaan joko työn tai opiskelun kautta. Puolet haastateltavista oli minulle hyvinkin tuttuja, koska olin aikaisemmin ystäväystynyt heidän kanssaan tai minulla oli kokemusta heidän työparinaan työskentelystä. Olin kuullut kommentteja, ettei haastateltavina ole hyvä käyttää itselle tuttuja henkilöitä, vaan vaikkapa tuttavien tuttavaa. Sosiaalityöntekijöitä haastatellessani koin päinvastoin, että tuttuus loi luottamusta ja uskon, että tutun kollegan kanssa saattoi helpommin jakaa vaikeitakin kokemuksia kuin vieraan kanssa.

Vaikka sosiaalityöntekijät työskentelivät melko laajalla alueella, onnistuin tekemään haastattelut kahta lukuun ottamatta haastateltavien työpaikoilla, heidän työhuoneissaan. Haastattelullahan on parempi mahdollisuus onnistua, kun ollaan haastateltavien ”omalla maalla”, mikä on tuttu ja turvallinen ja missä voi kokea olonsa varmaksi (Eskola & Vastamäki 2007, 28–29). Yhden sosiaalityöntekijän kohdalla haastattelu tapahtui omassa työhuoneessani haastateltavan ollessa asioilla työpaikkani lähellä. Yhden haastattelun järjestin vanhempieni luona erillisessä huoneessa. Nauhoitukset olen kirjoittanut puhtaaksi ja näin sain haastattelusta yhteensä 214 sivua tekstiä analysointia varten.

Haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä 4 oli tehnyt pelkkää yhdenmukaisia sosiaalityötä, 5 pelkkää lastensuojelutyötä ja kahdella oli kokemusta molemmista työtavoista. Sosiaalityöntekijöillä oli työkokemusta takanaan vajaan kahdesta vuodesta kahteenkymmeneen vuoteen lastensuojelun piirissä yhteensä 16 paikkakunnalla kuudessa eri maakunnassa lähinnä eteläisessä, läntisessä ja kaakkoisessa Suomessa. Stakesin lastensuojelutilastossa (Sosiaaliturva...2006) kunnat on jaoteltu kaupunkimaisiin, taajasti asuttuihin ja maaseutumaisiin kuntiin. Huomasin kuitenkin, että mm. eräs tutkimukseeni sisältyvä noin puoleentoista tuhannen asukkaan kunta oli sijoitettu kaupunkimaisten kuntien joukkoon. Tarkennettuani asiaa Stakesista, kuulin, että jaottelun perustana on muun muassa asukastiheys, hallinnolliset kysymykset ym. Tämä jaottelu ei mielestäni soveltunut tutkimukseeni,

koska lastensuojelutyökokemus näin pienessä kunnassa ja esimerkiksi Helsingissä ei ole vertailukelpoista, vaikka kummatkin kunnat ovat tilaston mukaan kaupunkimaisia kuntia.

Jaottelin siksi paikkakunnat, joilla haastatteleman sosiaalityöntekijät olivat työskennelleet, pieniin kuntiin (alle 10.000 asukasta), keskisuuriin kuntiin (10 000–75 000 asukasta) ja suuriin kuntiin (yli 75 000 asukasta) Stakesin kuntien päivähoitotilaston jaottelutapaa noudattaen (ks. Päivähoidon...2006, 43.) Tässäkin jaottelussa kuntien erot lastensuojelutyön kannalta olivat ryhmien sisällä suuria, koska muun muassa pienissä kunnissa sosiaalityöntekijöiden määrä saattoi vaihdella yhdestä sosiaalityöntekijästä useampaan. Samoin suurten kuntien kohdalla Helsinki näyttäytyi selkeästi suurempana organisaationa kuin esimerkiksi vieressä olevat muut yli 100 000 asukkaan kaupungit. Myös eräs haastatteleman sosiaalityöntekijä kuvasi asiaa, vaihdettuaan työpaikkaa juuri edellisen kaltaisesta kaupungista Helsinkiin, sanomalla, että ”*mul on vähän semmonen tunne et mä oon tullu kylästä kaupunkiin*”.

Paikkakunnista, joilla haastatteleman sosiaalityöntekijät olivat työskennelleet, seitsemän kuului pieniin paikkakuntiin, kuusi keskisuuriin paikkakuntiin ja kolme suuriin paikkakuntiin. Sosiaalityöntekijöistä kolmella oli kokemusta työskentelystä pienellä paikkakunnalla, kuudella keskisuurella paikkakunnalla ja kuudella suurella paikkakunnalla. Sosiaalityöntekijöistä neljä oli työskennellyt koko ajan samalla paikkakunnalla, neljä kahdella paikkakunnalla, kaksi kolmella paikkakunnalla ja yksi neljällä paikkakunnalla.

Kaikki pienillä paikkakunnilla työskennelleet sosiaalityöntekijät olivat työskennelleet vähintään kolmella eri paikkakunnalla ja heillä kaikilla oli kokemusta työskentelystä myös keskisuurella paikkakunnalla. Suurilla paikkakunnilla työskennelleistä sosiaalityöntekijöistä kolme oli työskennellyt koko ajan samalla paikkakunnalla, kahdella oli kokemusta kahdella suurella paikkakunnalla työskentelystä ja yksi oli työskennellyt suuren lisäksi keskisuurella paikkakunnalla. Yksi sosiaalityöntekijä oli työskennellyt koko ajan yhdellä keskisuurella paikkakunnalla ja yksi kahdella keskisuurella paikkakunnalla. Kukaan sosiaalityöntekijöistä ei ollut työskennellyt sekä pienellä että suurella paikkakunnalla.

6.5 Aineiston analysointi

Kuusi ensimmäistä haastattelua olen litteroinut vähän kerrallaan vuosien varrella. Loput viisi haastattelua olen litteroinut kesäkuun 2007 ja tammikuun 2008 välisenä aikana. Litteroinnit olen tehnyt sanasta sanaan, ja näin olen pystynyt myöhemmin haastatteluja lukiessani tavoittamaan

mielessäni haastateltavien äänen ja äänenpainot. Esimerkiksi hyvin usein, vaikka haastateltavat ovat muuten puhuneet murreta, he ovat korostaessaan jotain asiaa käyttäneet kirjakielen sanaa. Tästä olen voinut päätellä, että asia on tärkeä tai sillä on muuten merkitystä haastateltavalle. Litteroinnin jälkeen olen tulostanut haastattelut, minkä jälkeen olen lukenut haastatteluja useampaan kertaan lähtiessäni analysoimaan niitä.

Analyysin tarkoituksena on selkeyttää laadullista aineistoa ja tuottaa tutkittavasta asiasta uutta tietoa. Analyysin avulla aineistoa tiivistetään ja sitä kautta lisätään aineiston informaatioarvoa tekemällä hajanaisesta aineistosta selkeämpää ja mielekästä. Tähän ei ole olemassa mitään kaavaa millä yksi ainoa totuus selviäisi, vaan todellisuuteen pitää tyytyä sellaisena kuin se tulkitsemisen ja ymmärtämisen prosessissa ilmenee. Teksti on aina näkökulma aiheeseen ja mahdollisuutena on avata ja sulkea eri näköaloja, ja näin ollen kielen avulla ei pelkästään kuvata vaan sillä myös tehdään asioita. (Eskola & Suoranta 1999, 138–39, 141–143.)

Tulkintojen tekeminen on ongelmallisin vaihe laadullisessa tutkimuksessa. Fenomenologisessa menetelmässä pyritään siihen, että ilmiö nähdään mahdollisimman pelkistettynä ilman etukäteisoletuksia ilmiön luonteesta, ja yksittäistapauksen ajatellaan olevan esimerkki yleisestä. Tutkimuksen kannalta olennaisin aines erotellaan analyysissa raakamateriaalista ja vasta luokitellusta tietoaineksesta on mahdollista tehdä tulkintoja. (Eskola & Suoranta 1999, 147, 151.) Aineistoja lukemalla pyrin löytämään niistä eri aihepiirejä, mitkä toistuivat kaikkien haastateltavien vastauksissa. Nämä aihepiirit näyttäytyivät ikään kuin teemoina jälkikäteen. Vastaavasti, kun Eskola ja Suoranta (1999, 155) esittävät teemakortiston muodostamista haastattelu kerrallaan, olen värittänyt litteroimiini haastatteluihin aina kuhunkin aihepiiriin liittyvät vastaukset oman värisellään korostuskynällä ja poiminut ne erilleen. Näin olen koettanut muodostaa eri merkityksille omia kokonaisuuksiaan.

Tämän jälkeen olen jatkanut jaottelua jäsentämällä kokonaisuudet vielä osakokonaisuuksiksi. Tässä on kyseessä koodaus eli aineiston pilkkominen yhä pienempiin tulkittaviin osiin. Analyysin kuluessa koodi kehittyy koko ajan, ja samalla on mahdollista tarkastella aineistoa joustavasti etsien haluttuja kohtia ja ryhmitellen aineistoa uudelleen, sekä koota tietyt tutkittavat aiheet lähempää tarkastelua varten. (Eskola & Suoranta 1999, 156–157.) Jotta osakokonaisuuksien merkitysten välisiä yhteyksiä ymmärrettäisiin, tarvitaan siihen intuitiota, mitä fenomenologit korostavat. Tähän päästään riittävällä aineistoon paneutumisella, jolloin merkityskokonaisuudet löytyvät niiden sisäisen yhteenkuuluvuuden perusteella. Tämän jälkeen pyritään ymmärtämään ilmiöstä sen olennaisia puolia ja niiden välisiä suhteita. (Laine 2001, 39–40.)

Useampaan kertaan aineistoa lukiessa voi tarkastella minkälaisia mahdollisia koodauksia aineistosta nousee näkyville. Aineistoa ei voi koskaan koodata kattavasti, jotta siitä vain yhden ainoan totuuden esille, vaan sitä koodataan riittävästi. Ja mikäli myöhemmin palaa tarkastelemaan samaan aineistoa, niin lopputulos on todennäköisesti taas vähän erilainen. (Eskola & Suoranta 1999, 157–158.) Koodauksen jälkeen olen laatinut Excel-taulukon aihepiireittäin ja kirjoittanut allekkain aihepiirin sisältämät alakohdat. Esimerkiksi tunteiden alle olen jaotellut eri tunteita, mitä haastateltavat ovat kertoneet kokeneensa ja jokaisen tunteen alle olen vielä jaotellut eri ilmaisuja, millä kyseistä tunnetta kuvataan tai tilanteet, missä kyseinen tunne on herännyt. Taulukon yläriville olen vierekkäin varannut kullekin haastateltavalle kaksi riviä, joista vasemman puoleiseen olen merkinnyt plussan, jos haastateltava on maininnut kyseisen ilmiön tai kokenut sen. Oikeanpuoleiseen sarakkeeseen olen vastaavasti laittanut miinuksen, jos haastateltava on maininnut, ettei ole kokenut kyseistä ilmiötä.

Mikäli haastateltavan vastaus oli sen tyyppinen, että sitä voi käyttää esimerkkinä tuloslukuissa, olen tehnyt kyseiselle riville plussa- tai miinusruutuun tai jopa molempiin kommenttimerkin sen mukaisesti oliko vastaus positiivinen tai negatiivinen. Kommenttimerkin sisälle olen kirjoittanut vastauksen sanasta sanaan. Lopuksi olen tulostanut kommentit aihepiireittäin ja paperilla tarkastellut kommenttien sisältämiä vastauksia ja pyrkinyt valitsemaan niistä kattavimmat, eniten informaatiota antavat tai mielenkiintoisimmat esimerkeiksi tuloslukuihin. Samalla olen karsinut esimerkeistä ylimääräiset ”niinku” tai vastaavat välisanat ja äännähdykset. Olen myös joissakin kohdin muuttanut murretta selkeälukuisempaan muotoon ja pyrkinyt lyhentämään vastauksia ottamalla välistä toistoa tai epäoleellista lauseenosaa pois. Muuten olen kirjoittanut esimerkit sanasta sanaan haastateltavan ”kielellä” ja pyrkinyt välittämään haastateltavan ajatukset ja tunteet aitoina esille.

Olen tarkoituksellisesti sisällyttänyt tutkimuksen analysointiosaan melko paljon sosiaalityöntekijöiden lainauksia, mitkä olen kirjoittanut kursivoiden. Rungas sitaattien käyttö tekee raportista pitkän ja raskaslukuisen, mutta ne kuvaavat aineistoa laajasti ja antavat lukijalle mahdollisuuden arvioida tutkijan tekemiä tulkintoja (Eskola & Suoranta 1999, 181). Ajatuksenani on ollut myös, että lainausten kautta värityy paremmin haastateltavien syvempi tunne, kun he esittävät ajatuksensa omalla ”kielellään”. Joitakin esimerkkejä olen muuttanut yksityiskohtien suhteen niin, ettei haastateltava tule paljastetuksi vastaustensa perusteella. Osin sama ajatus oli takana muuttaessani hieman murteellista puhetta. Itse vastausten ajatuksen olen kuitenkin pitänyt tiukasti muuttamattomana. Olen tehnyt tietoisesti jättää esimerkeistä haastateltavien nimet, myös tekaistut, pois, jotta vastauksia seuraamalla ei voi jäljittää haastateltavan vastauksia. Koska haastateltavat sosiaalityöntekijät ovat itselleni tuttuja, on mahdollista, että joku kollegani voi

tunnistaa jonkin tapauksen, minkä perusteella voi epäillä tunnistavansa haastateltavan, muttei tällöin tiedä mitkä esimerkeistä ovat hänen vastauksiaan.

6.6 Eettinen näkökulma

Tutkimusta analysoidessani jäin miettimään sosiaalityöntekijän vallankäyttöä. Olinhan siinä tilanteessa, että voin omilla valinnoillani vaikuttaa missä valossa sosiaalityöntekijät näyttäytyvät tutkimuksessani. Pohdin tätä paljon ja päädyin siihen, että on parempi esittää mahdollisimman monia, erilaisia haastateltavien esimerkkejä suorina lainauksina ja yrittää sitä kautta saada heidän kokemuksiaan ja tunteitaan näkyville. Halusin myös joissain tilanteissa tuoda avoimesti esiin omaa kokemusmaailmaani, mikä saattaa olla vaikuttamassa johtopäätöksiin. Pysin myös erittäin tietoisesti analyysia tehdessäni pitämään itseni haastateltavien kokemusten ulkopuolella ja yritin nähdä asioissa useampia näkökulmia sekä löytää niille selitys.

Koska olen tehnyt sosiaalityöntekijöiden haastattelut vähitellen viiden vuoden aikana ja käynyt samalla itse läpi tunneprosessin työpaikan vaihdoksen myötä, olen itse muuttunut kokemuksen kasvaessa ja saanut erilaista näkemystä työhöni vuosien varrella. Tämä on myös auttanut paremmin paneutumaan sekä yhdenmetytyn että lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asemaan ja tunnetilanteisiin. Kun nyt viimeisen talven aikana olen lukenut haastatteluja uudelleen ja analysoinut ne vasta nyt, olen nähnyt monet haastattelut eri valossa kuin ennen. Vaikka olen mielestäni kaikkien haastattelujen aikana ollut täysin avoin haastateltavan tuntemuksille ja pyrkinyt ymmärtämään haastateltavan ajattelutapaa, huomaa, että ajallinen välimatka haastattelujen ja analysoinnin välillä on tehnyt hyvää ja olen voinut nähdä ja kokea haastattelut uusin silmin.

Alkuperäinen tarkoitukseni tutkimukseen lähtiessäni oli mielenkiinto selvittää huostaanoton aiheuttamia sosiaalityöntekijöiden tunnekokemuksia. Siinä vaiheessa en ymmärtänyt, kuinka paljon voisin sosiaalityöntekijänä oppia haastateltaviltani. Sosiaalityöntekijöitä haastatellessa olen joutunut kohtaamaan erilaisia ajatustapoja ja pohtimaan myös toisenlaista asennetta työhön. Samalla olen joutunut kyseenalaistamaan joitakin omia, aikaisemmin ainoana oikeanlaisena pitämiäni toimintamalleja.

Se, että haastateltavani olivat itselleni tuttuja henkilöitä, auttoi minua pääsemään haastattelumenetelmäni pyrkimykseen kohdata haastateltavat ikään kuin ystävinä tai naapureina. Pysin kuitenkin samanaikaisesti tietoisesti välttämään Juha Hakalan (2007) mainitsemaa laadullisen tutkimuksen vaaraa eli etäännyä tutkijan roolista ja esittää tutkivan reportterin tavoin tunteita

pursuavaa selostusta. Tosin tutkimusaiheeni jo liittyy tunteisiin, joten niitä en missään tapauksessa pyrkinytkään välttämään vaan päinvastoin nostamaan esille. Osa laadullisen tutkimuksen kannattajista katsoo myös subjektiivisuuden tahallisen mukaan tuomisen kuuluvan laadullisen tutkimuksen kuvaan. (Mt., 19–20.) Näin itsekin peilasin tutkimuksessani sosiaalityöntekijöiden kokemuksia omiini tietäen samanaikaisen vaikeuden rajanvedolle objektiivisuuden ja subjektiivisuuden suhteen.

7 ALOITTELIJASTA AMMATILAISEKSI

Haastattelemiani sosiaalityöntekijät ovat kaikki olleet työuransa aikana valmistelemassa, eli myös tunnetasolla kokemassa, useampia erilaisia huostaanottoja. Työkokemuksen vaikutusta huostaanottokokemuksiin selvitin tarkastelemalla sosiaalityöntekijöiden muistikuvia ensimmäisestä huostaanotostaan ja vertasin niitä heidän haastatteluhetken aikaisiin tuntemuksiinsa siitä. Tarkastelin erikseen sosiaalityöntekijöiden kokemuksia huostaanottopäätösten ratkaisuntekotilanteessa ja sitä, kenen asemaan sosiaalityöntekijät silloin asettuivat. Lisäksi tutkin vielä millaisia eri tunteita sosiaalityöntekijät olivat huostaanottojen aikana kokeneet.

7.1 Ensimmäinen huostaanotto

Haastatteluja tehdessäni kysyin alkuvaiheessa sosiaalityöntekijöiltä heidän muistikuviaan ensimmäisestä huostaanotosta, missä he olivat olleet mukana. Samalla tarkoitukseni oli kysymyksellä herätellä sosiaalityöntekijöissä huostaanottoon liittyviä tunteita esille. Ensimmäinen huostaanotto on asia, minkä lähes kaikki sosiaalityöntekijät selkeästi muistivat ja mikä oli myös nostanut heissä tunteita pintaan. Ensimmäinen huostaanotto saattoi olla haastateltavan kohdalla joko kiireellinen tai varsinainen huostaanotto.

Pari sosiaalityöntekijää muisti ensimmäisen huostaanoton, missä he olivat olleet mukana, mutta he olivat tulleet siihen ”kesken kaiken”, eikä huostaanotto ollut herättänyt heissä mitään tunteita. Siksi kumpikin sosiaalityöntekijä koki vasta myöhemmän huostaanoton varsinaisesti ensimmäisenä huostaanottonaan, mikä myös oli nostanut heissä tunteita pintaan. Yhdellä sosiaalityöntekijällä palautui mieleen useampikin alkuvaiheen huostaanotto, koska hän oli samanaikaisesti työskennellyt useamman perheen kanssa, joissa oli lopulta päädytty huostaanottoon. Hän ei siis voinut olla täysin varma, oliko hänen mainitsemansa tapaus juuri se ensimmäinen huostaanotto, mutta se oli kuitenkin alkuvaiheessa tehty ja se oli herättänyt hänessä tunteita. Ainoastaan kaksi sosiaalityöntekijää ei muistanut ensimmäistä tekemäänsä huostaanottoa. Toinen heistä kertoi olleensa välillä muualla töissä eikä pystynyt enää palauttamaan vanhoja asioita mieleensä. Toinen sosiaalityöntekijä kuitenkin pystyi palauttamaan mieleensä niitä tuntemuksia, joita huostaanotot hänessä alkuaikoina herättivät.

Valtaosa sosiaalityöntekijöistä oli kokenut ensimmäisen huostaanoton vaikuttavana, mieleenpainuvana tapahtumana, vaikka haastatteluissa ilmeni, että he olivat myöhemminkin

kokeneet vastaavaa tai muita vaikeita huostaanottotilanteita. He kuvailivat ensimmäisen huostaanoton kokemukstaan pelkästään negatiivisilla sanoilla, kuten kohtuuton kokonaispaketti, valtava, suuritöinen tai hankala juttu, vaikea tai kova paikka, sekava tai aggressiivinen tilanne, raju, todella hirveä, fiasko, järkyttävä. Keskeisiksi tunteiksi nousi suurimmalla osalla työntekijöistä epävarmuutta kuvaavat tunteet. Vastaavasti Hannele Forsberg (2002, 299) toteaa epävarmuuden ja uuvuttavuuden tunteiden liittyvän vasta-alkajien identiteettiin. Tässä tutkimuksessa ainoastaan pari sosiaalityöntekijää käytti ensimmäisen huostaanoton yhteydessä uuvuttavuutta kuvaavia sanoja.

Yksi haastattelemani sosiaalityöntekijä, joka oli ollut alkuvaiheessa töissä suuressa kunnassa, ei pystynyt palauttamaan mieleensä ensimmäistä huostaanottoa, missä oli ollut mukana. Kuitenkin hänelle oli jäänyt niiltä ajoilta mieleen tuen puute ja epävarmuuden olo huostaanotto prosessin etenemisestä.

”Mä luulen että vaikeimmat tilanteet on ollu että miten se prosessina etenee miten se huostaanotto tehdään. Mulla ei sillon alkuvaihees ollu kauheen hyvää taustatukea sille työlle et ois saanu riittävästi työnohjausta siin prosessissa että se menee juridisesti oikein. Et siin huomioidaan ne ihmiset jotka siin on mukana oikeella tavalla. Et kun se on ihan uus juttu ja se on niin iso ja tärkeä juttu ni semmonen epävarmuuden olo. Mä olisin kaivannu enemmän apua mut se toimisto oli siihen aikaan hirveen kiireinen hirveen pienet resurssit ja toimeentulotuki oli se joka hyöky sieltä ja johtavalle kuulu sitte toimeentulotuki ja lastensuojelu ja lastensuojelu jäi kyllä jalkoihin siinä.”

Hyvin pienellä paikkakunnalla sosiaalityöntekijällä ei ole välttämättä ketään jakamassa vastuuta tai tukemassa työskentelyä. Kaksi haastattelemaani sosiaalityöntekijää joutui ensimmäisessä työpaikassaan pienessä kunnassa valmistelemaan yksin huostaanottoa. Ensimmäisessä tapauksessa kyseinen sosiaalityöntekijä toimi sosiaalisihteerinä, eikä kunnassa ollut muita sosiaalityöntekijöitä. Vaikka sosiaalityöntekijä joutui tulemaan tilanteeseen kesken prosessin, oli vastuu täysin hänen hartioillaan, varsinkin, kun kunnassa kellään muullakaan ei ollut kokemusta huostaanoton valmistelusta.

”Se oli tosi hirvee siis se oli todella hirvee. Et mulla ei ollu työparii ja lautakunnan puheenjohtaja toimi työparina. Ja siel oli semmone keskeneräinen lastensuojelutapaus ja vanhemmille oli sanottu et vielä yks ni sit lapset lähtee. Ja se osu se vielä yks mun saumaan et se tehtiin se huostaanotto. Ja siin ei ollu kellään muullakaan mitään kokemusta ni siinä meni teknisesti kaikki väärin. Et kaikki palautu ihan kivasti ja ystävällisesti sieltä lääninoikeudesta aina ne paperit et tästäkin puuttuu tämä ja tämä. Ja siin todellakin kävi niin et tää asianajaja joka äidillä oli ni hän huomasi tietenkin ne teknisesti väärät ja hän muun muassa kävi hakemas ne lapset sieltä sijoituspaikasta pois. Et siit tuli aivan kauhee semmonen se oli aivan fiasko et se oli kyllä hirvee.”

Toisessa tapauksessa kunnassa oli sosiaalityöntekijän lisäksi sosiaalisihteri, joka ei kuitenkaan puuttunut tilanteeseen vaan huostaanoton tekeminen jäi sosiaalityöntekijän vastuulle.

”Se oli hyvin työllistävä. Et kun ainoa sosiaalityöntekijä valmistelee huostaanottoa ni samaan aikaan toimeentulotuen asiakas oli hirveen aggressiivinen ja uhkaili mua kun en voinu ottaa häntä vastaan kun mun piti tehdä näitä asiakirjoja ja valmisteluja. Sen mää muistan et kun mä selvitin sitä ihan tuolta lääninhallituksesta asti ja ne sano kylmästi että ne on yhtä tärkeitä. Et se on sun esimiehen se on sosiaalilautakunnan asia huolehtia et teil on riittävä henkilöstö et niitä ei saa laittaa priorisointijärjestykseen. Et ei se helpottanu yhtään. Et semmonen ihan voimattomuus et mää en voi tehdä näitä kaikkee yhtäkaa et mä en voi hallita kaikkee.”

Vastaavasti Forsberg (2002, 299) totesi tutkimuksessaan väsymyksen, turhautumisen, epävarmuuden ja masennuksen liittyvän vasta-alkajan tunteisiin ja Reijonen (2006, 19) havaitsi yksin työskentelyn aiheuttavan työntekijöille väsymystä, samoin toistuvat neuvottomuuden kokemukset.

Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden kokemukset olivat hyvin yksilöllisiä, toisilla henkilökohtaisista tilanteista, toisilla työolosuhteista johtuen. Yhteisenä piirteenä kuitenkin ilmeni kaikkien sosiaalityöntekijöiden kohdalla avuttomuus uuden asian edessä. Poikkeuksena olivat tilanteet, jolloin työntekijä oli tullut uuteen työpaikkaan kesken asiakkaan huostaanottoa ja ikään kuin työskenteli ensimmäisessä huostaanotossa ”ulkopuolella”. Tällöin heille ensimmäinen huostaanotto, jossa he olivat kokonaisvaltaisemmin mukana, oli vasta se ”ensimmäinen huostaanotto”.

Mikäli sosiaalityöntekijä tuli työskentelyyn mukaan kesken huostaanottoa, vaikutti hänen tunteiden heräämiseensä olennaisesti se, pääsikö hän itse sisälle työskentelyyn ja joutuiko ottamaan itse vastuuta päätöksenteosta. Kaksi suuressa kunnassa toiminutta sosiaalityöntekijää oli tullut ensimmäiseen työpaikkaansa kesken huostaanottoa, jolloin molemmissa tapauksissa johtava sosiaalityöntekijä oli jo valmistellut huostaanoton ja neuvoi pitkin matkaa mitä sosiaalityöntekijän tulee tehdä. Molemmat sosiaalityöntekijät kokivat, ettei heidän tarvinnut ottaa vastuuta, eivätkä he siten olleet myöskään kokeneet huostaanottoa omakohtaisesti. Ensimmäinen sosiaalityöntekijöistä tuli myös seuraavaan huostaanottotilanteeseen kesken prosessin, joten vastuu jakaantui enemmän yhteistyötaholle, joka oli ollut pidempään prosessissa mukana.

”Kriisikokous tuolla perhetukikeskuksessa tulee ensimmäiseksi mieleen. Elikä tavallaan se, että kaikki mahdolliset keinot on ikään kuin käytetty loppuun ja sit kokoonnutaan kriisipalaveriin perhetukikeskukseen. Se kyllä tehtiin yhteistyössä ja siinä oli tietenkin se perhetukikeskuksen lausunto aika painava. Must tuntuu et se meni aika kevyesti. Et ehkä se kun näki et tavallaan kaikki on nyt tehty eikä täst tuu kertakaikkiaan yhtään mitään niin ei siihen liittynyt mitään semmosta kauheeta tunnekuohua.”

Vasta kolmannessa huostaanotto-prosessissa viimeksi mainittu sosiaalityöntekijä ehti päästä sisälle itse prosessiin ja siinä myös hänen omat tunteensa nousivat voimallisesti esille. Syynä tunteiden heräämiseen oli myös hänen henkilökohtainen elämäntilanteensa.

”Yksityiselämässä oli tapahtunu suuria muutoksia. Must oli tulossa äiti ja sitte se oli tavallaan viimeinen työtehtävä minkä hoisi. Se oli aika järkyttävä sen mä koin kun se tyttö oli syntyny samana päivänä kun mun oma lapsi. Se jotenkin liippas henkilökohtasesti. Ja se mitä siinä oli aikasemmin tapahtunu et siin oli ollu kiireellinen huostaanotto niin sitä oli niin hirveen vaikee ymmärtää. Se oli järkyttävää mitä siinä tapahtu ja sit ku oli tulossa just äidiks. Siis sen muistaa kyllä eri tavalla kun edelliset.”

Vastauksessa näkyy myös sosiaalityöntekijän kasvokkain kohtaama rajua todellisuutta, mikä havahduttaa eri tavalla kuin esimerkiksi median kautta kohdattava väkivalta (ks. Forsberg 2002, 301).

Myös toinen näistä kesken huostaanotto-prosessin mukaan työskentelyyn tulleista sosiaalityöntekijöistä, tuli toiseenkin huostaanotto-prosessiin kesken työskentelyn. Johtavien sosiaalityöntekijöiden nopea edestakainen vaihtuminen kuitenkin aiheutti sen, että hän joutui ottamaan vastuuta päätöksistä ja tällöin myös tunnepuoli astui enemmän kuvaan mukaan epävarmuutena (ks. Forsberg 2002, 299).

”Se on varmaan tää valtava juttu josta tuli sitte kaikki hallinto-oikeushommat ja kaikki. Et se oli työllistävä ja siinäkin mä tulin siin mieles kesken et se oli ajatuksena et tässä tulee huostaanotto. Mutta sitte vaihtu johtavat ja sitte tuli Mirja takas ja se ajo sen siihen huostaanottovaiheeseen. Oliko hän tääl kolme neljä kuukautta välillä ja sitten Erja tuli taas ja se oli ihan uus taas siinä tilanteessa. Ja meidän täytyy uudestaan käsitellä se asia kun tulee uus työntekijä niin mun mielestä sen työntekijän pitää käsitellä se huostaanotto itse ennen kuin se lähtee viemään. Ja meidän piti miettiä sen vastaanottokeskuksen kanssa niitten työntekijöiden kanssa et sijotetaanko pitkäaikasesti vai palaako tää lapsi kotiin. Ja joka toinen palaveri oli sillä tavalla et kyl täs nyt on perustelut et ei tää onnistu ei lapsi voi palata kotiin. Ja sit joka toinen kerta et kyl tää taas näyttää hyvältä. Et ittelläki vaihteli se tunne et se oli aina uus tilanne et se oli hankalaa.”

Seuraavassa esimerkissä käy ilmi sosiaalityöntekijän samastuminen vanhempiin, varsinkin äitiin, ja huostaanoton kokemiseen hänen kauttaan (ks. Munro 1998; Munro 2002 Sinkon 2004, 130 muk.).

”Täytyy sanoa, että ehkä se ensimmäinen huostaanotto oli varmaan se rajuin vaik se oli ihan selvä tapaus. Et siin oli alkoholisoituneet vanhemmat et siin ei paljon ollu vaihtoehtoi. Mut kyl mä muistan et se oli aika kova paikka ittelleki koska kyl siin työntekijä käy tämmösen prosessin itekin läpille. Siin edestakasin veivaa päässä et onk tää oikee ratkasu vai eikö tää ole. Ja sit kun siin tapaukses viäl se äiti oli nii tunteeton ettei se itkutirausta sillon päästäny eikä sen jälkeekä et välil tuntu et olenk mää se äiti kun suren sen lapse puolest kun se ryöstetään äitilt. Kyl siin niin monenlaiset tunteet kävi ittel läpi et omist lähtökohdist kun ajattelee et vanhempien kuuluis lapses hoitaa. Ja sit se luopuminen tietyst ku ittel jo siin vaihees oli laps ni jotenki ajatteli ihan hirveesti sitä et äiti joutuu lapsestas luopumaan. Vaik sit tietysti jälkeenpäin ja työnohjaukses ja muual on selvinny et eihän tämmönen äiti elä sitä asiaa sil taval et ei se laps

ollu hänel elämän tärkein asia millään mielel. Et oohan mä ny jälkeen nähny oikeen todellisii äidin surujaki täst asiast mut siin kohtaa en nähny. Mutta kun mä olin eka kertaa tekemäs ni mä oletin et hänel on kauhee tuska täs ja mä surin niinkun hänen mukana siinä. Et kun mä ajattelen et kaikkein vaikein asia mitä mun elämässäni tapahtuis on se et mä joutusin luopumaan lapsestani. Isän mä koin helpompan vaik isä esiks uhkas tappaa meijät ja räjäyttää koko sosiaalitoimiston. Mut sit kun lasta lähdettiin viemään ni isä tuli mukaan.”

Kaksi sosiaalityöntekijää koki ensimmäisessä huostaanotossa vaikeimpana asiana suhteen vauvaan. Kummallakaan ei ollut vielä siinä vaiheessa omaa lasta. Toinen heistä ei ollut aikaisemmin hoitanut lasta ja koki vaikeana sen, kun ei tiennyt mitä vauvan kanssa olisi pitänyt tehdä ja hän oli tyytyväinen siihen, ettei joutunut hoitamaan lasta vaan keskusteli vanhemman kanssa työparin hoitaessa lasta. Toinen sosiaalityöntekijä puolestaan oli kokenut sen hetkisen lapsettomuutensa kipeänä asiana ja koki hyvänä ettei joutunut keskustelemaan vanhemman kanssa, joka ei huolehtinut lapsestaan.

”Miks se on niin hyvin muistissa ni itellä oli silloin hyvin tuoreena tämä lapsettomuusongelma ja se lapsen halu. Ja muutaman viikon ikänen vauva oli siellä makuuhuoneessa kakoissansa ja äiti oli täydessä psykoosissa. Ja sitte se mies joka heiluu punaviinipullon kanssa ja ei niinku pätkäkään välittäny. Must tuntu et mä menin sinne makuuhuoneeseen mä aloin pakata sitä lasta ja tietenkun mä olin työpari myöskin ettei mun tarvinnu puhuu. Mää en olis osannu mitään puhuu. Et mulle heräs hirveen voimakkaat tunteet että et sä et oo ansainnu tätä lasta. Et se oli ihan järkkyy et siinä kun kuohahti nää omat jutut kaikki niin pinnalle. Tuntu, että se on niin hirveen väärin, että toiset ihmiset ei saa lapsia ja sitte toiset ku saa ei minkäänlaista arvoo sille lapselle antanu se lapsen isä.”

Tämä oli myös ainoa sosiaalityöntekijä, joka kertoi kokeneensa ensimmäisen huostaanoton yhteydessä vihaa. Kyseisen sosiaalityöntekijän tilanne erosi siinä mielessä muista, että hänen kohdallaan huostaanottotilanne oli osunut suoraan sosiaalityöntekijän sen hetkiseen henkilökohtaiseen kipupisteeseen, tässä tapauksessa lapsettomuuteen. Katson, että tämä henkilökohtainen kipupiste herätti sosiaalityöntekijän omat tunteet niin voimakkaina esille, että se ylitti Forsbergin (2002, 299) mainitsevat vasta-alkajan epävarmuuden tunteet.

Yksi sosiaalityöntekijä oli raskaana ensimmäistä huostaanottoa tehdessään ja koki sen vaikuttaneen myös omiin tunteisiinsa.

”Se ihan ensimmäinen oli niin vaikuttava se oli useamman sisaruksen huostaanotto ja mä olin aika nuori silloin myöskin. Ja kylhän se herätti olihan siin aika hätäntyny et tehdäänkö oikee ratkasu vieläkö vois jotain tehä. Oli tämmönen äiti jolla oli vaikeita alkoholiongelmia ja olihan mulla työpari ja puhuttiin paljon toimistossa ja sit oli vielä niin et mää olin itse raskaana silloin ni sekin vaikutti asiaan varmasti.”

Lähes kaikissa tapauksissa sosiaalityöntekijät kokivat ensimmäistä huostaanottoon tehdessään epävarmuutta, ja taustalla tunteiden heräämiseen oli lähes kaikissa tapauksissa joko tuen puute työpaikalla tai äitiys jossain muodossa.

Vaikka oletinkin ensimmäisen huostaanoton herättäneen sosiaalityöntekijöissä kaikenlaisia tunteita, yllätyin silti siitä voimakkuudesta, millä useat sosiaalityöntekijät kuvailivat kokemuksiaan. Sillä omalla kohdallani, kun tein ensimmäistä huostaanottoa, tilanne tuntui hyvin selkeältä. Tutussa lastensuojeluperheessä vanhemmat unohtuivat ryyppyreissulleen ja ala-asteikäinen poika otti hädissään yhteyttä tukiperheeseensä, kun vanhempia ei kuulunut kotiin. Itselläni oli vielä kokenut työpari, joka tiesi hyvin miten toimia ja valmistella asiaa. Lisäksi olin aikaisemmin työskennellyt lastensuojelulaitoksissa, ja minulla oli positiivinen kokemus siitä, kuinka lasten tilanne lähes poikkeuksetta rauhoittui ja parani huostaanoton ja sijoituksen jälkeen. Itse päätös huostaanotosta ei tästä kaikesta johtuen herättänyt minussa voimakkaita tunteita. Sen sijaan tunnekokemukseni ilmeni levottomuutena, ja vielä illalla murehdin, osataanko tukiperheessä, jonne poika sijoitettiin ja joka oli kuitenkin pojalle tuttu ja turvallinen perhe, varmasti vastata lapsen hätään. Koin ristiriitaa roolissani, ja minusta oli outoa jättää, ikään kuin hylätä, lapsi tukiperheeseen, kun sisälläni tunsin tarvetta jäädä lohduttamaan lasta ja olemaan hänen kanssaan, kuten olin aikaisemmassa työpaikassani tehnyt.

7.2 Ratkaisun hetki

Lähes kaikki sosiaalityöntekijät kuvailivat tilannetta, jossa he päätyivät siihen ratkaisuun, että he lähtevät valmistelemaan huostaanottoa, erityisenä hetkenä. Tätä hetkeä he kuvailivat sellaisilla termeillä, kuten ”välähtää jokaisen päähän”, ”viimeinen pisara”, ”lamppu syttyy päässä”, ”kypsä hetki”, ”kirkastuu”, ”yhdessä vaiheessa tuntemus, että tehtävä”, ”nyt se sitten tapahtui”, ”kypsyä jotenkin päätös” ja ”naksahdus”. Kaikki sosiaalityöntekijöiden mainitsemat termit kuvaavat samantapaista hämärää tietoa, minkä varassa Tarja Heinon (1997, 72) tutkimuksessa sosiaalityöntekijät päätyivät lastensuojelun asiakkuuden alkamis- ja päättymisratkaisuun, ja mistä Heino käyttää nimitystä ”naksahdus”. Kyseessä on sosiaalityöhön sisältyvä intuitio (esim. Sinko, 2004, 129–130; Heino 1997, 54–58; Haapalinna 2003, 61), jolloin sosiaalityöntekijälle valkenee sisäinen näkemys ja tajunta, tässä tapauksessa, lapsen tilanteesta.

Pari sosiaalityöntekijää koki huostaanottoprosessissa kaikkein rankimmaksi vaiheeksi juuri ratkaisun tekemisen.

”Se on vaikeet se on hyvin vaikeeta tai just nimenomaan tää onkin se olennaisin mis on tullu suurimman kritiikin paikka et miks niinku nyt. Ja mun mielestäni on erittäin mystistä ja se tulee jostain ihmeest joku tämmönen et nyt oli viimeinen pisara. Et erittäin ongelmallinen et mikä se on. Ja sit sen perusteleminen vanhemmil et miks se on nyt kun ne ei ihan oikeesti varmasti ymmärrä et miks se nyt tuli.”

Edellisessä esimerkissä sosiaalityöntekijä katsoi ratkaisun hetken tulleen itsellekin ilman selkeää selitystä. Myös vanhempia koskevissa tutkimuksissa (Laakso & Saikku 1998, 21; Rautakorpi 2007, 54) osa vanhemmista koki huostaanoton tulleen heille yllätyksenä. Syy yllätyksellisyyteen näyttääkin olevan juuri intuitiossa, siinä, että ratkaisun syntyminen sosiaalityöntekijän mieleen ei edellytä välttämättä mitään selkeää tapahtumaa, minkä voisi helposti sanottaa ääneen, mutta huolen tunne lapsesta vaatii toimimaan.

Tässä tutkimuksessa liki puolet sosiaalityöntekijöistä koki ratkaisuhetken selkeänä tilanteena, missä joko perheelle oli tarjottu erilaisia tukitoimia, mutta niistä ei ollut perheen tilanteeseen apua tai sitten tilanne oli kärjistynyt niin pahaksi, että huostaanotto oli siinä tilanteessa ainoa ratkaisu. Suurin osa sosiaalityöntekijöistä koki, ettei voi edetä huostaanottoon ennen kuin itselle on tullut varmuus asiasta.

”Sen oppineena et en mä varmaan helposti lähtis ainakaan jos se on mun päävastuullinen juttu ni toisen tunteitten varaan et kyl täytyy ittel tulla se kans et en pelkästään sen takii et toinen sanoo.”

Sosiaalityöntekijöiden kesken vaihteli miten he kokivat ratkaisun tekemisen. Vaikka tilanne herätti sosiaalityöntekijöissä tunteita, niin jollakin työntekijällä tunteiden taustalla oli huoli lapsista ja jollakin oikeudenmukaisuuskysymys, kuten seuraavassa esimerkissä ilmenee.

”Jos mä vertaan itteeni vakituiseen työpariini ni meil oli selvästi tää jako et hän hoiti sen että voi hirveet miten noille lapsille käy ja mä keskityin tähän et onko ilmoteltu. Ja se on kuitenkin mun suurin ja semmonen periaattellinen kysymys et onko ihmisii kohdeltu oikein vai ei ja olenko työntekijän kääntäny takkini nopeesti vai hitaasti. Et jos vanhemmat sanoo et sä et oo kuullu meit ni kyl siin mun mielest herättää niin kovia tunteita et mä sit mielestäni otan sit heti vastaan et voisko olla näin. Et ei semmost et mää lähtisin miettii niit ihmisii sinänsä mut et onks se ollu oikeudenmukainen tai onks jotenkin toiminut hyväksyttävästi tai tiedottanu tarpeeksi.”

Yli puolet sosiaalityöntekijöistä toi esiin, että ennen ratkaisua on mietitty ja pohdittu paljon erilaisissa kokoonpanoissa perheen tilannetta ja sitten jossain vaiheessa päädytty ratkaisuun. Vastaavasti Sinko (2004, 130) katsoo, että päätöksenteko (omassa tutkimuksessani ratkaisu) edellyttää intuition lisäksi analyttistä työtettä ja tilanteen jäsenystä sekä tosiasioita ja vaatimusten tarkkaa perustelua.

”Kun se huostaanotto tehdään ni siit on niin paljon puhuttu keskenämme et siit tavallaan löytyy se yhteinen sävel. Mut ei voi sitä sanoo etteikö siit eri mieltä oltas. Sit kun ne on kuitenkin niin työllistäviä sit pitemmän aikaa ni kylhän siitä sitte se lopputulos välähtää jokasen päähän et mikä tässä on ja sit niist todel puhutaan paljon.”

Ratkaisun jälkeen sosiaalityöntekijät kokivat tilanteen muuttuvan selkeästi. Aikaisempi edestakainen pohtiminen ja keskustelut vaihtuivat suurimmalla osalla työntekijöitä toiminnaksi, missä ei enää aikailtu asian kanssa vaan siirryttiin työskentelemään huostaanoton juridisen puolen kanssa (ks. Sinko 2004, 44).

”Sen jälkeen kun me oltiin päätetty tää asia niin sen jälkeen siinä ei ollu enää se teenkö mä oikein vai en. Sit mä tiesin että nyt mä teen oikein ja sit mä mietin sitä juridista kylmästi vaan sitä juridista puolta.”

Olen myös itse kokenut, että huostaanottoratkaisuun päätyminen yhdessä esimiehen tai työparin kanssa vaikeassa asiakastilanteessa on huojentanut merkittävästi omaa tunnetilaa ja selkeyttänyt jatkotyöskentelyä, vaikka ratkaisua tehdessään onkin tiennyt, että jatkossa seuraa suurta tunnekuohuntaa ja mahdollisesti hallinto-oikeuskäsittelyä.

Ratkaisun tekeminen on vaihe, missä joidenkin sosiaalityöntekijöiden persoonallisuus tuli esiin. He myös itse tunnistivat oman tapansa toimia, kuten seuraava työntekijä, joka koki aina ratkaisujen teon olleen itselleen helppoa.

”Mä en oo semmonen jahkaaja. Jos mulla vaan lamppu syttyy päässä ni kyl mä sit alan toimimaan ja silloin mua ei pysäytä mikään. Sit mä meen läpi harmaan kiven.”

Toisen sosiaalityöntekijän tapana oli sen sijaan edetä rauhallisesti myös ratkaisun jälkeen ja punnita asiaa vielä uudelleen.

”Naksahdukseen astihan se on sitä kipuilua sen kanssa et miten tämän lapsen elämän täs käy. Sen jälkeen se on sitä työskentelyä et se prosessi lähtee oikeel tavalla sekä inhimillisesti että teknisesti. Voi olla et naksahduksen jälkeenkin tulee niitä pieniä hetkiä et tulee semmonen olo et täähän kuulostaa ihan erilaiselta mitä oon ajatellu. Et sä huomaat et sä alatkin mennä sinne takasin mut et ne ei välttämättä oo ihan niin isoja juttuja. Mul on tapan et aina pitää yks yö nukkuu yli et ei kannata hermostuu et se kuuluu empatiatyöskentelyyn et sä häilyt et kun pitää olla tavallaan herkkä.”

Rautakorven (2007, 92) tutkimuksessa äidit moittivat sosiaalityötä yhteisen linjan puuttumisesta ja sosiaalityöntekijöiden persoonakohtaisten erojen vaikuttavuudesta työhön. Tässä tutkimuksessa taas sosiaalityöntekijät korostivat oman sisäisen tunteen heräämisen tärkeyttä ja toimimista sen perusteella ottaen muut asiaan liittyvät seikat huomioon. Tutkimuksen perusteella sosiaalityöntekijät todella toimivat henkilökohtaisen intuitiivisen tulkintansa mukaisesti, mutta se ei

ole pelkästään tunteiden vaan myös tiedon ja moraalien yhdistelmä (Heino 1997, 8) ja siihen liittyy vielä jokainen asiakastapaus erikseen omine erityispiirteineen.

Vajaa puolet sosiaalityöntekijöistä toi esille asioita, mitkä vaikuttivat ratkaisun viivästymiseen. Muutama heistä ilmoitti syyksi sen, että he haluavat olla varmoja, että heillä on tarpeeksi materiaalia koossa, koska he joutuvat vastaamaan lain edessä asiasta. Myös Sinko (2004, 71) viittaa samaan asiaan ja tuo ilmi juridisoitumisen tuoman vaaran, että lapsen etu voi jäädä toteutumatta näyttövaatimuksen voimistuessa. Syiksi ratkaisun viivästymiseen sosiaalityöntekijät mainitsivat myös, että he haluavat saada vanhemmat pehmitettyä olemaan valmiita huostaanottoon, vaikka nämä vastustaisivatkin sitä, koska muuten vanhemmat voivat turmella lapsen sijoituksen. Rautakorven (2007) tutkimuksessa osa äideistä toi vastaavaa asiaa esille niin, että heidät oli painostettu suostumaan huostaanottoon. Yksi sosiaalityöntekijä halusi pehmentää vanhempia suostumaan huostaanottoon myös siksi, että hän säästää näin itseään. Toinen taas katsoi, että lapsen edun vuoksi hän oli valmis toimimaan vaikka vastoin omaa parastaan.

”Mä oon varmaan niin periaatteellinen sosiaalityöntekijä et jos mä olen sitä mieltä et lapsen etu vaatii että jotain on tehtävä eli jos ne vanhemmat ja isovanhemmat eivät lähde yhteistyöhön eikä asia etene ni en mä sillon koskaan ajattele että mikä ois helpompaa vaan oon sen verran tyhmä ja typerä et vien sitä asiaa eteenpäin. Mikä se sit on ihmisessä että kuitenkin välittää. Et mä aattelen et se on mun tehtäväni huolehtia siitä lapsesta. Et vaatiihan se semmosta rohkeutta ja päättävyyttä ja myös sen et sä nostat tavallaan sen lapsen asian sieltä.”

Edellä oleva esimerkki kuvaa selkeästi työntekijän lapsen asemaan asettumista ja Forsbergin (2001, 17) esittämää auttajan identiteettiä lapsen asianajajan suuntaan. Edellä kuvatut seikat toivat tutkimuksessa esiin myös ristiriitaa, mitä sosiaalityöntekijät kokevat työssään nostaessaan lapsen etua näkyville huostaanottoratkaisun yhteydessä.

Muutama sosiaalityöntekijä toi esiin, että he ovat ratkaisun jälkeen kokeneet syyllisyyttä siitä, että ovat päätyneet ratkaisuun liian myöhään. Syynä päätöksen viivästymiseen ovat yleensä olleet toiveet vanhempien ja perheiden tilanteen muuttumisesta positiiviseen suuntaan, mikä on saattanut estää lasta saamasta välitöntä apua, kuten Hurtig ja Laitinen (2002, 163) myös ovat todenneet. Sosiaalityöntekijät ilmaisivat myös, että jälkikäteen on helppo todeta, että huostaanotto tuli tehtyä liian myöhään.

Yksi sosiaalityöntekijä kertoi, että työkokemuksen myötä ratkaisun tekeminen on vaikeutunut.

”Jotenkin tuntuu, että kun on tullu kokemusta, ni herkemmin tulee semmonen olo tai koko ajan se on hämärämpi se raja, että onko ylitetty vai onko vielä jotain. Aika ajoin oon kritisoinu voimakkaastikin sitä, et jos meillä ois tehty tai olis osattu tehdä ni en vielä haluis viedä

huostaanottoon. Et ennen aikaan olin rohkeampi tai selkeempi, että kuuluu ottaa huostaan, mutta elämä opettaa, että tää ei oo niin mustavalkosta. Et onko se vaan meidän ongelma et saada näitä ihmiset haastettuu siihen sitoutumiseen ja työstämiseen, että me voidaan katsoa et se on riittävän hyvin.”

Ratkaisun tekemisen ristiriitaisuutta kuvaa se, että edellinen sosiaalityöntekijä toisaalta ilmaisee myös päinvastaisia ajatuksia huostaanoton suhteen.

”Mä oon kuitenkin niitä ihmisiä, jotka aina on kritisoinu, et aina päästään tekee liian myöhään, et mä haluan tehdä aikasemmin tai haluisin, et ois toimittu aikasemmin tai pysäytetty. Ja ajattelee, et se huostaanotto ois jääny lyhkäsemmäks ja se paluu. Liian myöhään tehtyjä huostaanottoja on liian paljon, et sit on liian paljon korjattavaa et siin on paljon vaikeempi lähte rakentamaan.”

Pari sosiaalityöntekijää kertoi, ettei mielellään lähde ollenkaan valmistelemaan huostaanottoa, mikäli vanhemmat tai nuori vastustavat. Tähän viittaa myös Sinkon (2004, 123–124) tutkimus, jossa hän toteaa lastensuojelun keskeiseksi ongelmaksi samanaikaisen lasten suojelun sekä lapsen juridiseen prosessiin mukaan joutumisen, mikä on lapselle ristiriitainen tilanne eikä sinällään ole tae turvan tuomisesta lapsen arkeen.

”Mä punnitsen hirveen tarkkaan yhdessä muitten kanssa, että vaikka ne perustelut ja edellytykset ois sille huostaanotolle, mut jos ei voida sit esimerkiks löytää hyvää sijaishuoltopaikka tai sitten et toinen vanhempi koko ajan vastustaa ni en mä kyl sit enää mee puoltamaankaa huostaanottoo, koska me ollaan nähty niin monta sellasta tai myöski pettymystä, sillon ku vanhempi ei anna sitä siunasta sille huostaanotolle. Ni ei ne kyl mun mielestä onnistu myöskää.”

Edellisessä esimerkissä käy ilmi, että sosiaalityöntekijän huostaanottoratkaisun tekemiseen vaikutti myös hyvän sijaishuoltopaikan löytyminen. Samoin Heino (1997, 359) on tutkimuksessaan todennut asiakkuuden määrityksen (omassa tutkimuksessani ratkaisun tekemisen) olevan yhteydessä myös kunnallisten palvelujen saantiin ja niiden toimintakäytäntöihin. Pari sosiaalityöntekijää koki ratkaisun teossa ristiriitaa suhteessa vanhempiin. Työntekijät kokivat olleensa aikaisemmin tukijan roolissa ja ratkaisun myötä vaihtaneensa roolia.

”Sit on tää ikuinen kaksoisrooli, et ensin sä tavallaan olet se auttaja joka teet kaikkes ja sit sä pikku hiljaa tipistät sitä vaikei se yhtäkkiä tapahdu. Mä kuvaisin sitä kyl erittäin ahdistavaks näitä pohtimisia, et onko nyt varmaan tehty kaikki, et ei oo mitään oikeusmurhaa tapahtunu.”

Lähes kaikki sosiaalityöntekijät ilmaisivat ratkaisujen olleen yleensä oikeita, kuten myös Haapalinna (2003, 65) toteaa sosiaalityöntekijöiden muisteluissa päätyvän myönteiseen lopputulokseen. Pari sosiaalityöntekijää toi esiin, että on tullut tehtyä virheratkaisu. Toisessa tapauksessa ratkaisu koski sijaishuoltopaikkaa, mikä osoittautui huonoksi. Toisessa tapauksessa oli kyse huostaanoton purkamisesta.

”Sit mä muistan yhen huostaanoton, joka onneks purettiinki sitte, jossa me kyl arvioitiin liian heikoks sen äidin psyykinen tila. Et me ei pystytty näkemään sitä, et hän oikeilla lääkkeillä paranikin ja se elämäntilanne muuttui niin, että siin on tapahtunu paljon hyvää. Ja onneks siinä kävi niin, et se laps palautui, koska nyt tää lapski on jo kohta kaheksantoista ja me ollaan paljo puhuttu niistä sijoitusvaiheista sillo aikanaan. Kyl hän on tosi tyytyväinen, et hän sai palata äitinsä luo.”

Yksikään haastatelluista sosiaalityöntekijöistä ei tuonut esiin, että ratkaisun teko olisi tullut helpommaksi kokemuksen lisääntyessä (vrt. Heino 1997, 56). Ainoastaan yksi työntekijä mainitsi asiasta, mutta hänkin koki ratkaisun tekemisen vaikeutuneen kokemuksen myötä. Ainoastaan yksi työntekijä kertoi ratkaisun tekemisen olevan helppoa, mutta hän kertoi sen olleen sitä hänelle aina, ja muissakin tilanteissa.

Tulkitsen asiaa niin, että huostaanottopäätöksen ratkaisun tekeminen on aina hyvin yksilöllinen tilanne, missä on otettava huomioon lapsen ja perheen sen hetkinen tilanne, pohdittava miten tilanne jatkuu jos huostaanotto tehdään tai sitä ei tehdä, mitä huostaanotto juridisesti aiheuttaa ja miten kaikki osapuolet siihen suhtautuvat. Kun eri vaihtoehdot vielä herättävät työntekijässä ristiriitaa, mikä vaikeuttaa ratkaisun tekoa, on vaikea kehittää huostaanottoratkaisuun yleispätevää rutiinia helpottamaan työtä.

7.3 Asiakkaan asemaan asettuminen

Tunteiden herääminen huostaanottotilanteessa johtaa siihen, että työntekijä helposti asettuu tilanteessa jonkun asianosaisen asemaan. Tässä tutkimuksessa kaikki sosiaalityöntekijät kertoivat huostaanottotilanteessa asettuvansa jonkun tai joidenkin perheenjäsenten tilanteeseen. Se kenen asemaan he ensisijassa asettuivat vaihteli paljon. Eniten työntekijät asettuivat tasaisesti joko lapsen tai äidin asemaan ja aivan tuntumassa tulivat ne, jotka asettuivat joko lapsen ja äidin tai lapsen ja vanhempien asemaan (vrt. Munro 1998; Munro 2002 Sinkon 2004, 130 muk.). Yksi työntekijä asettui eniten vanhempien asemaan. Kukaan työntekijöistä ei kuitenkaan asettunut ensisijaisesti isän asemaan. Vaikka työntekijät asettuivat ensisijassa jonkun asemaan, tunsivat lähes kaikki silti erilaisia tuntemuksia muitakin asianosaisia kohtaan. Näitä tuntemuksia mitä sosiaalityöntekijät kuvasivat olivat ymmärrys, myötätunto, pahoillaan olo ja suru, ja niitä koettiin eniten äitiä kohtaan. Lähes puolet vastaajista koki äitiä kohtaan ymmärrystä.

”Kyl se on se aikuinen ittel ja nimenomaan se äiti koska monet on ollu yksinhuoltajia mut nimenomaan se äiti johon on muodostunu semmoset välit et sä opit ymmärtämään niitten juttuja ja miten tähän on tultu. Et ei siin mikään lapsinäkökulma siis ainakaan mul oo vaik siin pitäis.”

Pari työntekijää koki äitiä kohtaan surua ja toinen heistä katsoi, että sukupuolella on vaikutusta asiaan

”Se luopuminen, kyl mä koen surua ylipäättänsä elämää kohtaan et se on surullista et lapsi ei voi olla ja asua oman biologisen äidin kanssa. Kyl mää oon ihan vakuuttunut siitä et enemmän varmaan pystyy sitä naisen surua koska ei sillä pääse yli eikä ympäri et mies ja nainen siinä on erilaisuutta. Et siinä mieles ehkä miestyöntekijä pystys eri tavalla.”

Sen sijaan ainoa tutkimuksessa mukana ollut miespuolinen työntekijä kertoi käyvänsä huostaanottoa läpi lasten ja äitien kautta ja ymmärtävänsä eniten äitejä. Syyksi hän totesi, että kohtaa äitejä työssä enemmän, koska nämä ovat usein yksinhuoltajia (esim. Heino 2007, 4). Miestyöntekijä ei myöskään kokenut eroa sillä onko työntekijänä mies vai nainen. Myös muutama muu sosiaalityöntekijä koki äidit ja isät tasavertaisina ja tilanteesta riippuen ymmärsivät jompaakumpaa paremmin.

Lapsia kohtaan sosiaalityöntekijät kokivat eniten ymmärrystä ja myötätuntoa. Useampien kohdalla nimenomaan pienet lapset herättivät tunteita.

”Mä oon joskus ollu tosi ahdistunu joistakin pienistä pojista mitkä on hylätty tai jätetty yksin ja vanhemmat ei välitä et varmaan sitten on kuitenkin niin että ne pienemmät lapset enemmän ehkä herättää tunteita ja niiden pienten lasten huostaanotto.”

Yksi sosiaalityöntekijä taas, vaikka koki asettuvansa lasten asemaan, totesi, että pienten lasten ja varsinkin vauvojen asemaan on vaikea samaistua, koska ei voi verbaalisesti kommunikoida näiden kanssa. Nuorten huostaanoton ollessa kyseessä, eräs työntekijä kertoi kokevansa surevaa äitiä kohtaan ymmärrystä, mutta myötätuntoa nuorta kohtaan. Toinen sosiaalityöntekijä puolestaan koki elävänsä tilanteen enemmän aikuisten kautta.

”Tietysti kun on ittekin äiti ja nainen ni sitä varmaan ajattelee. Mut kieltämättä ei se kyl kivalta tunnu kun sijotat lapsen ja se jää sin itkemään 13–14-vuotias poika ja on ikävä kotiin. Mut mun täytyy sanoo silti et kyl mä enemmän sen aikuisten tunteit elän siinä kun sen lapsen. Mä jotenki ajattelen et täs asias aikuisen täytyy tuottaa kipuukin lapselles oma vanhempikin semmost kipuu et se joutuu sil sanomaa ei. Ja kun nää lapset ei rajojas tiedä eikä niil oo ollu niitä eikä niit oo kukaan saanu ni se rajoihin asettaminen voi ol joskus aika tuskallista ja siihen liittyy se itkeminen ja kiukuttelu ja ikävöinti ja kaikki muu. Mut mun täytyy sanoo et kyl mä varmaan enemmän suren sit jos ajatellaan et kenen asemaan mä enemmän asetun ni kyl mä asetun niitten vanhempien asemaan enemmän.”

Pari muutakin sosiaalityöntekijää kävi asiaa läpi oman vanhemmuutensa kautta, ja koki siinä mielessä lapsiperheen tilanteen läheiseksi itselleen. Kuitenkin heidän samaistumiskohteensa oli eri, toinen samaistui lapseen ja toinen äitiin. Pari sosiaalityöntekijää toi esiin myös puolueettomuuden ja objektiivisuuden vaatimuksen, mitä täytyy tietoisesti miettiä, ettei asettuisi liikaa jonkun asemaan

tai puolelle. Toinen heistä koki liiallisen asiakkaan asemaan asettumisen tekevän työn myös raskaaksi (ks. Riikonen & Smith 1998, 139 Forsbergin 2002, 301 muk.).

”Meijän ei tuu myöskään mennä heijän kanssa liian lähelle. Et se on tärkeää et ne näkee ja niiden kanssa juttelee mut et ei ehkä liian lähelle koska silloin tää objektiivisuus kärsii. Silloin se on kerta kaikkiaan liian rankkaa yhelle ihmiselle.”

Joku sosiaalityöntekijä kertoi ymmärtävänsä äitiä, mutta sanoi, ettei oikeastaan pohdi paljon, miltä lapsista tai vanhemmista huostaanottotilanteesta tuntuu. Muutama työntekijä toi esiin auttajan identiteettiä (Forsberg 2001, 17) korostamalla lapsen näkökulmaa ja asemaansa lapsen etujen ajajana.

”Jos ajattelen omaa virkatointani ja tätä sosiaalityötä ni kyl se on se lapsi. Mut siin matkan varrella hetkittäin jossain neuvonpidoissa suurin piirtein kävelee tavallaan sen äidin housuis käymään suurin piirtein ettei tää tosiaan mukavaa oo et tää voi olla hirveenki ahdistavaa. Isänki tavallaan niinku luotailee mut kaikki lähtee sen lapsen asioista et sehän se keskeisin on.”

7.4 Tunteet työssä

Myöhemminkin tehdyt huostaanotot olivat herättäneet kaikissa haastattelemissani sosiaalityöntekijöissä tunteita, mutta tunteet eivät olleet enää hallitsemattomia ja yllättäviä vaan ne oli opittu ottamaan osana työtä ja niitä oli opittu käsittelemään.

”Rutiiniahan ei tule varmaan koska jokanen laps on erilainen ja jokanen perhe on erilainen. Mutta se et en mä sillai tunteil enää elä mukan niis. Ehkä ne ei niin voimakkain ole mut et tottakai onhan siin mukan tunteita mut et niit pystyy ihan eri taval käsittelemään.”

Rutiiniin huostaanottoprosessissa muutkin sosiaalityöntekijät suhtautuivat negatiivisesti jo tapausten erilaisuuden vuoksi. Mutta myös pelkkä ajatus rutiinista lastensuojelutyössä tuntui työntekijöistä vastenmieliseltä. Vaikka sosiaalityöntekijät eivät kokeneet tekevänsä työtä rutiinilla, niin silti alkuvaiheen epävarmuutta ei enää näkynyt vastauksissa. Työntekijät eivät myöskään ottaneet enää vastaan tulevia vaikeita asioita niin henkilökohtaisina vaan katsoivat niiden kuuluvan työhön. Myös Forsberg (2002, 302) toteaa tämän liittyvän ammatillisuus-ajatteluun.

”Sit sä olit sen ikänen et sä et tajunnu sä otit vaan kaikki ittees. Et nyhän ei sillai ota itteensä. Sä tajuat heti että tämmösiä tulee ja näitä pitää puhuu jonkun kans ja sit niist päästään. Mut sä otit suoraan ne ittees ja sä huononit ihmisenä et se meni niinkun veitsi voihin sulaan. Enkä mä tajunnu et se on semmonen työasia et mä otin sen et ahaa tääkin on väärin.”

Sosiaalityöntekijöiden kokemien tunteiden laatu oli vastausten perusteella muuttunut ensimmäisestä huostaanotosta, jossa monenlaisten tunteiden kirjo, tilanteen rankkana kokeminen, epävarmuus ja

avuttomuus olivat päällimmäisinä. Vuosien mittaan useampia huostaanottoprosesseja läpikäytyään sosiaalityöntekijät toivat silti edelleen voimallisimmin ilmi negatiivisia tunteita, joita olivat kokeneet valmistelemiensa huostaanottojen yhteydessä. Johanna Hurtig ja Merja Laitinen (2000, 250) sekä Hannele Forsberg (2001, 11) tuovat esiin vastaavia tunteita lastensuojelun ammattilaisten kohdatessa lapsen avun tarvetta, minkä vanhemmat ovat toiminnallaan aiheuttaneet. Hurtigin ja Laitisen mukaan ammatillisuus sinällään ei tuo suojaa näiltä tunteilta, vaan lapsen todellisuuden kohtaaminen näiden negatiivisten tunteiden vallassa voi tuntua työntekijästä ylivoimaiselta (Hurtig & Laitinen, 2000, 250.)

Jokunen sosiaalityöntekijä koki surua ja pahoillaan oloa, mutta ne liittyivät yleisemmin elämään, lasten eriarvoisuuteen ja keinottomuuteen, ylipäättään siihen tilanteeseen, että joudutaan tekemään huostaanottoja.

”Ylipäättänsä niinku elämää kohtaan et jotenkin on se surullista et lapsi ei voi olla ja asua oman biologisen äidin kanssa.”

”Se on surullista että osa asiakkaista jää vaille sitä mitä ne tarvitsis ihan selkeesti koska se on rajallista minkä joukon kans sää pystyt tekee töitä. Et se on se fakta et sul ei voi olla hirveet määrää se ei onnistu ajallisesti.”

Myös jonkun asiakkaan elämäntilanne herätti pettymystä ja surua. Sääliä sen sijaan ei yksikään sosiaalityöntekijöistä kertonut tuntevansa. Sääli liittyikin Forsbergin (2001, 14) mukaan siihen, ettei työntekijällä ole uskoa auttamisen keinoihin. Tämä osoittaa, että sosiaalityöntekijöillä riitti luottamusta siihen, että asioissa voidaan aina jollain tavalla päästä eteenpäin. Syyllisyyttä herätti parilla työntekijällä se, ettei huostaanottoa ollut tehty aikaisemmin tai virhe sijoituspaikan suhteen. Kukaan sosiaalityöntekijöistä ei kokenut enää syyllisyyttä huostaanoton yhteydessä.

”Ensimmäisten huostaanottojen kohdal tunsin jotenkin syyllisyyttäkin siitä et kuin mä oon näin pirullinen ja ikävä ihminen et menen nyt joltain lapsen ryöstämään. Et kyl siin kaikki mahdolliset tunteet oli mukana kuviois mut ei nykyään. Nyt kyllä joskus jopa tuntee vihaa ja kiukkuu vanhempia kohtaan.”

Myöhempien huostaanottojen yhteydessä useimmat haastattelemani sosiaalityöntekijät kertoivat kokeneensa myös vihaa tai kiukkuja vanhempia kohtaan huostaanoton yhteydessä.

”On ollu sekin tunne et viha esimerkiks sille aikuiselle et pystys nyt edes muuttumaan ja sille saamattomuudelle mikä on siin ihmisessä ettei se voi tehdä jotain liikkeitä itensä kanssa. Ja sit on ollu joissakin tilanteissa et tulee viha sille et toinen on niin välinpitämätön et onhan semmosiikin tilanteita.”

Vastaavasti Forsberg (2001, 14) toteaa vihan kokemisen liittyvän työntekijöiden voimattomuuteen ja avuttomuuteen tilanteessa, jossa he ovat kykenemättömiä auttamaan perhettä. Haastattelemiani sosiaalityöntekijät kokivat nimenomaisesti niin, että viha tai kiukku heissä heräsi vain siinä tapauksessa, että vanhemmilla olisi ollut mahdollisuus toimia toisin. Mikäli vanhemmilla ei ollut kyvykkyyttä tai vanhemmat eivät selvästi olosuhteidensa takia pystyneet muuttamaan tilannettaan, työntekijöiden mukaan vihaa tai kiukkua ei herännyt, vaan pikemminkin ymmärrys. Vihaa tai kiukkua ei haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden mielestä voi kuitenkaan näyttää asiakkaille vaan heidän täytyy pysyä tapauksessa ulkoisesti neutraaleina.

”Mun mielestä meidän pitää kuitenkin pyrkiä olemaan sillä lailla neutraaleita mut kuitenkin jämäköitä et ei mun mielest virkamies voi kauheesti kiukkuaan näyttää. Tottakai se voi sanoa että tää on mun mielestä väärin ja ei näin lapsia kasvateta. Mutta ei mun mielest ne omat tunteet kuulu kuitenkaan siihen et ne on sivuosassa siinä jutussa.”

Edellisessä esimerkissä näkyy Forsbergin (2001, 3, 14) kuvaama työntekijän vihan kokemisen ja epäoikeudenmukaisuuden tunteen välinen yhteys, ja samalla työntekijän ammatti-identiteetin edellyttämä omien tunteiden peittäminen asiakkaalta.

Yksi sosiaalityöntekijä toi esiin, että jotta tilanne muuttuisi paremmaksi ja lapsi voisi kotiutua, hänen on käytävä vanhempien kanssa kiukkua herättäneet asiat läpi.

”Niit tunteit voi käsitel periaattees vähän vanhempienki kans. Kyllä mä varmasti tulen joku päivä niil vanhemmille joil mä vähän suoraan sanoen vihaa koin ni varsin suoraankin sanomaan kun me niist asioist puhutaan et mist tää juttu loppujen lopuks johtu. Mut se täytyy sanoo sil taval varovasti ei niin suoraan moittimalla. Mut mun mielest ne asiat täytyy läpi käydä eihän siinä oo muuten lapsen kotiuttamismahdollisuutta jos ei ne vanhemmat käsitä miten tähän tilanteeseen on tultu. Mut kyl mul se viha on jo laantunu mut et se oli sil hetkellä semmonen olo et pirskatti tämä on ihan turha sijotus.”

Myös Hurtig ja Laitinen (2000, 257) toteavat, että paha pystytään poistamaan vain puuttamalla siihen ja Forsberg (2001, 19) puolestaan näkee vihassa mahdollisuuden liikkeelle sysääväksi energiaksi kohti positiivista päämäärää.

Muutama sosiaalityöntekijä sen sijaan koki, ettei koe koskaan vihaa tai kiukkua asiakkaita kohtaan. Jos heille näitä kyseisiä tunteita heräsi, ne liittyivät työasioihin, esimerkiksi lautakuntaan tai ylempiin virkamiehiin. Tunteet ovat yksilöllisiä ja juontuvat itse kullakin varhaisista kokemuksista, mitkä vastaan tulevat tilanteet saattavat herättää (Grossman ym 1990, 24 Forsbergin 2002, 302 muk.). Tämä on yksi mahdollisuus vihan näkymättömyyteen, mutta käsittääkseni yhtenä mahdollisuutena oli myös se, että työntekijä pyrki piilottamaan vihan, ehkä myös itseltään, ollakseen neutraali ja kaikkia ymmärtävä työntekijä (ks. Forsberg 2001, 16).

Tunne, minkä useimmat haastattelemani sosiaalityöntekijät mainitsivat kokeneensa huostaanottoon liittyen oli pelko. Se ei kuitenkaan ollut yleinen tunne vaan useimpien sosiaalityöntekijöiden kohdalla se oli liittynyt vain yhteen tai kahteen huostaanottotapaukseen, mutta oli ollut sitäkin vaikuttavampi ja mieleenpainuva. Pelkokokemuksia oli sekä lyhyemmän että pidemmän työkokemuksen omaavilla työntekijöillä, mutta ymmärrettävästi kauemmin työtä tehneillä oli ollut suurempi mahdollisuus kohdata pelottavia tilanteita. Syynä pelkoon oli lapsen lähiomaisen, useimmiten isän, aggressiivinen uhkailu tai käyttäytyminen. Tähän löytyy feministisen väkivaltatutkimuksen piiristä selitys, jonka mukaan miehet käyttävät väkivaltaa sen eri muodoissa naisiin kohdistuvan sosiaalisen kontrollin välineenä (Wendt Höjer 2002, 9-13 Keskinen 2005, 26 muk.). Väkivaltaisen käytöksen taustalla oli jokudessa tapauksessa tutkimuksessani asiakkaan huumeidenkäyttö tai psyykinen sairaus. Jotkut sosiaalityöntekijät kokivat hankalana lähteä töistä, kun joutuivat tarkkailemaan onko kyseinen asiakas lähistöllä. Jollakin työpaikalla asiakas oli saanut lähestymiskiellon useampaa työntekijää kohtaan.

Useimmilla työssä pelkoa kokeneilla sosiaalityöntekijöillä pelko vaikutti myös työpaikan ulkopuolelle vapaa-aikaan.

”Aggressiiviset miehet onhan ne pelottavia ne on tosi pelottavia. Kun tapaa oikein aggressiivisen miehen niin kylhän se herättää pelkoo ja semmosia tuntemuksia et ei noin saa käyttäytyä ja varsinkaan mies ei saa käyttäytyä naista kohtaan noin et se niinku pelottelee ja uhkailee. Mä koen et se on jotenkin luonnon vastasta. Uhkailut pelottaa kaikista eniten ja tietenkkin se että jos tämmönen uhkaileva ihminen on vielä vapaalla jalalla niin kylhän siitä tulee vähän semmosia tuntemuksia että katsoo ympärilleen että eihän sitä näy täällä. Jos aggressiivinen mies uhkailee niin se on aika kauheeta.”

Muutama sosiaalityöntekijä oli saanut asiakkaalta myös perhettä koskevia uhkauksia ja yksi sosiaalityöntekijä oli joutunut poliisin kehotuksesta lähtemään yöksi pois kotoa perheensä kanssa. Yhdessä tapauksessa sosiaalityöntekijä oli joutunut vaihtamaan lapsen päivähoitopaikan kauemmas asiakkaan luota. Omia lapsia koskevat uhkailut koettiin väärytenä ja kaikkein rasittavimpina ja vaikeimpina kestää. Sosiaalityöntekijät kokivat myös vaikeana, että joutuivat selittämään asiaa omille lapsilleen tai varoittamaan heitä.

”Mä oon tuntenu fyysist pelkoo et mun oven takan seisoo se ja tämä ihminen tai sit et mun lapsiani jotenkin. Sen mä olen kokenu hirveenä väärytenä et mun perheeni joutus kärsimään näist mun töistäni. En mä oo ittestäni lainkaan niin huolissani koska ammatti-ihmisenä on vuosien mittaan oppinu tietyl tavalla käsittelee niitä uhkauksia mut et jos se kohdistuu jollain tavalla mun perheeseeni ni sen mä koen todella hirveenä asiana. Sit oon joutunu lapsiani varottamaan niin hullulta kun se tuntuukin koska en mä yleensä työasioita koton puhu. Ja se et jos minuu uhkaillaan ni en mä kerro niit edes kotona et ei tuu heille mitään turhaa huolta siitä

mut et joskus oon joutunu sanomaan lapsilleni jollain tavalla kuitenkin että välttävät tiettyi asioita. Se on ollu must hirveetä.”

Yleisimmin sosiaalityöntekijät kertoivat suojaavansa itseään ja perhettään salaisilla puhelin- ja osoitetiedoilla. Pienellä paikkakunnalla sosiaalityöntekijöiden hankaluutena oli, että asiakkaat tiesivät missä he asuvat, ja siksi useimmat sosiaalityöntekijät olivatkin päätyneet asumaan joko eri paikkakunnalle tai eri alueelle millä työskentelivät. Yhtenä turvakeinona oli asua kerrostalossa ylempässä kerroksessa. Varsinkin isommilla paikkakunnilla työpaikalla saattoi olla vartija ja joku sosiaalityöntekijä katsoikin, ettei työskentelisi sosiaalitoimistossa, missä ei ole omaa vartijavahtimestaria. Sosiaalityöntekijöiden kokema pelko liittyi huostaanottotilanteeseen ja hälväni yleensä tilanteen rauhoittuessa huostaanoton jälkeen, mutta pelko saattoi jonkun kohdalla olla pinnalla vuodenkin verran.

Pelko oli vaikuttanut sosiaalityöntekijöihin niin, että joku oli miettinyt viitsikö hän olla niin kovin aktiivinen huostaanoton suhteen, mutta oli kuitenkin vienyt asian loppuun. Toinen sosiaalityöntekijä taas oli miettinyt jatkaako työssään. Kääriäinen (2000, 13) toteaaakin väkivallan uhan aiheuttavan sosiaalityöntekijöillä turhautumista.

”Itse asiassa mä olin siit pelosta oikeastaan vähän kiukkunenkin että mun ei täs työssä tartte pelätä ihmisii että palkan mä saan täst työstä ja työpanokseni annan mut tämä pelko on sit jo enemmän kun mitä mä tartten tähän. Et kyl mä siin yhteydes mietin varmaan paljon sitä et mä lyön hanskat pöytään ja häivyn.”

Pari sosiaalityöntekijää kertoi kokeneensa ahdistusta huostaanottotilanteessa ja se liittyi lähinnä lapsen ja äidin suhteeseen. Joko äiti oli hylännyt lapsen tai lapsi oli ikävöinyt äitiään sijoituksen yhteydessä. Myös yhteistyöhön pääsy asiakkaan kanssa uhkatilanteen jälkeen saattoi ahdistaa työntekijää.

Useimmat sosiaalityöntekijät kertoivat kokeneensa rasittuneisuutta työssään. Pari sosiaalityöntekijää oli kokenut työn olleen raskasta tiettyssä henkilökohtaisessa tilanteessa. Kummatkin sosiaalityöntekijät olivat pienten lasten äitejä ja toinen yksinhuoltajana mietti kauanko hän jaksaa tehdä huostaanottotyötä. Toinen työntekijä olisi kaivannut työn jälkeen palautumisaikaa itselleen.

”Sen huomaa et on tosi väsyny välillä kotona jos on joku rankka huostaanottoasia. Lähinnä mun mielest on se että on hirveen väsyny ja tavallaan ku siin ei oo semmmosta palautumisaikaa et sä meet suoraan töistä kotiin. Et tavallaan sääliks käy omaa aviomiestä joka jää täysin ilman huomiota et sitä ei yksinkertasesi jaksu huomioida enää kun lapsetkin vaatii hirveesti. Se on hirveen sääli et se työ imee niin paljon. Et kyl monesti ajattelee et vois tehdä jotain sellasta työtä et sul olis energiaa kun sä meet kotiin koska kyl mul on ainakin semmonen olo ku mä

lähden kotiin et mun kaikki energia on jotenki niinku viety. Tai monesti on semmonen olo et ei jaksais yhtään mitään et sitä vaan pakottaa sit itsensä jaksamaan.”

Lähes kaikki sosiaalityöntekijät olivat kokeneet työn rasittavana liiallisen kiireen, liian suurien asiakasmäärien ja resurssipulan vuoksi (ks. esim. Sinko 2004, 131). Myös Kuopion yliopiston työuupumusta koskevassa tutkimuksessa (Työuupumuksen...2002) todettiin näiden seikkojen erityisesti kunnissa aiheuttavan liiallista psyykkistä kuormitusta. Haastattelemani sosiaalityöntekijät kokivat riittämättömyyttä, koska eivät pystyneet paneutumaan tarpeeksi asiakkaidensa asioihin, eivätkä voineet tehdä työtään niin hyvin kuin olisivat halunneet.

”Vaikka täs tulee vaikeita juttuja niin jos on aikaa ja voi puhua ja suunnitella ni niist vaikeist jutuistakin pääsee. Mut varmaan pahin juttu on että jos on semmonen hillitön kiire et mitään ei ehdi ajatella töissä ei ehdi valmistella ei kenenkään kans puhua ni sillon siit tulee semmonen tunne et tästä täytyy päästä pois et tätä ei kestä. Mut mun mielest tää työ on sen tyyppistä että ku täs ollaan kauheen vaikeiden asioiden kans tekemisissä ni täs pitäs olla aikaa semmoseen palautumiseen. Ja se vaatii just sitä et on aikaa enemmän.”

Rautakorven (2007, 93) tutkimuksessa myös äidit kokivat suurena ongelmana sosiaalityöntekijöiden kiireen ja vaihtuvuuden. Vaikka äidit osin ymmärsivät tilanteen, niin heistä sosiaalityöntekijät vetosivat liikaa kiireeseen, ja äidit turhaantuivat ja loukkaantuivat siitä, ettei sosiaalityöntekijöillä ollut aikaa vastata soittopyyntöihin tai lähettää asiakirjoja. Mielestäni tämä on huomionarvoinen seikka ajatellen asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden yhteistyötä, mihin koko työskentely perustuu, jotta huostaanotto voitaisiin välttää.

Muutama sosiaalityöntekijä oli kokenut työssään uupumista, pari useampaan kertaankin, ja yksi työntekijä oli ollut myös uupumislomilla. Syynä uupumiseen oli lähinnä työn kuormittavuus. Haastattelemani sosiaalityöntekijät yleensäkin toivat ilmi, että halusivat tehdä työnsä mahdollisimman hyvin, mutta resurssien puutteessa kokivat riittämättömyyttä (esim. Sulavuori (2007, 11.) Joidenkin sosiaalityöntekijöiden kohdalla tilanne johti uupumiseen.

”Oon uupunu ja mua on ahistanu muutamana vuonna tässä kun uupumuslomia alko pukkaa niin siinä tuntu että kauheeta. Ja sit huomaa semmosia mietteitä että kauheeta että enks mä vaan tunnista et tää on mun kieltäminen ja muuta. Mun stressi on varmaan että fysiikka pettää et se on mun tapani. Ihan varmasti on merkitystä työllä ja stressillä ja mun hartiajännityksillä ja tällasella että mä oirehdin siit riittämättömyyden tunteesta. Että paljo enempi pitäs tehdä ja itellä korkeempi toi vaatimustasoki että pitäs olla vielä laadukasta työtä ja niin paljo keretä tekemään. Ja aina kun mä teen ylitöitä ni mä en selviä niistä määristä ja se tietysti huolestuttaa et ku mä tuun salaa lauaintaina purkamaan sumaa tänne ni ei kehtaa pyytää ylityömääräystä.”

Yhden sosiaalityöntekijän uupumiskokemukseen oli vaikuttanut myös seikka, että paikallisessa lehdessä oli kirjoitettu hänestä nimellä ja arvosteltu hänen toimintaansa työssä (ks. Sinko 2004, 82).

Sosiaalityöntekijä oli kokenut tilanteen hirveänä lastensa kannalta, kun oli joutunut vastaamaan näiden ihmetteleviin kysymyksiin, mitä äiti on tehnyt.

Kysyessäni sosiaalityöntekijöiden mielipidettä asiakkaiden tunteenpurkauksista heitä kohtaan huostaanoton yhteydessä, sosiaalityöntekijät olivat sitä mieltä, että asiakkaalla on oikeus ja hänen pitääkin käydä huostaanoton aiheuttama tuska läpi. Sosiaalityöntekijät eivät myöskään kokeneet asiakkaan tunteenpurkausta henkilökohtaisena. Vihan kohteena olon mainittiin olevan yhden suurimmista haasteista sosiaalityöntekijälle, mutta silti yksikään sosiaalityöntekijöistä ei pitänyt asiakkaan tunteenpurkausta negatiivisena asiana.

”Mun mielest asiakkaal on oikeus se kuuluu tähän työhön et heil on lupa purkaa meihin tiettyyn rajaan asti sitä ahdistusta ja kiukkua ja vihaa. Ja tavallaan mun mielest tähän työhön kuuluu et meen täytyy se kestää ja vastaanottaa koska mun mielest heil on oikeus siihen. Mut tietysti et rajansa kaikella ja raja siihen täytyy vetää.”

Suhtautumisessa vanhempien tunteenpurkauksiin ilmeni tässä tutkimuksessa selkeää ristiriitaa aikaisempiin tutkimuksiin (Laakso & Saikku 1998, 26; Rautakorpi 2007, 58), joissa vanhemmat kokivat, ettei sosiaalityöntekijöillä ollut empatiaa ja kykyä kohdata vanhempien tunteenpurkauksia lapsen huostaanottoon liittyen, eikä vanhempien sallittu ilmaista mielipiteitään. Mietin oliko kyse jossain tapauksessa rajan vedosta, jolloin vanhempien tunteenpurkaus ylittää ’sallitun rajan’ ilman että vanhempi tiedostaa sitä tunteen vallassa ollessaan. Toisaalta taas mietin, keskittyykö sosiaalityöntekijä hallitsemaan omat tunteensa vaikeassa tilanteessa, jolloin myös empatia jää toiselta osapuolelta huomaamatta.

Se, missä haastattelemani sosiaalityöntekijät kokivat positiivisia tunteita, oli varmistus siitä, että heidän tekemänsä ratkaisut olivat oikeita, ja että ne olivat vaikuttaneet myönteisesti lapsen tilanteeseen. Jossakin tilanteessa sosiaalityöntekijä oli huostaanotto- ja sijoitushetkellä kokenut helpotusta, kun oli saanut sijoitettua nuoren turvaan niin, ettei nuori voinut enää vahingoittaa elämäänsä. Myös tilanne, missä huostaanotto ja sijoitus tapahtuivat yhteistyössä asiakkaiden kanssa ja sosiaalityöntekijä näki, että kaikki olivat tyytyväisiä ratkaisuun, hän saattoi itsekin kokea tyytyväisyyttä huostaanottotilanteessa.

”Kyl voi sanoa että kun ollaan päästy hyvään ratkaisuun yhdessä ja ollaan tutustumiskäynnillä ja vanhemmat ja nuori saattaa hymyillä ja nauraa ja vitsaillakin joillekin asioille ja kaikki on sitä mieltä et tää oli hyvä ratkasu ja itse tuntee sen myös että ollaan edetty selkeesti. Siihen tietysti liittyy monet asiat että on löytyny oikeenlainen sijoituspaikka ja riittävän nopees aikataulussa.”

Rautakorven (2007, 48) tutkimuksessa suurin osa äideistä koki, että huostaanotto oli tehty yhteisymmärryksessä sosiaalitoimen kanssa. Omassa tutkimuksessani sosiaalityöntekijät vähemmän puhuivat suostumuksella tehdyistä huostaanotoista vaikka ne olivat enemmistönä sosiaalityöntekijöiden kokemissa huostaanotoissa. Syyksi näen sen, että yhteistyössä tehty huostaanotto ei herätä yhtä voimakkaita tunteita kuin vastentahtoinen. Tutkimuksessani kävi myös ilmi, että sijoituspaikkaa ei aina heti ollut saatavilla. Näin ollen yhteistyössä tehty huostaanotto tehtiin usein juridisesti siinä vaiheessa kun paikka lapselle tai nuorelle vapautui, vaikka asia oli sovittu jo aikaisemmin. Tässä vaiheessa sosiaalityöntekijän tunteet huostaanottoon liittyen eivät välttämättä enää olleet pinnalla, kuten ei seuraavalla sosiaalityöntekijälläkään.

”Vähemmän herättää. Vaan et se duuni minkä on katsonu että pitää tehdä ni on saanu tehty.”

Sosiaalityöntekijät harvemmin kokivat itse huostaanoton aikana mitään positiivista tunnetta. Sen koki vasta myöhemmin palautteena lapsen paremmasta tilanteesta.

”Sillon kun tehään se ratkasu niin mä en löydä siinä hetkessä sellasii positiivisia tuntemuksia et mun mielestä ne tulee vast vähän myöhemmin jos huomaa tämmösen vahvistuksen et ratkasu on ollu hyvä. Mut siinä tilanteessa ei oo semmosta et onpa hyvä olo nyt. Se tuottaa sen hyvän olon sitten kun näkee mut ei tossa sijoitusvaiheessa eikä huostaanottovaiheessa.”

Siksi tässäkin tutkimuksessa vähemmän aikaa työskennelleillä sosiaalityöntekijöillä oli vielä hyvin vähän positiivista kokemusta huostaanotoista. Yksi sosiaalityöntekijä kokikin työn raskaana juuri siksi, että positiivista palautetta saa niin harvoin. Valtaosa sosiaalityöntekijöistä sai positiivisen palautteen nähdessään lapsessa myönteistä muutosta huostaanoton ja sijoituksen jälkeen.

”Siit on tosi ilonen kun menee jonnekin lastenkotiin niinkun nytkin oli ja näkee lapsesta. Ensimmäisen kerran mä näin hänen tummansiniset silmät ja mä sanoin sul on tosi kauniit silmät. Et mä en oo ennen nähny niitä et hän on ain ollu niinku tälläi näin. Siis se tekee itten aivan mielettömän semmoseks onnelliseksi.”

Kukaan sosiaalityöntekijöistä ei ollut saanut lapselta tämän täysi-ikäiseksi tulon ja sijoituksen päättymisen jälkeenkään negatiivista palautetta siitä, että sosiaalityöntekijä oli ollut sijoittamassa häntä. Nuoret harvemmin antoivat positiivistakaan palautetta sanallisesti suoraan sosiaalityöntekijälle. Nämä kuitenkin tulkitsivat positiivisena palautteena nuoren tyytyväisyyden elämäänsä tai hänen kommenttinsa siitä miten asiat voisivat olla jos häntä ei olisi sijoitettu.

”Sit on hän antanu semmost palautetta et mä en olis kyl ikin uskonu et mä pystyn ammattikoulun käymään kun hän nyt sai paperit. Ja sit mä hänel sanoin et kuule et sä sitä varmaan olis pystynyt kää jos ei olis tämmöst pientä väliintuloo tapahtunu ni hän sano et joo. Et kyl mä koen tämmöset keskustelut nimenomaan positiivisena että jos ei ne nyt ihan kädest pitäen ain oo tullu kiittämää et sijoitettiin.”

Enemmistö sosiaalityöntekijöistä kertoi saaneensa sanallista positiivista palautetta lapsen lähiomaisilta, useimmiten vanhemmilta. Myös tämän palautteen sosiaalityöntekijät kokivat erittäin tärkeänä ja merkityksellisenä työssä jaksamiselle.

”Äiti sanoo jossain tilantees että kyl tää on ollu hyvä ratkasu. Et se on jo niin suoraa palautetta et siin menee monta päivää ku ajattelee et vaik ollaan käyty monet neuvottelut ja pakkohuostaanotost lähdetty ni sit siin vaihees ku äiti sanoo et kyl tää on ollu hyvä ratkasu ni sehän on siis se tunne. Et siinähän sen huomaa et täs työs on tunteet koko ajan niit on liikkeellä voimakkaita tunteita.”

Haastattelemani sosiaalityöntekijät olivat kokeneet erilaisia asiakassuhteita. Vaikka joissakin tapauksissa vanhemmat olivat suhtautuneet lapsen huostaanottoon ja sijoitukseen hyvin negatiivisesti, oli monilla sosiaalityöntekijöillä myös kokemusta vanhemmista, jotka suorastaan tukeutuivat sosiaalityöntekijään ja olisivat halunneet ystävystyä tämän kanssa. Tällöin sosiaalityöntekijän piti tehdä rajaa ammatillisuuden ja ystävyyden välillä.

”Must se kuuluu tähän työhön et me ei olla näitten ihmisten ystäviä se rajahan meen täytyy tehdä näille selväks varsinkin niille jotka eivät sitä ite ymmärrä. Me ollaan työntekijöitä jotka tekee sit tarvittaessa ratkasun. Et jos lähetään semmoselle ystävälinjalle ni mun mielest sit ollaan ihan hakoteillä. Semmosta on kyl aika usein kun ne on niin kauheen yksin nää ihmiset ni sillon se on hirveen ymmärrettävää et ne tukeutuu siihen ainooseen oljenkorteen ja ajattelee no täst mä saan ystävän.”

Oma merkitys vanhemmille saattaa olla joskus yllättävääkin, kuten itse huomasin eräässä neuvottelussa, missä äiti ilmoitti minua tarkoittaen, että sosiaalityöntekijä on hänen parhaiten tuntemansa tyyppi paikkakunnalla, ja kuitenkin asuin vielä toisessa kunnassa.

Ne haastattelemani sosiaalityöntekijät, jotka olivat työskennelleet sellaisessa toimistossa, missä huostaanoton jälkeen lasten asiakkuus siirtyi toiselle sosiaalityöntekijälle, yleensä kannattivat tätä käytäntöä. Haastattelemieni sosiaalityöntekijöiden joukossa oli muutama, jotka olivat vuosikautia työskennelleet samassa toimistossa, missä lasten asiakkuus säilyi heillä jälkihuoltoon asti. Heille oli ehtinyt muodostua vuosia kestäneitä asiakassuhteita lapsiin ja erityisesti näiden vanhempiin. Varsinkin pari tällaista sosiaalityöntekijää koki nämä asiakkaat itselleen hyvin läheisiksi ja nämä asiakassuhteet erittäin antoisiksi.

”Ehkä se mitä siin positiivist kokee on se että monissakin tapauksissa pääsee niit vanhempii aika lähelle koska ei se huostaanotto oo semmonen et päivää otan lapsenne ja näkemiin vaan siin käydään sitä juttuu niin paljon läpi ja puhutaan. Kokemus on osottanut et niistä ihmisistä tulee sit loppujen lopuks ajan myötä aika läheisii ihmisii ittel. Ja ne kokee varmaan ittekin niin koska huostaanotto on asia mist ei tost vaan puhuta ruokakaupas naapurille tai kelle tahansa. Ni se on oikeestaan sosiaalityöntekijä minkä kans voi niist asioist puhuu ja semmosen positiivisen mää oon kokenu et ne ihmiset toisaalt sit luottaa meikäläiseen.”

Vaikka nämä sosiaalityöntekijät kokivat asiakkaat itselleen läheisiksi, he eivät tarkoittaneet läheisyydellä aikaisemman esimerkin kaltaista ystävyyttä, missä asiakas pyrki tarrautumaan sosiaalityöntekijään. Nämä sosiaalityöntekijät kokivat, että usein vaikean huostaanoton jälkeen, kun vanhemmat olivat purkaneet heihin tuskaansa, yhteistyö lähti hyvin käyntiin. Sosiaalityöntekijät käyttivät myös nimitystä 'matkassa mukana kulkeminen', millä tarkoitivat yhteisiä jaettuina kokemuksia asiakkaan kanssa.

”Tää äiti soitti ja sanoi et kuule mun täytyy oikeen soittaa sul et ku kaikki vaan sanoo et olipa kiva ku tyttö pääsi opiskelemaan mut kukaan ei ymmärrä et miten iso asia se on. Et mun pitää hehkuttaa sun kanssas tätä asiaa ihan et ku sä tiijät mitä se on ollu et miten suurii askeleita tässä on otettu. Mä aattelen et tääkin äiti oli ensin valtavan vihanen ja niin pettynyt meihin mut tänä päivänähän meil on hirveen hyvä suhde toisiimme. Mä koen sen hyvänä et sama työntekijä jatkaa et siitähän ollaan aika paljo puhuttu et jatkaako sama sosiaalityöntekijä sen huostaanoton jälkeen. Mut must se on hirveen tärkeä et se jatkaa koska sitte vanhemmat heidän on pakko saada purkaa sitä pettymystä ja sitä surua ja vihaa ja siirtää sen vihan sit vaikka meihin ihan luonnollista. Mut sit ku se vaihe on ohi niin kyl siit yleensä syntyy semmonen ihan hyvä kokemus mul on ainakin.”

8 HUOSTAANOTTOKOKEMUKSET JURIDISUUDEN KANNALTA

8.1 Vallan ja vastuun kokemus

8.1.1 Vallan käyttö työssä

Kaikki tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät kokivat käyttävänsä valtaa, yli puolet jopa erittäin paljon. Myös Saurama (2002, 236) toteaa vallankäytön olevan ilmiselvää lastensuojelussa. Muutama sosiaalityöntekijä toi esille, että valta on työhön liittyvä, olemassa oleva asia, minkä lastensuojelulaki määrittää sosiaalityöntekijälle (esim. Sinko 2004, 63). Eräs sosiaalityöntekijä painotti vielä, että sosiaalityöntekijällä on pakko olla valtaa voidakseen ajaa lapsen etua.

Sosiaalityöntekijöiden mielestä vallankäyttö näkyi mahdollisuutena puuttua ihmisten elämään ohjaamalla sitä ja vaikuttamalla siihen. Ainoastaan yksi sosiaalityöntekijä koki vallankäytön negatiivisena, ahdistavana asiana, vaikka toisaalta koki itsellään olevan ammattitaitoakin käyttäen sitä.

”Hirveästi valtaa siis ihan kauheet vallan käyttöön. Kyl mä katon et mul on ihan ammattitaitooki käyttää sitä mutta kyl se on negatiivinen asia et sen henkilökohtasen arvion varas on niin paljon asiaa. Mun mielest se on aika ahdistavaa.”

Suurin osa sosiaalityöntekijöistä korosti oman vallan pohtimisen ja tiedostamisen tärkeyttä. Jotkut toivat esiin sen, ettei valtaa aina tiedosteta ja että valtaa pitäisi miettiä enemmän. Se tuli myös esiin, ettei valta ei ole huono asia, jos sitä käyttää ihmisten eduksi.

”Mä koen sen sillai et mul on annettu sen viran myötä se valta siin hommas. Mut valta ei ol huono asia jos sä käytät sitä niitte ihmiste hyväks tavallaan heijän eduks sitä valtaa. Ja nii hassult kun se tuntuu et mä muka tietäisin mikä heil on hyväks. Mut kyl mä lastensuojeluasiois hyvin usein koen et mä tiedän mikä täl lapsel on hyväks. Sitä mä en tiä mikä sil vanhemmal on hyväks varmaan sil ois hyväks et se sais sen lapses pitää mut omas mielest. Mut vaikee kysymys ei oo hirveesti tullu pohdittuu vallankäyttöön mut kyl se tohon virkaan on annettu.”

Sosiaalityöntekijä vetosi esimerkissään lastensuojelulle delegoituun pakkovaltaan, jota lain mukaan tietyissä tilanteissa tulee myös käyttää (Sinko 2004, 63). Muutama sosiaalityöntekijä koki oman vallankäyttönsä erittäin voimakkaasti suhteessa lapseen, pari heistä nimenomaan pienen lapsen tulevaan elämään.

”Varsinkin pienten kohalla aattelee miten hirveen suurta valtaa sä käytät että sä päätät jonkun vauvan kohalla tueks sä adoption suuntaan vai läheks sä toppuuttelemaan jos on hyvin harkitsematon juttu. Tai pitkäaikaan sijotus on eessä ni päätät sillon kasvaako hän ykslapsises

perhees vai suurperheessä. Mä oon pitäny puhetta siitä et ajatelkaa nyt miten merkitsee vaan se että ne ihmiset tuntuu kivoilta mä haluun antaa niille tämän lapsen jos meil on neljä vaihtoehtoo siinä. Mun mielestä sitä valtaa on paljon kaikilta osin sitä ei tiedosteta.”

Muutama haastatelluista sosiaalityöntekijöistä toi esiin seikkoja, miten valtaa pitäisi käyttää, kuten viisaasti ja nöyrästi, ei ylhäältä alaspäin vaan asettuen asiakkaan tasolle, kuunnellen asiakkaita ja tiedottaen heille avoimesti asioista (ks. Laakso & Saikku 1998, 30; Rautakorpi 2007, 92). Sosiaalityöntekijä voi käyttää valtaa asiakkaan eduksi miettien, miten pitää yhteyttä asiakkaaseen ja ajamalla lapsen kotiuttamista. Valtaa käytetään oikein, kun sosiaalityöntekijä on valmis ottamaan kuljettavakseen vaikeammankin tien vaikka toisin toimimalla pääsisi itse helpommalla.. Yhden sosiaalityöntekijän näkökanta oli, että valtaa pitäisi käyttää sanomalla totuus ääneen.

”En mä tiä onko se sit vallan käyttöö. no on mul siin mieles valtaa et oon mä näis kahdes viimiseski avohuollon tukitoimen sanonu näil ihmisil suuraa ja myös niil nuoril suoraa et on kaksi vaihtoehtoa on avohuollon tukitoimi tai huostaanotto. Ja jos avohuollon tukitoimeen suostuu ni se vaatii kirjallise suostumukse ja siin on paljon enemmän neuvottelumahdollisuutta. Et jos tehdää huostaanotto ni sitte valta tulee sosiaalilautakunnal päättää tän nuoren aioist. Et tottakai sillonki vanhempii kuullaan ja vanhempii ei koskaan häivytetä niitte lasten elämäst. Kyl se varmaan sit on vallankäyttöö et sannoo tämmöset totuudet ääneen. Mun miälest voi paljo helpommin työskennel niitte vanhempien kans ku sanoo sen asian eikä yrit kaunistel. Mun miälest siin vaihees jos avohuollon tukitoimen sijotetaan ni kyl vanhempien kuuluu tietää et mikä toinen vaihtoehto on ettei me sit vedetä sitä yhtäkkiä hihast.”

Lähes kaikki sosiaalityöntekijät olivat myös sitä mieltä, että sosiaalityöntekijöiden on mahdollista käyttää valtaa väärin, ainoastaan yksi sosiaalityöntekijä ihmetteli miten se olisi mahdollista. Kaikki haastateltavat kuitenkin olivat sitä mieltä etteivät he itse käytä valtaa väärin. Erilaisista tavoista, miten sosiaalityöntekijöillä olisi mahdollisuus vallan väärinkäytölle, liki puolet työntekijöistä ilmaisi eriarvoisen suhtautumisen asiakkaaseen. Muutaman haastateltavan mielestä sosiaalityöntekijä voi käyttää valtaa väärin puhumalla vanhemman ympäri. Tällöin kyse on auktoriteettivallasta (ks. Saurama 2002, 238). Sosiaalityöntekijöiden mielestä toisaalta rajanveto ympäripuhumisen ja tosiasioiden välillä oli häilyvä.

”Kyllä varmaan on vanhempii jotka pystytään puhumaan yli ja kertoo et ei täs oo kauheesti muita mahdollisuuksia ni kyl se varmaan sillä lailla olis mahdollista. Mutta itse tekee miten tuntee ja on miettiny että on parasta ja usein sitte myöskää siin ei oo vaihtoehtoja et on kokeiltu ne avohuollon tukitoimet et ei oo vaihtoehtoja et ollaan sellases tilanteessa jo. Ni mää oon ollu sitä mieltä että se on se ratkasu.”

Tähän liittyen sosiaalityöntekijät mainitsivat vallan väärinkäytön mahdollisuudeksi myös asiakkaan haavoittuvaisen tilanteen hyväksikäyttämisen, jolloin asiakas helposti myöntyy asioihin, mihin hän ei muussa tilanteessa suostuisi. Myös muissa tutkimuksissa (esim. Saurama 2002, 238; Rautakorpi 2007, 48) on todettu, että jotkut vanhemmat ovat kokeneet tullessaan painostetuiksi suostumaan

huostaanottoon. Sinko (2004, 78) tuokin ilmi, kuinka lastensuojelussa tämä menettelytapa on jossain määrin liittynyt ajatukseen hyvästä työntekijästä.

Huostaanotolla uhkailun sosiaalityöntekijät mainitsivat myös yhdeksi mahdolliseksi vallan väärinkäyttötavaksi, mutta myös rajanveto uhkailun ja realiteettien välillä ei aina ollut selvä.

”Paljon sillai huostaanotollahan uhkaillaan. Siis sitä voidaan puhua mun mielest tosiasiassa mutta että se mahdollisesti on sen työntekijän oma epävarmuus ja turvattomuus siinä tilanteessa ja se neuvottomuus sillon se kääntyy siks huostaanotolla uhkaamiseksi. Puhunhan mäkin et mihin tää voi mennä mut mun mielest se on eri asia ku puhuu semmosen realiteettina mihin jossain vaiheessa sitte tulee stoppi tähän jos ei lähdetä yhdes mieltii ihan oikeesti.”

Muiksi vallan väärinkäytön keinoiksi haastateltavat mainitsivat huonosti palvelemisen, jolloin ei suostuisi läpikäymään asioita asiakkaan kanssa vaan ilmoittaisi vain päätöksen, asiakkaan alistamisen, ottamalla yksipuolisen näkökulman asiaan, olemalla muuttamatta kuvaa asiakkaasta tai hänen tilanteestaan ja ettei anna toivoa asiakkaalle tai ettei aja lapsen kotiutusta.

”Kyl siin kuitenkin on jos aattelee et ittekin on kovil ollu niitte kans ku o yrittäny läpi. Mut kyllä sää voit tätyl taval kauheen eriarvosesti suhtautuu ja kyl sä voit valit sen et lähdeks sää siit näkökulmast et täs on jotain korjattavaa vai katoks sää et tommosel ei oo mitään toivoo.”

Myös se, ettei anna tietoa asiakkaalle ja avoimuuden puute olivat sosiaalityöntekijöiden mielestä keino käyttää valtaa väärin. Vanhempia koskevissa tutkimuksissa (Laakso & Saikku 1998, 27; Rautakorpi 2007) vanhempien kokemuksina oli nimenomaan, ettei heille annettu tarpeeksi tietoa lastensuojelun suunnitelmista, lapsen huostaanotto- ja sijoitusprosessista eikä vanhempien oikeuksista. Eräs työntekijä toi yhdeksi vallan väärinkäyttöä mahdollistavaksi seikaksi sen, ettei työpaikoilla ole tarpeeksi koulutettuja sosiaalityöntekijöitä. Yksi sosiaalityöntekijöistä koki vallan väärinkäyttönä myös sen, että lapsi jätetään huostaanottamatta, vaikka hänen tilanteensa sen vaatisi (ks. Sinko 2004, 63).

Yksi sosiaalityöntekijä toi myös esille, että sosiaalityöntekijällä on vastuu vallasta ja myös velvollisuus käyttää sitä.

”Kyllähän se täytyy muistaa et me ihan oikeesti käytetään valtaa. Ja sillon ku sä käytät valtaa ni siin pitää olla se vastuu et sä käytät sitä viisaasti. Mut maailmahan on semmonen et aina jollain on valtaa johonkin ja valtaa voi aina käyttää väärin. Ja jos lastensuojelun sosiaalityöntekijä ei suostu ottamaan sitä valtaa ja vastuuta jonka laki hänelle määrittelee ni sen ottaa joku muu. Sillon psykiatria rupee huostaanottamaan ja toimimaan et se ottaa sen vallan mut sit yleensä ku tulee ongelmii ni se vastuu keriytyy sinne missä sen pitääkin olla mut joku muu on käyttäny valtaa.”

Sosiaalityöntekijät toivat esiin, että heidän yläpuolellaan on kontrollia (ks. Sinko 2004, 64), mikä estää vallan väärinkäytön. Jotkut sosiaalityöntekijät toivoivat mahdollisimman monen tahon mukanaoloa, jotta voidaan varmistaa, ettei väärinkäyttöä tapahdu. Vaikka lähes kaikki sosiaalityöntekijät toivat esiin, että sosiaalityöntekijän on mahdollista käyttää valtaa väärin, niin kysyttäessä mahdollisuudesta viedä huostaanotto läpi väärin perustein, valtaosa sosiaalityöntekijöistä oli heti sitä mieltä, ettei se olisi mahdollista. Pari näistä sosiaalityöntekijöistä oli ensin sillä kannalla, että se ehkä olisi mahdollista, mutta pohdittuaan vielä tarkemmin asiaa, päätyivät kielteiseen kantaan.

”Tosi vaikee kysymys kyl siin täytyis olla siis todella kieroutunut ja ilkee sosiaalityöntekijä joka vääristää kaikki asiat. Kyl se valitettavasti voisi sanoa et ehkä se ois mahdollista koska kuiteskin nää sosiaalityöntekijöiden selvitykset niin niil on aika paljon painoarvoa. Mut ei kokonaan ikinä väärin perustein vois ei ikinä kokonaan. Mut se että ehkä vois semmosta tapausta missä se ei oo niin mustavalkosta niin semmosen ehkä.”

Edellä mainitussa esimerkissä haastateltava tuo esiin sosiaalityöntekijöiden tekemien selvitysten painoarvon, mutta epäröi mahdollisuutta käyttää niitä väärinä perusteina huostaanotolle. Rautakorven (2007, 57) tutkimuksessa äidit nimenomaan kokivat kuohuttavana sosiaalityöntekijöiden laatimat asiakasdokumentit, jotka olivat heidän mielestään harhaanjohtavia, yksipuolisia ja virheellisiä.

Syiksi, miksi huostaanottoa ei voisi tehdä väärin perustein, sosiaalityöntekijät ilmoittivat, että jossain vaiheessa tulee raja vastaan, koska huostaanoton läpi viemiseksi täytyy olla kova näyttö asiakkaan tilanteesta ja siihen tarvitaan perusteita ja papereita. Sen lisäksi huostaanottoa ei valmistella yksin, ja työpari, esimies tai työryhmä puuttuu tarvittaessa asiaan, viime kädessä myös päättäjä tai oikeus. Toisaalta sosiaalityöntekijät kokivat huostaanoton työlääksi prosessiksi, johon ei huvin vuoksi lähdetä. Muutama sosiaalityöntekijä mainitsi myös moraalin, mikä estää vallan väärinkäytön. Myös Sinkon (2004, 141) mukaan eettisen ja moraalisen pohdinnan tarve säilyy lastensuojelussa.

Ainoa sosiaalityöntekijä, joka jätti mahdollisuuden huostaanoton väärin perustein tekemiselle, pohti asiaa pitkään ja silloinkaan ei omakohtaisesti kokenut asiaa.

”Joku sosiaalityöntekijä voi käyttää tätä valtaa mikä tässä on semmonen tunne mulla on. Et sen takia on tosi tärkeä ettei kukaan tee yksin. Ja siin on koko meidän lastensuojelutyöryhmä sitten vielä taustatukena et väärät perusteet tulis ilmi toivottavasti. No jos sä käytät valtaa väärin ni sillonhan vois loogisesti ajatella mut ei ainakaan tuu mieleen tai sit mä oon hirveen sinisilmäinen.”

Lehtikirjoittelut sosiaalityöntekijöiden vallankäytöstä (esim. Sinko 2004, 82) huostaanoton yhteydessä sosiaalityöntekijät kokivat perusteettomiksi ja näkivät ongelman lähinnä päinvastaisena mitä yleensä puhutaan. Heidän mielestään huostaanottoja ei tehdä riittävästi tai ne tehdään usein liian myöhään.

”Suurimas osas mää olen ihan satavarma et ne on tämmösi huuhaajuttui. Ja sit ku tämmöset ammatti-ihmiset ei voi men mihinkä oikasemaa ihmisten nimillä van ihmiset voi niistä kirjottaa miten haluaa. Mää en oikeen usko et Suomen maas huostaanottoi tehdään väärin perustein ku huostaanottoi tehdään yleensä liian myöhään. Mut kyl tiätenki huonosti tehtyi huostaanottoi varmaan tehdään sil taval mää ymmärrän et isommil paikkakunnil ei välttämättä niitten perheitten kans tehdä niin paljon töitä. Ja voi ol pienemmilläkin paikkakunnil ei tehdä niin paljon töitä että ne perheet olis tavallaan mukana siin huostaanotos. Et huonost niit tehdään mut et ei varmaan väärin perustein.”

Jotkut sosiaalityöntekijät kokivat asiakkaiden mieltävän, että sosiaalityöntekijöillä on valtaa enemmän mitä todellisuudessa onkaan. Joidenkin sosiaalityöntekijöiden mielestä sosiaalityöntekijän valtaa saatettiin rajoittaa päällikkötason suunnasta vaikka perhe tarvitsisi apua.

”Mul on valta siinä asiassa. Mut jos joku ihminen tuolta ylhäältä sanoo et vaik mä koen et joku perhe tarvitsee jotain sit se ei saakaan sitä niin se on mun mielest pettymyksen paikka.”

Asiakassuhde on valtasuhde, mutta sosiaalityöntekijän lisäksi myös asiakkaat käyttävät valtaa (esim. Pösö 2000, 269). Tässäkin tutkimuksessa koettiin, että myös asiakas voi joskus käyttää valtaa sosiaalityöntekijään.

”Voin kuvitella joittenkin asiakkaitten kohdal jotka pyrkii manipuloimaan. Ni joskus sä tunnet et se vie se ihminen sut mukanas. Et niit on asiakkais jotakin semmosii persoonii jotka niin vahvasti tavallaan kietoo sut mut niit on onneks vähän.”

8.1.2 Vastuun kokemus

Kaikki sosiaalityöntekijät ilmoittivat, että he kokevat olevansa vastuussa huostaanotto prosessissa, ja suurin osa heistä koki, että heillä on paljon vastuuta. Vaikka varsinkin vastentahtoisen huostaanoton päätöksen teki lautakunta tai jaosto, niin yli puolet sosiaalityöntekijöistä ilmoitti silti tuntevansa henkilökohtaisesti vastuuta päätöksistä. Muutama vastaajista koki vastuun olevan pelkästään itsellä.

”Mä koen ton vastuukysymyksen kyl aika lail niin että se vastuu on minul et en mää koe et vaik lautakunta tekee päätöksen et se täst muka vastais. Mä en koe sitä ollenkaa koska mä ajattelen et ne on maallikkoihmisii. Mä koen itte henkilökohtasesti kyl vastuun siit sijotuksesta vaik lain kirjaimen mukaan lautakuntahan siit vastaa.”

Joku sosiaalityöntekijöistä koki ymmärtävänsä, että vastuu huostaanotosta on lautakunnalla ja hän painotti itsekin sitä vanhemmille, mutta silti hän koki samalla syyllisyyttä päätöksestä. Toinen sosiaalityöntekijä taas koki olevansa vastuussa huostaanotosta vanhemmille.

”En tiä pitäskö mun niin kokee en oo tätä puhunu koskaan työhöjaukses. Mut ehkä täytyy puhuu et mä koen et mä olen tavallaan vastuus myös vanhemmil siit lapsest vaik en mä tiä kuulusko mun olla. Ja kylhä vanhemmat joskus sanooki oikeen ääneen et jos sen elämä nyt menee huonosti ni se on teijän syy.”

Yksi sosiaalityöntekijä ilmoitti, että vastuun otto ei ole hänelle ongelma ja hänen on helppo kantaa vastuuta. Muutama vastaajista koki jakavansa vastuuta työparin tai työparin ja esimiehen kanssa, mutta päävastuun jäävän itselle.

Muutama sosiaalityöntekijä, vaikka koki vastuuta huostaanotto prosessissa, ei kokenut sitä aivan niin henkilökohtaisesti. Yksi sosiaalityöntekijä koki vastuun jakautuvan esimiehen kanssa ja tämä tapahtui jo pelkästään puhuessa asiasta esimiehen kanssa. Yhdellä sosiaalityöntekijällä oli kokemusta myös siitä, että kunnan lakimies osallistui huostaanottopäätöksen valmisteluun, jolloin vastuu jakautui myös lakimiehelle ja se helpotti suuresti asiaa. Yhden sosiaalityöntekijän mielestä vastuu ei missään tapauksessa saa jäädä yhden ihmisen harteille.

”Mä en edes halua miettii että minä yksin olen vastuussa kaikista huostaanotoista mis mä oon ollu mukana. Et se on mun mielestä väärin et ei oo tarkoitus et joku ihminen joutuu semmoseen tilanteeseen.”

Samoin Kääriäisen (2000, 12) tutkimuksessa totesi sosiaalityöntekijöiden haluavan vastuun kantamiseen tasapuolisuutta. Yksi sosiaalityöntekijä koki, että vastuu tavallaan pysyy työntekijöillä, mutta piti hyvänä, jos jaosto tekee ratkaisun.

”Jos mä aattelen ihan tahdonvastanen huostaanotto ni kyl mä koen helpotuksena et se on jaosto joka tekee päätöksen. Et toki me tehdään se esitys sinne ja me tehdään se perustyö ja ilman sitähän se ei tulis sinne jaostoon mut siin on muut jotka punnitsee ja vanhemmilla on se mahdollisuus puhua siellä. Mä koen henkisesti et se on ihan hyvä asia et se on toinen joka tekee sen. Ja samoin mä koen ihan hyvänä senkin et itse varsinaisenkin huostaanoton vaikka vanhemmat haluaa sen huostaanoton ja nuori itse saattaa haluta niin et senkin tekee toinen meijän esityksestä. Ja sit siin on kuitenkin muita kans et sä et oo ihan yksin siinä.”

Se kuinka kauan sosiaalityöntekijä koki olevansa vastuussa sijoitetusta lapsesta vaihteli työpaikan mukaan. Pari sosiaalityöntekijää oli työskennellyt kunnassa, missä lapset aina huostaanoton jälkeen pitkäaikaiseen sijoitukseen siirtyessään vaihtuivat toiselle työntekijälle. Tällöin sosiaalityöntekijät kokivat, että vastuu lapsesta loppui samassa vaiheessa. Vajaa puolet sosiaalityöntekijöistä oli työskennellyt kunnassa, missä perhehoitoon siirtyessään lapsi siirtyi toiselle sosiaalityöntekijälle,

mutta laitoshoidossa olevan lapsen asiakkuus jatkui loppuun asti. He kaikki kokivat, että perhehoitoon sijoitettaessa vastuu huostaanotto-prosessissa päättyy sijoituksen yhteydessä, mutta laitokseen sijoitettaessa yksi heistä koki, että vastuu lapsesta päättyy lapsen täyttäessä 18 vuotta ja muut kokivat, että vielä lapsen jälkihuollon ajan eli kunnes lapsi täyttää 21 vuotta. Yli puolet sosiaalityöntekijöistä oli työskennellyt kunnassa, missä lapsen asiakkuus jatkui aina koko sijoituksen ajan riippumatta sijoitusmuodosta, ja he kokivat olevansa vastuussa huostaanotosta vielä koko jälkihuollon ajan.

”Mä koen sen vastuun tavallaan siihen asti mihin laki meil sen vastuun antaa eli ihan jälkihuoltovaiheeseen asti. Et tavallaan me ollaan silloin sosiaalilautakunta ja työntekijät jälkihuollos niitä lapsen lainausmerkeis vanhempia. Et mehän tarjotaan niit palvelui ja apuu mitä vanhemmat tarjoo silloin kun laps itsenäistyy ja lähtee ammattii hankkimaa ja omaa elämää rakentamaan.”

Miettiessään muita vastuunkantajia huostaanottoon vietäessä, muutama sosiaalityöntekijä ilmaisi, etteivät muut yhteistyötahot ota vastuuta eikä niiden kuulukaan ottaa. Pari sosiaalityöntekijää toi ilmi, että on kuitenkin helpompi valmistella huostaanottoa, kun on muidenkin tahojen käsitys asiasta, esimerkiksi lausuntojen muodossa. Tosin muutamalla sosiaalityöntekijällä oli myös kokemus, että yhteistyötahot kaikkoavat siinä vaiheessa, kun aletaan tosissaan ajaa huostaanottoasiaa.

”Jos siin onki ollu vastuunkantajii jossain vaiheessa samanmielisii ni ne kaikkoaa siin pikku hiljaa siin matkan varrel ja lopuks sinä ja vain sinä oot. Et sit jossain yksittäisesti sattumanvaraisesti ymmärretään se lastensuojelun idea.”

Mikäli lapsi sijoitettiin laitokseen ja asiakkuus jatkui sosiaalityöntekijällä, muutama vastaaja koki, että vastuu sijoituksesta jakautuu itsen ja laitoksen välillä. Puolet vastaajista koki, että vastuu sijoituksesta on enemmän laitoksella, mutta jos sijoitus ei suju niin vastuu palautuu sosiaalityöntekijälle. Yhden sosiaalityöntekijän mielestä vastuu sijoituksesta ei siirry laitokseen vaan pysyy itsellä, ja vastuuseen kuuluu myös oikeus tietää mitä lapselle kuuluu. Yksi sosiaalityöntekijä taas oli sitä mieltä, että sosiaalityöntekijöillä on näennäistä vastuuta silloin, kun lapsi on laitoksessa.

”Me ei pystytä olee lasten arjes mukana et meijän resurssit ja rahkeet ei riitä siihen. Must se on vähän ristiriitanen tilanne et me ollaan ikään kuin vastuussa mut käytännössähän me ollaan hirveen vähän yhteyksissä niihin joihinkin. Tietysti jos on joku akuutti juttu enemmän mutta että jos kaks kertaa vuodes käydään laitokses neuvotteluissa ni must se ei oo mitään vastuuta. Se on näennäistä semmost nimellistä vastuuta. Sillee hassu tilanne et sit jos tulee ongelma niin sit soitetaan no niin ottakaa vastuu tehkää ratkasu tehkää jotain.”

Mikäli lapsi sijoitetaan sijaisperheeseen ja asiakkuus säilyy sosiaalityöntekijällä, niin yksi sosiaalityöntekijä koki tällöin itsellä suurempaa vastuuta kuin sijoitettaessa lapsi laitokseen.

”Ensisijaisesti sijoituspaikka on vastuussa. Varsinkin jos se on laitos ni kyl siäl täytyis sen verran ammattitaitoo löytyy et ne vastaa siitä. Mut tätenki jos ei se siälkään suju ni sit täytyy miättii muit vaihtoehtoi. Mut sit taas jos sijaisperhees tulee ongelmia ni kyl mää koen sit suuremman vastuun suhtees sijaisperheeseen kuin laitokseen. Et ko laitos on täyn ammatti-ihmisii ja sijaisperhe on kuitenkin maallikoita et eihän meen yhteys heihinkään pitäis missään vaihees katketa. Et sekin on semmonen prosessi et pitäis elää heijän kans nää asiat enemmän.”

Muutama sosiaalityöntekijä koki, että jos sijoituspaikka osoittautuu vääräksi, vastuu siitä on itsellä, vaikka ei sijoittaessaan olisikaan voinut aavistaa tulevia vaikeuksia.

”Sillo ku tulee lapsel siel sijoituspaikas vaikeuksii ni kyllä sitä itte kokee siit vastuuta. Et sen homman pitäis nyt mennä hyvin ku mä oon tämmösen homman menny tekemään et mää oon nyt ollu kuitenkin tässä se työntekijä. Kylhän sitä ku niit takaiskui tulee ni itte nimenomaan ajattelee et no kui täst tälläi kävi tai miten täs nyt etteenpäin. Et kyl mä koen jotenkin olevani myös tietyl taval vanhemmil vastuus siit et oon tämmösen ratkasun ajanu läpi ja ollu sitä valmistelemas et kyl sen ratkasun pitäs sit jotain hyvää tuottaa eikä ainakaan huonompaan suuntaan mennä.”

Yksi sosiaalityöntekijä koki, ettei ole vastuussa, jos sijoituspaikka osoittautuu vääräksi, koska ei ole voinut sijoituksesta päätettäessä aavistaa asiaa.

8.2 Vastentahtoisen huostaanoton käsittely

8.2.1 Asianajajat asiakkaiden apuna

Suurin osa sosiaalityöntekijöistä kertoi kohdanneensa työuransa aikana asianajajia, jotka toimivat vanhempien apuna vastentahtoisessa huostaanottotilanteessa (ks. Sinko 2004, 40). Muutaman työntekijän kokemukset olivat sekä positiivisia että negatiivisia, mutta reilu puolen haastatelluista pelkästään negatiivisia. Positiivisia piirteitä sosiaalityöntekijöiden mielestä olivat asianajajan asiallinen käytös, suhtautuminen vakavasti asiaan, lastensuojelutyön kunnioittaminen ja huostaanoton tarpeellisuuden ymmärtäminen. Näissä tapauksissa työntekijät olivat päässeet yhteisymmärrykseen asianajan kanssa ja asianajajan läsnäolo oli saattanut jossain tapauksessa rauhoittaa neuvottelutilannetta. Asianajaja oli myös saattanut puhua asiakkaalle järkeä ja yhdessä tapauksessa sosiaalityöntekijä oli pystynyt asianajajan avulla parantamaan yhteistyötä asiakkaan kanssa.

”Kyl on ollu niitä kans jotka ovat ymmärtäneet ja ymmärtäneet myöskin sen huostaanoton tarpeellisuuden. Ja omalla tavallaan ovat voineet mut ei niinku suoranaisesti mut ehkä ne on voinu niitä vanhempia saada et vanhemmat ovat ymmärtäneet eri tavalla.”

Sosiaalityöntekijöiden kuvaamia asianajajien negatiivisia piirteitä olivat asiattomuus ja se, ettei asianajaja herätä luottamusta eikä nauti arvostusta. Asianajajan asiattomaan käytökseen oli törmännyt muutama työntekijä ja he kuvasivat sitä sanoilla törkeä, häikäilemätön, ärsyttävä, uhoava käytös ja henkilökohtaisuuksiin meno.

”Ei oo välttämättä aina kovin ammatillista ollu. Että jos asianajaja haukkuu mulle omaa asiakastaan nimittää sitä pöhköks ja kaikkee muuta ja pelaa semmosta omituista peliä joka suuntaan ni ei se luottamusta herätä. Ja toiselta asianajajalta sain äärimmäisen epäasiallisen viestin. Et tietysti jos sen vielä jotenkin ymmärtää et meidän asiakkaat käyttäytyy miten käyttäytyy mut jos ammatti-ihmiset vielä rupee käyttäytymään miten käyttäytyy niin sitä on vaikee ymmärtää. Silloin ei voi kyllä toista arvostaa jos ei pysytä asiassa.”

Useampi sosiaalityöntekijä koki että asianajajat eivät tunne lastensuojelutyötä. Sosiaalityöntekijöiden kertomia kokemuksia olivat myös, että asianajajat eivät osaa lopettaa vaan jatkavat aina vain asiaa eteenpäin ja yllyttävät asiakasta turhilla lupauksilla, haukkuvat sosiaalityöntekijöitä asiakkaille, vaikeuttavat työskentelyä asiakkaan kanssa ja ajavat tilanteen siihen, että sosiaalityöntekijät ja asiakkaat ovat napit vastakkain. Yksi sosiaalityöntekijä kuvasi, että asianajajan mukana ollessa ei saa tehtyä sosiaalityötä, mikä hakee kumppanuutta.

”Erittäin harvoin olen tavannut asiallisen ja ammattitaitosen asianajajan joka olis ihan oikeesti perehtynyt siihen asiakkaan tilanteeseen siihen lapsen asiaan. Et usein on miettiny et mikä se heidän moraali on et onks siinä ainoastaan se että he saa palkkaa siit työstä ja he jyrää sitä asiakkaan asiaa yhtään ajattelematta syvemmin et mistä siin on kyse. Ei oo oikeesti perehdytty siihen tilanteeseen et ei oo esimerkiks nähty lasta tai lasta ja vanhempii yhdessä. Et heil on vaan se materiaali mitä asiakas on antanu heil eikä oo riittävän laaja se materiaali. Ja he ei tiedä yhtään siitä et miten monta vuotta on tehty töitä ja mitä kaikkee on ollu matkan varrella.”

Muutama sosiaalityöntekijä kokikin, että asianajajan toiminnalla oli negatiivinen vaikutus suhteessa lapseen, kun asianajaja ei perehtynyt lapseen eikä miettinyt ja ajanut tämän asiaa. Yhden sosiaalityöntekijän mielestä asianajaja on näistä syistä saattanut haitata lapsen elämää.

Asianajajien käytös vaikutti siihen, että muutama sosiaalityöntekijä kertoi jännittävänsä asianajajia tai suhtautuvansa heihin varovaisesti. Joitakin työntekijöitä mietitytti tai suututti asianajajien käytös. Pidempään alalla työskennelleet sosiaalityöntekijät kertoivat omasta suhtautumisestaan asianajajien toimintaan muun muassa, että pistää äkkiä asianajan omaan arvoonsa, suhtautuu kuin murkuikäiseen ja että asianajajalle pistetään rajat.

8.2.2 Lautakunta/jaosto

Yhtä lukuun ottamatta kaikilla sosiaalityöntekijöillä oli kokemusta huostaanottoasian joko lautakunnassa tai jaostossa käsittelystä. Vajaa puolet sosiaalityöntekijöistä kertoi kokemusten olleen hyviä ja heidän lautakuntaan viemänsä huostaanotto oli aina mennyt ongelmitta läpi.

”Mä oon kokenu sen ihan hyvänä mut se on varmaan sen takia et mulla on menny ne läpi mitä mä oon sinne vieny.”

Muutama sosiaalityöntekijä kertoi myös huonoista kokemuksista lautakunnassa ja syynä oli tällöin se, että joko huostaanottoasia ei ollut mennyt lautakunnassa läpi tai sen läpimeno oli ollut hilkulla. Pari työntekijää oli kokenut käsittelytilanteen hyvin rankkana ja he kokivat, että heidän ammattitaitonsa oli kyseenalaistettu.

”Siis suoraan sanoen helvetti vois olla paras sana sille et kun mä semmoses tilantees olen ollu et itte näkee että se huostaanotto on tarpeen. Mut et kun lautakunta ei siihen suostunu ja vaati lapsen palauttamaan ni kyl täytyy sanoo et tuli semmonen olo et mua ei oo koskaan ammatillisesti lyöty niin. Tuli semmonen olo seuraavana päivänä et mun täytyy kaivaa kaikki koulu- ja opiskelu- ja työtodistukset mukaan työmaalle ja näyttää et hei et mä oon pätevä sosiaalityöntekijä et mä olen näin kauan tehny näit töitä ja mä olen näin paljon kouluu käyny et semmonen olo tuli. Ja se kesti pitkän aikaa se olo et mitä mä täällä töissä olen et mitä sil on merkitystä mitä mä täällä teen kun ei nää ihmiset tähän usko. Ja sit kun loppujen lopuks se juttu päättyi kuitenkin niin et siin jouduttiin uudestaan tekee se huostaanotto joka jää pysyväks et se on nyt jo osottautunu et se jää pysyväksi. Et ain sitä joskus nyt pomolt haukkui saa ainakin lainausmerkeissä mut et kun lautakunta tekee tommosen homman ni täytyy sanoo et se on mul ammatillisesti ollu kaikkein kovin juttu.”

Sosiaalityöntekijät kertoivat ymmärtävänsä, että lautakunnan jäsenet ovat maallikkoja ja siksi käyvät tunteella läpi huostaanottoja ja samaistavat itsensä asiakkaan tilanteeseen. Pienellä paikkakunnalla työskentelevät sosiaalityöntekijät kertoivat vielä, että lautakunnan jäsenet ja asiakkaat saattoivat tuntea toisensa, mikä vielä vaikeutti asiakkaan kannalta negatiivisen päätöksen tekemistä. Joillakin sosiaalityöntekijöillä oli eri paikkakunnilta tullutta kokemusta lautakunnan tai jaoston toiminnasta ja he näkivät näissä suuria eroja.

”Sitä huomaa heidän asiantuntemustaa et he on tosi maallikkoja näissä asioissa ja arkoja ja tunteella eläviä. Et edellisessä kunnassa mä totuin hyvään et oli niin hirveen tasokas lastensuojelujaosto et koki heijät asiantuntijoina ja nyt aina ajattelee hieman vähättelevästi.”

8.2.3 Hallinto-oikeus

Muutamalla sosiaalityöntekijällä oli kokemusta hallinto-oikeuden suullisesta kuulemisesta. Vaikka asian valmistelu hallinto-oikeuteen oli vaatinut paljon työtä ja kuulemiskäsittely oli ollut rankka kokemus ja sitä oli jännittänyt, työntekijät kokivat tilanteen pelkästään positiivisena.

”Se on aika jäykkä ja pelottava tilanne mut mä oon kokenu sen ihan hyvänä et kyl sielläkin pyritään objektiivisesti katsoo sitä tilannetta. Siellähän vanhemmat saa eri tavalla tuoda esiin omaa tilannettaan kuin jaostossa tai siis enemmän koska heillähän on oma lakimies siinä ja sit he saavat itekin puhua aika paljon. Mä koen helpottavana kun mä oon ollu. Ennen mä pelkäsin sitä ihan kauheesti nyt se on enemmän et se vaatii vaan hirveesti työtä ja valmistelua.”

Hallinto-oikeuden suullisessa käsittelyssä mukana olleet sosiaalityöntekijät kokivat, että hallinto-oikeudessa päätöksentekijät ovat asioihin perehtyneitä henkilöitä ja tärkeänä pidettiin myös sitä, että mukana on aina asiantuntijajäsen. Pari näistä työntekijöistä oli sitä mieltä, että vastentahtoiset huostaanotot saisivat aina mennä suoraan hallinto-oikeuden käsiteltäviksi. Yksi hallinto-oikeuden käsittelyssä mukana ollut työntekijä koki, että vaikka asiakkaalla on oma asianajaja käsittelyssä mukana niin asiakkaan oma koulutus- ja työkokemustausta vaikuttavat siihen, ettei asiakas välttämättä pärjää niin muodollisessa tilanteessa.

9 EVÄÄT HUOSTAANOTTOTYÖHÖN JA PARANNUSEHDOTUKSIA

9.1 Eväät huostaanottotyöhön

Tässä tutkimuksessa mukana olleet sosiaalityöntekijät olivat valmistuneet useammalta eri paikkakunnalta lähinnä yliopistoista. Useimpien sosiaalityöntekijöiden peruskoulutus oli sosiaaalialalta maisterin tutkinto tai sosiaalihuoltajan tutkinto suomen- tai ruotsinkielisestä oppilaitoksesta.. Yksi sosiaalityöntekijä oli muun tutkinnon ohella suorittanut lyhyen pätevyyskoulutuksen ja yksi sosiaalityöntekijä osallistui lisensiaatin koulutukseen. Suurin osa sosiaalityöntekijöistä oli valmistunut jo reilu vuosikymmen sitten ja aikaisemminkin, ja he katsoivat, että heidän saamansa koulutus oli ollut liian teoreettinen ja käytännön jaksot olivat olleet vähäisiä ja liian keveitä ja antaneet vain vähän eväitä käytännön työhön, joissakin tapauksessa lähinnä muodollisen pätevyyden. Yhdessä tapauksessa sosiaalityöntekijä ei ollut nähnyt yliopistopintojensa aikana yhtään asiakastapausta. Eräs pidempään työssä ollut sosiaalityöntekijä ilmaisi, että hän on kateellinen uusille työntekijöille näiden käytännön läheisemmästä koulutuksesta. Aivan viimeisimmäksi, 2000-luvun alkupuolella valmistuneet, tutkimukseeni osallistuneet sosiaalityöntekijät, eivät kritisoineet koulutustaan niin teoreettisena kuin aikaisemmin valmistuneet. Tähän lienee syynä se, että ainakin jossakin yliopistossa (Forsberg 2002, 304) on koulutuksessa alettu kiinnittää enemmän huomiota kenttäopetukseen. Tutkimuksen tuoreimmatkin sosiaalityöntekijät katsoivat silti, että opiskelu antoi lähinnä valmiudet selviämään työssä.

”En mä välttämättä ois kaivannu koulutukseen muuta. Eihän se mejän koulutus valmista meitä tähän työhön vaan se antaa meille eväät jotta me pystytään selviytymään sitte niistä haasteista ja pystytään oppimaan eihän se anna niitä valmiiksi.”

Yksi näistä nuoremmistakin sosiaalityöntekijöistä olisi kaivannut hieman lisää käytäntöä opetukseen.

Kukaan sosiaalityöntekijöistä ei katsonut, että olisi saanut nimenomaisesti huostaanottotyöhön mitään valmiuksia koulutuksesta. Jotkut työntekijät kokivatkin, että työn rankkuus yllätti heidät. Muutama sosiaalityöntekijä oli ollut aikaisemmin työssä sairaalassa tai kehitysvammaosastolla ja eräs heistä koki, että olisi ollut rankka paikka tulla suoraan koulun penkiltä lastensuojelutyöhön. Muutamat sosiaalityöntekijät olivat käyneet myöhemmin lastensuojelun täydennyskoulutuksen ja useat sosiaalityöntekijät olivat osallistuneet erilaisiin koulutuksiin työelämän aikana ja he pitivät näiden koulutusten merkitystä tärkeänä työlleen. Haastattelemiini sosiaalityöntekijät kertoivat saaneensa suurimman opin huostaanottoa varten itse työstä ja kokeneilta työntekijöiltä sekä

työnohjauksesta. Sosiaalityöntekijät kertoivat myös asiakkaiden opettaneen heitä paljon ihmissuhdetyöhön.

Miettiessään mitä seikkoja ja piirteitä sosiaalityöntekijältä vaaditaan, haastatteleman sosiaalityöntekijät toivat esiin seuraavia asioita. Perusominaisuuksista sosiaalityöntekijät pitivät tärkeimpinä rohkeutta ja ihmissuhdetaitoa sekä empaattisuutta tavoittaa ihminen. Seuraavina ominaisuuksina tulivat pitkäjänteisyys, itsenäisyys, päättäväisyys ja myönteisyys, sekä tasapainossa olo itsen kanssa. Muina työntekijöiden mainitsemina ominaisuuksina olivat maalaisjärki, kirjoittamisen taito, turhautumisen sieto, sanavalmius ja rauhallisuus. Eräs sosiaalityöntekijä kuvasi, että sosiaalityö ei ole hiljaisia, kilttejä, auttamaan haluavia tyttöjä varten. Jotkut sosiaalityöntekijät ilmaisivat vielä, että sosiaalityöntekijälle on työhön tullessaan tärkeää ymmärrys ja tieto lapsen elämästä ikätasoisesti (ks. Myllärnemi 2006, 14) sekä lakituntemus.

9.2 Mikä saa sosiaalityöntekijät jatkamaan työssään

Haastattelemistani sosiaalityöntekijöistä yksi ainoa toi esiin, että hän on jo koulutuksesta lähtien halunnut lastensuojelun sosiaalityöntekijäksi. Muut olivat pikemminkin ajautuneet lastensuojelun sosiaalityöntekijäksi tai yhdennettyyn sosiaalityöhön, tai olivat halunneet kokeilla millaista lastensuojelutyö on.

”Ehkä mä ain oon halunnu ihmisten kans töitä tehdä mut et ilman muuta en mä tämmöst oo ymmärtäny et mä tämmöst haluaisin elämässäni joskus tehdä siis se on tullu ihan ajan myötä tärkeeks että en mä osannu sitä tietenkään ajatella.”

Useimmat sosiaalityöntekijöistä olivat jossain vaiheessa työuransa aikana miettineet muuhun työhön, useimmin toiseen sosiaalialan työhön siirtymistä työolosuhteiden tain työn raskauden vuoksi. Myös äitiysloma antoi aiheita miettiä takaisin entiseen työhön paluuta.

”Sillon ku mä jäin äitiyslomalle ni sillon mä olin hirveen väsäys. Mä mietin ihan vakavasti että mä vaihdan ammattia tai alaa. Ensin mul meni ensimmäinen vuosi et mä en jaksanu hirveesti ees olla ihmisiin yhteyksissä et must tuntuu et mun ihmiskiintiö oli niin täysi et mulle tuli ihan semmonen et mä olisin halunnu käpertyy omaan kotiin vaan et ei ketään ihmisii et kiitos. Sit mä aloin pikku hiljaa toipuu siitä ja mulle se oli kauheen jotenki vapahduttava kokemus että mä tajusin että mä tykkään täst työstä. Mut et koska tää on niin rankkaa ni mun mielest täs pitää aika ajoin vetäytyy pois ihan sen takii että täs kuluttaa ittensä loppuun. Tää oli oikee ratkasu et tää on jotenki semmost mun tyyppist työtä. Tää on nii vaihtelevaa ja sit tää että ku pitää kyetä tekee niit ratkasuja ni se ei ol mulle semmonen ongelma tai kynnyskysymys.”

Muutaman sosiaalityöntekijän työpaikan vaihdos oli osaltaan johtunut työyhteisön tuen puutteesta ja muutama sosiaalityöntekijä olisi valmis vaihtamaan työpaikkaa, mikäli ei saisi työyhteisössä tukea tai työyhteisössä olisi ongelmia työtovereiden kanssa.

”Sil työporukal o suuri merkitys ja se tuki nii ja esimiehellä. Mä lähtisin pois sieltä. Se on must kaikkein olennaisin asia et sitä jaksaa tehdä et jos ei sitä saa niin mun mielest sit sil työllä ei oo mitään tulevaisuutta.”

Muutamat sosiaalityöntekijät olivat myös siirtyneet toisenlaiseen työhön, mutta yhtä lukuun ottamatta he olivat palanneet takaisin, jos eivät entiseen työpaikkaan niin johonkin vastaavaan. Myöskään tämä yksi, joka ei ollut palannut, ei pitänyt ovia suljettuna lastensuojeluun.

”Nyt nimenomaan ku mul o ollu kahden ja puolen vuoden tauko siis täysin semmosesta ni nyt levänneenä ois iha kiva kokeilla. Ja sit ku on tullu vähä uusii ajatuksii et jos alkaa semmone asiakassuhde ni pystyskö siin mitään välttämäään mitä on ennen ollu. Et mul ei mitenkään portti sulkeutunu mihinkä lastensuojeluun.”

Niille sosiaalityöntekijöille, joiden asiakassuhde perheen kanssa oli huostaanoton jälkeen jatkunut vuosia, oli kertynyt paljon positiivista palautetta matkan varrella ja se auttoi myös osaltaan heitä jaksamaan eteenpäin.

”Nyt mul on semmonen vaihe et mä tunnistan et ihan kun mä poimisin näitä hedelmiä. Just se on mun mielestä niin tärkeä se kanssakulkeminen näitten vanhempien kans. Se on ollu semmonen rikkaus tässä työssä.”

Pari sosiaalityöntekijää oli jossain vaiheessa ollut työpaikallaan johtavana sosiaalityöntekijänä, mutta organisaatiomuutoksen myötä, kun työpaikoilla oli siirrytty yhdenntetystä sosiaalityöstä eriyettyyn, molemmat sosiaalityöntekijät olivat halunneet vaihtaa mieluummin rivityöntekijäksi lastensuojelutyöhön kuin jatkaa johtavana toimeentulotukityössä. Samoin pari sosiaalityöntekijää, jotka haastattelun hetkellä toimivat esimiesasemassa, kertoivat kaipuustaan tehdä sosiaalityöntekijän töitä.

”Se miks mä oon tykänny olla lastensuojelussa niin ne on vaativia juttuja mutta sitte ne onnistumisen tunteet on niin mahtavia kun näkee sitä kehitystä etiäppäin. Ja se et mun oma vahvuus on ollu asiakastyössä tää asiakkaan kohtaaminen ja tavottaminen ja yhteistyön rakentaminen. Et se on semmonen mun vahva et sen takii mua varmaan kutkuttaakin et kun pääsis ite tekee.”

Pari sosiaalityöntekijää, jotka tekivät pienessä kunnassa yhdenntettyä sosiaalityötä, ja olivat suuntautuneita työssään lastensuojeluun, halusivat silti tehdä yhdenntettyä sosiaalityötä

”Mä tykkään ihan tämmösestä että on aika kokonaisvaltanen työote. Mun miälest kunnan työ on semmost mä pidän sitä hirveen arvokkaana. Se on tavallaan et haalarit päällä täs mennään ja

tualla kunnan eri osissa liikutaan ja se on näköalapaikka tähän nykypäivään ja ihmisten elämiseen et se kertoo täst meen ajasta jotain. Et kyl mä oon ihan sydämeltäni kunnan sosiaalityöntekijä. Se mun vaikuttamisen halu kohdistuu siihen et mä haluun nostaa tätä kunnan sosiaalityötä korkeemmalle eli sillai ammattilisemmalle tasolle ja semmoselle et me voitaa olla ylpeitä siitä et joku voi sanoo ylpeenä et mä olen muuten kunnan sosiaalityöntekijä.”

Vaikka sosiaalityöntekijät kokivat työnsä raskaaksi ja joutuivat tekemään sitä paineen alla, niin silti muuallakin välillä työskenneltyään he yleensä tunsivat vetoa lastensuojeluun. Suurimmaksi syyksi lastensuojelun vetovoimalle tulkitsen sosiaalityöntekijöiden vastauksista työn kokemisen haasteellisena (ks. Kääriäinen 2000, 11) sekä sen näkemisen, että työ on vaikuttanut lapsen tilanteeseen positiivisesti. Muina sosiaalityön positiivisina puolina työntekijät tuovat esille työn tärkeyden (ks. Kääriäinen 2000, 11) ja itsenäisyyden sekä halun työskennellä ihmissuhdetyössä, varsinkin lasten ja nuorten kanssa.

9.3 Parannusehdotuksia huostaanottotyöhön

Haastattelemanani sosiaalityöntekijät katsoivat, että saadakseen paremmin valmiuksia lastensuojelun ja huostaanottotyötä varten, opiskelijat tarvitsisivat koulutukseensa enemmän käytännön harjoittelujaksoja lastensuojelussa. Samoin opiskeluun pitäisi lisätä enemmän oikeustieteellisiä opintoja. Myös Sinko (2004, 11, 68) tuo esiin lastensuojelun juridisoitumisen ja korostaa sosiaalityöntekijöiden lisääntyntä tarvetta juridiselle tiedolle sekä peruseriaatteista että sääntelyn merkityksestä, toimintakäytännöistä ja tärkeistä ennakkopäätöksistä. Sosiaalityöntekijät toivat esiin myös, että uudelle ja nimenomaan kokemattomalle työntekijälle pitäisi antaa työpaikalla paljon henkistä tukea, ja että häntä ei heti laitettaisi huostaanottotilanteessa vastuulliseksi työntekijäksi.

Työyhteisöltä sosiaalityöntekijät edellyttivät, että sen pitäisi olla toimiva ja sen pitäisi koostua lastensuojelutyöhön suuntautuneista pätevistä työntekijöistä. Esimiehenä pitäisi olla johtava sosiaalityöntekijä, jolla olisi mittava kokemus lastensuojelutyöstä. Tämä mahdollistaisi sen, että sosiaalityöntekijät voisivat keskittyä omaan työhönsä. Sosiaalityöntekijöiden tulisi saada esimieheltä tukea tarvittaessa (ks. Kääriäinen 2000, 14), ja esimiehen tulisi antaa sosiaalityöntekijälle tilaa kehittyä. Suurin osa haastatelluista sosiaalityöntekijöistä vaati, että työpaikalla pitäisi olla enemmän resursseja (ks. Kääriäinen 2000, 14), jolloin työntekijöiden määrä kasvaisi ja asiakasmäärät sosiaalityöntekijää kohti vähenisivät. Näin sosiaalityöntekijöille jäisi enemmän aikaa paneutua asiakkaisiin ja perheisiin (myös Rautakorpi 2007, 93). Sosiaalityöntekijöillä pitäisi olla mahdollisuus myös palautua vaikeiden asiakastilanteiden jälkeen

ja jakaa puhumalla vaikeita tilanteita ja tunteita työpaikalla ja saada näiden tunteiden läpikäymiseen apua.

Sosiaalityöntekijöiden ehdottamia parannusehdotuksia oman toiminnan suhteen tuli esiin muun muassa seuraavia seikkoja. Sosiaalityöntekijöiden pitäisi työskennellä perheen kanssa enemmän myös huostaanoton tapahduttua. Tämä seikka näkyi Rautakorvenkin (2007, 93) tutkimuksessa merkittävänä tuloksena eli tuen ilmeisenä puuttumisena vanhemmille sekä huostaanotossa että sen jälkeen. Sosiaalityöntekijöiden pitäisi lopettaa ylitöiden teko ja rajata työ niin, ettei töitä tehdä klo 16 jälkeen. Sosiaalityöntekijöiden pitäisi kehittää työskentelytapaa, jossa tekisivät positiivisessa mielessä työtä rutiinilla, jolloin eivät menisi liikaa tunteilla mukaan työhön. Sosiaalityöntekijöiden pitäisi maalaiskunnissakin puuttua paljon enemmän asioihin mitä nyt puututaan.

Pari sosiaalityöntekijöiden parannusehdotusta liittyy seikkoihin, mitkä onkin muutettu uuteen lastensuojelulakiin. Toinen ehdotus koski vastentahtoisen huostaanoton käsittelyn siirtämistä sosiaalilautakunnalta tai jaostolta hallinto-oikeudelle (LSL 2007). Toinen sosiaalityöntekijöiden ehdotus oli, että lastensuojelun ideaa vietäisiin yhteistyötahoille (LSL 2007) niin, että niiden piirissä myös tehtäisiin ennakoivaa puuttumista lasten ja nuorten asioissa (ks. Myllärniemi 2006, 14). Samoin huostaanottoonprosessiin kaivattiin enemmän tukea yhteistyötahoilta. Joku sosiaalityöntekijä ehdotti myös, että olisi jonkinlainen seuranta, että kaikki mahdolliset avohuollon tukitoimet tarjotaan perheille ja tarvittaessa puututaan perheen tilanteeseen. Tämän lisäksi sosiaalityöntekijät ilmaisivat toivomuksia, että vanhemmat ymmärtäisivät vastuunsa lapsistaan, että huumeeksymykseen saataisiin ratkaisu ja että yhteiskunnallinen tilanne olisi Suomessa parempi.

10 YHTEENVETO JA POHDINTA

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella lastensuojelutyötä tehneiden sosiaalityöntekijöiden tunnekokemuksia liittyen huostaanottoihin ja työn juridisuuteen. Lisäksi selvitin sosiaalityöntekijöiden käsityksiä ammatin edellyttämistä vaatimuksista sekä muutostarpeista huostaanottotyön suhteen. Aineistona olivat yhdentoista lastensuojelua tehneen sosiaalityöntekijän haastattelut. Sosiaalityöntekijöitä haastatellessani koin, että jaoimme yhteisen ”työkielen” ja olimme vertaisasemassa toisiimme nähden, mikä helpotti haastattelua. Haastattelutilanteessa on kuitenkin aina sekä haastattelijan että haastateltavan rooli, joista kummallakin on ennakkokäsitys (Eskola & Vastamäki 2007, 31). Näin ollen roolini oli silti myös haastattelijan rooli eikä pelkästään tutun keskustelukumppanin rooli.

Koin, että haastateltavat mielellään puhuivat kokemuksistaan ja tunteistaan, ja jotkut itselleni hyvin läheiset sosiaalityöntekijät kertoivat hyvinkin negatiivisia henkilökohtaisia kokemuksiaan erittäin avoimesti. Katson, että tämä johtui tuttuuden tuomasta keskinäisestä luottamuksesta, jolloin ei tarvinnut miettiä mitä kollega mahdollisesti ajattelee omasta ammattitaidosta. Pari haastateltavista antoi välillä kommentteja, kuten, ”*tämähän sensuroidaan sitten*”, jolla antoi huumorin varjolla ymmärtää, että kyse on hyvin arkaluonteisesta asiasta, eikä hän halua tulla paljastetuksi. Yksi sosiaalityöntekijä antoi ymmärtää, että hänellä oli ollut jokunen vuosi sitten työssä vaikea vaihe, mitä hän ei halunnut lähteä miettimään, koska halusi vain nauttia tämänhetkisestä hyvästä vaiheestaan. Hän ei käsitellyt kyseistä asiaa, mutta muuten kertoi avoimesti kokemuksistaan.

10.1 Yhteenveto

Tutkimuksen perusteella kaikki sosiaalityöntekijät kokivat huostaanotto-prosessin aikana hyvin monenlaisia tunteita ja niitä koettiin myös prosessin eri vaiheissa. Varsinkin ensimmäinen huostaanotto oli ollut lähes kaikille haastateltaville vaikuttava kokemus ja se oli herättänyt jokaiselle heistä negatiivisia tunteita, mitkä olivat edelleen sosiaalityöntekijöiden mielessä, vaikka tapauksesta oli saattanut kulua jonkun työntekijän kohdalla jo lähes parikymmentäkin vuotta. Sosiaalityöntekijät kokivat ensimmäisen huostaanoton yleensä hyvin rankkana tilanteena, varsinkin jos huostaanotto oli ollut kiireellinen tai jos työntekijä oli ehtinyt työskennellä perheen kanssa niin pitkään, että hän oli päässyt sisälle perheen tilanteeseen. Mikäli työntekijä oli tullut kesken huostaanotto-prosessin mukaan työskentelyyn ja huostaanottoa oli jo ehditty valmistella, huostaanotto-prosessi ei ollut herättänyt työntekijässä mitään tunteita. Katson tämän johtuvan siitä,

että työntekijälle ei tällöin ollut ehtinyt muodostua vastuuntunnetta huostaanottopäätöksen ratkaisun teosta.

Vaikka sosiaalityöntekijät olivat kokeneet ensimmäisen huostaanoton hyvin yksilöllisesti, niin kaikissa tapauksissa sosiaalityöntekijät kokivat epävarmuutta, ja taustalla tunteiden heräämiseen oli lähes kaikissa tapauksissa joko tuen puute työpaikalla tai äitiys jossain muodossa. Tuen puute ei riippunut paikkakunnan koosta tai siitä, tekikö työntekijä yhdennettyä vai eriytettyä lastensuojelutyötä. Kyse oli siitä, ettei työntekijällä ollut vakituista esimiestä tai hän ei saanut tältä tukea.

Tässä tutkimuksessa lähes kaikki sosiaalityöntekijät kokivat hetken, jolloin he tekivät ratkaisun ryhtyä valmistelemaan huostaanottoa, erityisenä hetkenä, jota kuvasivat sellaisilla ilmaisuilla, kuten ”lamppu syttyy päässä”. Samaistan tämän hetken Tarja Heinon (1997, 72) kuvaamaan ”naksahdukseen”, jolla hän tarkoitti hämärää tietoa, jonka varassa sosiaalityöntekijät päätyivät lastensuojeluasiakkuuden alkamiseen tai päättymiseen. Ratkaisun jälkeen sosiaalityöntekijät kokivat tilanteen selkeytyneen ja edestakainen pohtiminen muuttui toiminnaksi. Ennen kuin huostaanottoon voitiin edetä, edellytti se työntekijöiden mukaan omakohtaista ratkaisun tekemistä.

Osa sosiaalityöntekijöistä koki ratkaisun tekemisen enemmän oikeudenmukaisuuskysymyksenä ja osa taas tunneasiana. Koska ratkaisun hetki kuvaa sosiaalityöntekijän yksilöllistä ”intuitiivista tulkintaa” (Heino 1997, 7-8.), jolloin hänelle selvenee sisäinen näkemys ja ymmärrys lapsen olosuhteista, työskentelyn sekä juridisista perusteista että mahdollisuuksista, toimivat sosiaalityöntekijät tässä tilanteessa hyvin persoonakohtaisesti. Kukaan sosiaalityöntekijöistä ei tuonut ilmi, että ratkaisun teko olisi tullut helpommaksi kokemuksen lisääntyessä (vrt. Heino 1997, 56), päinvastoin yhden työntekijän mukaan ratkaisun tekeminen oli vaikeutunut työvuosien ja kokemuksen myötä. Ratkaisun tekemiseen liittyi monenlaista ristiriitaa vaikka lapsen etu edellytti toimimaan, kuten esimerkiksi, vieläkö haastaa vanhempia yhteistyöhön huostaanoton välttämiseksi, kestääkö huostaanottopäätös juridisesti tai odottaako vielä vanhempien suostuvan huostaanottoon.

Muutama sosiaalityöntekijä oli kokenut syyllisyyttä päädyttyään ratkaisuun mielestään liian myöhään. Jokunen sosiaalityöntekijä katsoi, ettei lähde ollenkaan valmistelemaan huostaanottoa, vaikka perustelut ja edellytykset sille olisivat olemassa, mikäli vanhemmat tai nuori vastustavat. Heidän mielestään tällöin on suuri vaara, että sijoitus epäonnistuu. Tämä kuvaa hyvin ristiriitaa, mitä sosiaalityöntekijä joutuu työssään kohtaamaan ja pohtimaan, että jättääkö lapsen edun vuoksi tekemättä ratkaisu, mikä kuitenkin on lapsen edun mukainen ja mitä laki edellyttää (ks. Forsberg

2001, 14.) Nämä sosiaalityöntekijät olivat myös niiden joukossa, jotka kertoivat asettuvansa lapsen asemaan huostaanottotilanteessa. Tässä tutkimuksessa suurin osa sosiaalityöntekijöistä asettui huostaanottotilanteessa joko äidin tai lapsen tai molempien asemaan. Sosiaalityöntekijöitä arvostellaan usein siitä, että he asettuvat lähes aina äitien puolelle isää vastaan, koska he ovat itsekin naisia. Haastattelemani sosiaalityöntekijät taas kertoivat syyksi äidin asemaan asettumisessa sen, että asiakkaina olevat vanhemmat yleensä olivat yksinhuoltajaäitejä.

Munro toi esiin huolen sosiaalityöntekijöiden luontaisen empatian suuntautumisesta kenties liiallisesti vanhempien ymmärtämiseen, varsinkin näiden ollessa miellyttäviä, älykkäitä ja sujuvasanaisia (Munro 1998; Munro 2002 Sinkon 2004, 130 muk.). Tutkimuksessani sosiaalityöntekijät tunsivat kyllä myötätuntoa ja ymmärrystä myös vanhempia kohtaan, mutta katson, ettei sillä ollut vaikutusta ratkaisun tekoon, vaan ensisijassa lapsen edulla ja muilla seikoilla.

Työkokemuksen myötä sosiaalityöntekijät olivat oppineet ottamaan tunteet osana työtään ja käsittelemään niitä. Kukaan sosiaalityöntekijöistä ei enää työvuosien jälkeen kokenut epävarmuutta kuvaavia tunteita. Sen sijaan kiukku ja viha olivat nousseet tunteiksi, mitä useimmat sosiaalityöntekijät kokivat. He kertoivat vihan tai kiukun kohdistuvan vanhempiin siinä tapauksessa, etteivät nämä tehneet tarpeeksi lapsen ja perheen tilanteen parantamiseksi, vaikka olisivat voineet. Mikäli vanhemmat eivät resurssiensa tai olosuhteidensa takia kyenneet siihen, vihaa ei sosiaalityöntekijöissä herännyt. Työntekijöiden mielestä vihaa tai kiukkua ei kuitenkaan saanut näyttää asiakkaille.

Tunne mikä oli koskettanut useimpia sosiaalityöntekijöitä, vaikkakin harvemmin, oli pelko. Syyinä pelkoon oli useimmiten aggressiivinen isä, jolla oli joissakin tapauksissa taustalla huumeiden käyttöä tai psyykinen sairaus. Useimmat sosiaalityöntekijät olivat joutuneet kokemaan pelkoa myös työpaikan ulkopuolella ja osa oli saanut myös omaa perhettä koskevia uhkauksia. Sosiaalityöntekijät kokivatkin omia lapsia koskevat uhkailut rasittavimpina seikkoina työssä ja niitä oli vaikea kestää. Tässä palaan taas työn aiheuttamiin lapsen etua koskeviin ristiriitoihin. Mietin eivätkö kaikki lapset ole tasa-arvoisia. Eli kumman lapsen etua sosiaalityöntekijän pitäisi ajaa, jos kyseessä on asiakaslapsi, jonka etu vaatii huostaanottoa ja oma lapsi, jota asiakas uhkaa, mikäli huostaanotto tapahtuu.

Sosiaalityöntekijät eivät itse huostaanoton aikana kokeneet positiivisia tunteita vaan ne heräsivät vasta myöhemmin, kun he saivat palautetta lapsen tilanteen kehittymisestä parempaan suuntaan. Tätä kautta he saivat tunteen työn onnistumisesta. Palaute vanhemmilta koettiin tärkeänä, ja ne

työntekijät, joilla oli vuosien mittainen työskentelysuhde asiakkaan kanssa, kokivat suhteen rikkautena ja voimia työhön antavana. Eräs tärkeimpiä tutkimustuloksia oli mielestäni kiireen ja liian suurien asiakasmäärien aiheuttama riittämättömyyden tunne, mikä ilmeni rasittuneisuutena ja toisinaan myös uupumuksena sosiaalityöntekijöillä. Tämä on hyvin tuttu tulos useista muistakin tutkimuksista (esim. Työuupumuksen...2002).

Suurin osa sosiaalityöntekijöistä koki käyttävänsä työssään paljon valtaa ja vallankäyttö näkyi mahdollisuutena puuttua ihmisten elämään ohjaamalla sitä ja vaikuttamalla siihen. Sosiaalityöntekijät kokivat myös, että valtaa on mahdollista käyttää väärin, mutta kukaan heistä ei mielestään tehnyt niin. Erilaisista vallan väärinkäyttötavoista sosiaalityöntekijät nimesivät mm. eriarvoisen suhtautumisen asiakkaaseen, asiakkaan ympäröimisen huostaanottoon, huostaanotolla uhkailun sekä avoimuuden ja tiedonannon puutteen. Mahdollisuuteen viedä huostaanotto läpi ilman perusteita sosiaalityöntekijät eivät uskoneet. Valtaan liittyy myös vastuu ja sosiaalityöntekijät kokivatkin olevansa vastuussa asiakkaasta niin kauan kunnes lastensuojeluasiakkuus päättyy.

Haastattelemiini sosiaalityöntekijät olivat kohdanneet vastentahtoisten huostaanottojen yhteydessä vanhempien apuna toimineita asianajajia. Useimmin työntekijöiden kokemukset heistä olivat negatiivisia, jolloin asianajajilla ei ollut tuntemusta lastensuojelutyöstä, eivätkä he sosiaalityöntekijöiden mielestä ajatelleet lasten etua, ja asianajajat olivat käyttäytyneet epäasiallisesti. Jossakin tapauksessa sosiaalityöntekijän mielestä lapsen tilanne oli vaikeutunut asianajajan toiminnan johdosta. Jotkut asianajajat taas olivat sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan olleet myös yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden kanssa, jolloin lapsen kannalta tilanne oli sujunut paremmin.

Huostaanottoasian sosiaalilautakunta- tai jaostokäsittelystä oli suurimmalla osalla sosiaalityöntekijöistä kokemuksia. Kokemukset olivat enimmäkseen hyviä, ja tällöin huostaanotto oli mennyt käsittelyssä läpi. Muutama sosiaalityöntekijä oli kokenut, että lautakunnan tai jaoston jäsenet olivat menneet tunteilla asiakkaiden tilanteeseen mukaan ja tehneet tai olleet vähällä tehdä päinvastaisen päätöksen mitä oli esitetty. Sosiaalityöntekijät kokivat näissä tilanteissa lasten edun ehdottomasti vaatineen huostassaoloa. Työntekijät kokivat tilanteen erittäin rankkana ja ammattitaitonsa kyseenalaistetuksi. Vaikka myöhemmin lautakunta tai jaosto olisikin tehnyt huostaanottopäätöksen kyseisen lapsen kohdalla, oli asia jäänyt erittäin ikävänä sosiaalityöntekijöiden mieleen.

Työyhteisöltä saatu tuki koettiin sosiaalityöntekijöiden parissa ensiarvoisen tärkeänä työssä jaksamisen kannalta. Osa sosiaalityöntekijöistä oli tuen puutteen vuoksi jo vaihtanut työpaikkaa ja osa ilmoitti tekevänsä sen jos joutuisivat työskentelemään ilman työyhteisön tukea. Suurin osa sosiaalityöntekijöistä piti lastensuojelutyötä omimpana työnään, ja osa oli työn raskaudesta huolimatta palannut takaisin tekemään lastensuojelutyötä oltuaan välillä muussa työssä. Syynä lastensuojelutyön vetovoimaan oli työn haastavuus ja positiivinen palaute työn onnistumisesta. Palautteen työstä sai kuitenkin vasta jälkikäteen, kun lapsen tilanteessa näkyi kohentumista. Katsonkin, että tämä on yhtenä tärkeänä syynä tuen puutteen lisäksi uusien sosiaalityöntekijöiden nopeaan vaihtuvuuteen. He kokevat alussa vain työn raskaimmat puolet ja ehtivät vaihtaa työtä ennen kuin saavat positiivista palautetta työstään ja sitä kautta kokemusta työssä onnistumisesta.

Parannusehdotuksissa työhön sosiaalityöntekijät halusivat koulutukseen enemmän käytännön jaksoja ja työn juridisoitumisen vuoksi lisää lainopillisia opintoja. Työyhteisöltä sosiaalityöntekijät edellyttivät toimivuutta ja esimieheltä lastensuojelutyöhön suuntautuneisuutta. Hyvin tärkeänä esille tulleena asiana sosiaalityöntekijät halusivat lisää resursseja työhön, jolloin heillä olisi aikaa tarpeeksi paneutua asiakkaiden asioihin. Sosiaalityöntekijät toivoivat myös huostaanottojen käsittelyjen siirtämistä hallinto-oikeudelle, ja uuden lastensuojelulain mukaisesti tämä käytäntö onkin alkanut tämän vuoden alusta. Myös parannusehdotuksena tullut ajatus lastensuojelun idean viemisestä yhteistyötahoille on uuden lain myötä tapahtunut.

Tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijöiden kertomat kokemukset huostaanottojen yhteydessä, olivat pääsääntöisesti negatiivisia. Se värittää helposti koko kuvaa huostaanottotyöstä näyttäen sen pelkästään rankkana työnä. Tutkimuksen tarkoitus oli kuitenkin keskittyä sosiaalityöntekijöiden tunnekokemuksiin ja ymmärrettävästi ne liittyivät ennen kaikkea vastentahtoisiin huostaanottoihin, koska ne herättivät enemmän tunteita kuin suostumuksella tehdyt. Toisaalta vastentahtoisien huostaanottojen rankkuus ja työllistävät oikeuskäsittelyt puoltavat Sauraman (2002, 226) tutkimustulosta, etteivät sosiaalityöntekijät tahtoisi pahantahtoisesti tai asialleen omistautuneesti huostaanottaa lapsia perheistään.

Osa sosiaalityöntekijöistä teki yhdennettyä sosiaalityötä ja osa lastensuojelutyötä. Tutkimuksessa sosiaalityöntekijät tuntuivat sopeutuvan kulloiseenkin tilanteeseen ja näkevän sen hetkisen työtapansa parhaimpana. Vaihtaessani itse yhdennetystä sosiaalityöstä lastensuojelutyöhön koin vastaavan tunteen kuin seuraava haastateltava.

”Se on sillee metkaa että ku tuli yhdennetty työ ni mä vastustin sitä ihan täysin et mä en ollu yhtään innostunu siitä. Mutta se jyrättiin se uudistus läpi ja sitten ku me ruvettiin sitä tekemään

ni sit pikku hiljaa mun mielestä se oli loistava uudistus. Mut nyt taas ku mä teen eriytettyä lastensuojelua ni nyt mä en taas vois ajatella et mä tekisin yhdennettyä. Mut siihen vaikuttaa monet asiat.”

Lapsen etu tuli tutkimuksessa useassa käänteessä esiin aiheuttaen toisinaan myös ristiriitaa. Jossain tilanteessa sosiaalityöntekijät jättivät tekemättä ratkaisun huostaanotosta, koska katsoivat sen olevan lapsen edun mukaista, koska vanhemmat vastustuksellaan olisivat saattaneet turmella koko sijoituksen. Kuitenkin samanaikaisesti lapsen etu olisi vaatinut huostaanottoa. (myös Myllärniemi 2006, 10.) Jossain tapauksessa taas lapsen etu vaati huostaanottoa ja samanaikaisesti aggressiivinen isä uhkaili sosiaalityöntekijän perhettä, jolloin miettii kumman lapsen edun mukaisesti tulisi toimia.

Ainainen kiire, mitä lastensuojelun juridisoituminen vielä on omalta osaltaan lisännyt, ja lapsen etu näyttäytyivät myös tutkimuksessa ristiriidassa keskenään. Kuitenkin sosiaalityöntekijät pyrkivät nostamaan tietoisesti lapsen etua esille ratkaisuisaan, kuten seuraavassa esimerkissä sosiaalityöntekijä asian ilmaisi.

”Me ei ehditä aina edes lapselta kysymään ja sanomaan edes hei. Me ollaan niin kiinni näis kaikissa muotoseikoissa ja kaikissa papereissa et esimerkiks me ei ehditä enää perheisiin menemään sillai kun ennen aikaan mentiin et ei sul ollu mitään kiirettä. Mut nyt on niin kiireinen tahti. Kyl täs täytyy miettii niin kun mä muistan yks vaasalainen sosiaalityöntekijä kerran sano et kyl täs työs sydämen täytyy sykkii lapsille.”

10.2 Tulosten merkitys

Tämän tutkimuksen perusteella sosiaalityöntekijöille ensimmäinen huostaanotto on rankka kokemus, ja epävarmuutta herättää useimmiten tuen puute. Tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät kokivat, ettei koulutus antanut heille itse huostaanottotyöhön mitään valmiuksia. Bart Grossman kollegoineen (1990, 25) katsoo, että sosiaalityöntekijöiden käytännön opetuksessa tunteiden huomiotta jättäminen on vakava puute ja he peräänkuuluttavat tunteiden normalisoinnin liittämistä osaksi oppimista. Heidän mielestään opiskelijoita pitäisi myös valmentaa kohtaamaan emotionaalisesti latautuneita asiakastilanteita. (Grossman 1990; Forsbergin 2002, 303 mukaan.)

Sosiaalityöntekijöiden koulutuksessa onkin alettu kiinnittää enemmän huomiota opiskelijoiden kenttäopetukseen (Forsberg 2002, 304). Katsoisin silti, että tulevien sosiaalityöntekijöiden valmiuksiin kohdata huostaanotto ja sen herättämät ristiriitaisetkin tunteet pitäisi vielä keskittää enemmän huomiota. Uusi lastensuojelulaki korostaa varhaista puuttumista lasten ja perheiden elämään, mitä kunnissa onkin pyritty painottamaan entistä enemmän, ja mikä onkin todella tärkeää.

Se ei kuitenkaan yksin pysty poistamaan lasten pahoinvointia perheissä ja huostaanotto sekä sijoitus kodin ulkopuolelle tulevat jatkossakin olemaan osa lastensuojelutyötä. Jotta lapset ja nuoret todella saisivat tarvittaessa ”toisen vaihtoehdon”, edellyttää se työntekijöiltä valmiuksia tehdä ratkaisuja riittävän aikaisin.

Tutkimuksessa kävi myös ilmi, että tuen ja kokemuksen puute olivat tärkeimmät seikat, mitkä aiheuttivat sosiaalityöntekijälle ensimmäisen huostaanoton kokemuksen ”rankkana juttuna”. Työpaikoilla pitäisi mielestäni huolehtia siitä, että uusi, kokematon työntekijä joutuessaan huostaanottoprosessiin tai vaikeaan asiakastilanteeseen työskentelee aina työparina kokeneen työntekijän kanssa. Jos työtilanne ei mahdollista tätä, pitäisi esimiehen toimia työparina. Tilanteen jälkeen pitäisi ehdottomasti aina järjestää aikaa tilanteen ja tunteiden reflektoinnille.

Sosiaalityöntekijät korostivat muutenkin työyhteisön tuen tärkeyttä ja tuen puute oli eräs syy työpaikanvaihtoajatukseksi. Katsonkin, että tuen puute resurssien puutteen ja työstä saadun positiivisen palautteen vähyyden ja viiveen takia vaikuttavat uusien työntekijöiden nopeaan vaihtuvuuteen huostaanottoihin liittyvässä työssä. Oma osuutensa saattaa olla myös tutkimuksen osoittamalla pelon kokemuksella, joka toisinaan liittyy vastentahtoisiin huostaanottoihin vanhemman aggressiivisuuden ja uhkailujen myötä. Tutkimuksessa kukaan sosiaalityöntekijöistä ei maininnut, että olisi sen takia vaihtanut työpaikkaa tai jättänyt huostaanoton tekemättä, mutta asia oli käynyt muutamien työntekijöiden mielessä.

Tutkimuksen mukaan osa sosiaalityöntekijöistä koki, että vastentahtoisessa huostaanotossa vanhempien apuna olleet asianajajat eivät tunteneet lastensuojelutyötä ja ajoivat vanhempien asiaa joskus jopa lapsen edun kustannuksella. Lapselle on myös mahdollista hakea edunvalvoja (Asiakaslaki 10 § 3) tällaiseen kiistatilanteeseen. Mielestäni lapsen etu vaatii, että pitäisi olla määrättyinä asiaan perehtyneet lakimiehet, jotka ainoastaan voisivat toimia puolueettomasti lapsen edun valvojina. Koska vanhemmilla on nyt mahdollisuus lapsen nimissä ehdottaa edunvalvojaa, saattaa käydä niin, että lapsen edun valvoja tosiasiaa ajaakin vanhempien asiaa.

Tutkimus toi esiin kaikille hyvin tutun ja tärkeän seikan, että kiire ja työntekijöiden vähyyks kuormittavat työntekijöitä eniten. Mutta yhdistettynä se Rautakorven (2007, 93) tutkimukseen, missä äidit kokivat suurena ongelmana sosiaalityöntekijöiden kiireen ja vaihtuvuuden, ja siksi tunsivat turhaantumista ja loukkaantumista sosiaalityöntekijää kohtaan vaikka ymmärsivätkin asian, päästään asian ytimeen. Kuten Särkeläkin (2001, 28) toteaa, että mikäli asiakkaiden kanssa työskennellessä halutaan saada myönteistä tulosta aikaiseksi, tässä tapauksessa välttää huostaanotto,

on asiakkaan kanssa rakennettava hyvä työskentelysuhde ja ilman tätä on lähes mahdoton auttaa asiakasta. Tämä työskentelysuhteen rakentaminen edellyttää aikaa paneutua asiakkaan tilanteeseen ja sitä juuri sosiaalityöntekijöillä ei ole. Nyt päinvastoin resurssien puute ajaa asiakkaat ja sosiaalityöntekijät aivan ylimääräiseen konfliktiin, missä on vaikea luoda luottamusta herättävää suhdetta. Tämä ainakaan ei ole lapsen edun mukaista.

10.3 Jatkotutkimusaiheet

Tutkimuksen teon aikana minua alkoi kiinnostaa huostaanoton aiheuttamat tunnekokemukset laajemminkin. Jatkotutkimusaiheena tarkastelin huostaanottoa vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden (mahdollisesti myös lasten) yhteisenä kokemuksena. Tarkoitan tällä sitä, että haastattelut tehtäisiin saman lapsen huostaanottoprosessin tiimoilta. Tällöin olisi helpompi tarkastella miten sosiaalityöntekijät ja asiakkaat kokevat samat tilanteet omalta kannaltaan ja miten he ymmärtävät ja tulkitsevat toisiaan.

Vanhempien kohdalla lapsen huostaanotto on hyvin henkilökohtainen ja intiimi tapahtuma. Se ei ole verrattavissa sosiaalityöntekijän kokemuksiin. Työntekijän ammattitaitoon vielä kuuluu, ettei hän ota asiaa henkilökohtaisesti. Toisena jatkotutkimusaiheena vertaisin kuitenkin sosiaalityöntekijöiden ensimmäisen huostaanoton kokemuksia siinä mielessä vanhempien kokemuksiin, että kumpienkin kohdalla se on yleensä ensimmäinen ja siksi yllättäviäkin tunteita herättävä. Näkisin kiinnostavana tutkimusaiheena, että onko vanhempien kokemuksissa eroa, jos heillä on ollut huostaanottoprosessissa mukana kokenut työntekijä tai ensimmäistä kertaa mukana oleva. Miten työntekijän mahdollinen epävarmuus näkyy tai vaikuttaa tilanteeseen ja kokevatko vanhemmat ensikertalaisen empaattisempina, koska hänellä ei ole vielä kokemuksen mukanaan tuomaa tunteidenkäsittelytaitoa.

Yhtenä jatkotutkimusaiheena minua kiinnostaisi vielä tutkia onko ylipäätään mahdollista kehittää mitään erityistä ”rutiinia”, mikä helpottaisi eri osapuolia huostaanottoprosessissa. Kiinnostavaa olisi myös tutkia, miten sosiaalityöntekijät kokevat saavansa eri tahoilta, sekä työpaikan sisä- että ulkopuolelta tukea huostaanottotyöhön.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (2001) *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino

Backman, Jussi & Himanka, Juha (2008) *Fenomenologia*. Filosofia.fi. Viitattu 2.5.2008.
<http://filosofia.fi/node/2712/#top>.

Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2002) *Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun*. Stakes. Raportteja 263/2001. Helsinki: Stakes.

Douglas, Jack D. (1985) *Creative Interviewing*. Beverly Hills. CA. Sage.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.

Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2007) *Teemahaastattelu: opit ja opetukset*. Teoksessa Juhani Aaltola, & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Juva: PS-kustannus, 25-43.

Fairclough, Norman (1997) *Critical discourse analysis. The critical study of language*. Language in social life series. New York: Longman Group Limited.

Forsberg, Hannele (1999) *Speaking of Emotions in Child Protection Practices*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Tarja Pösö (toim.) *Constructing Social Work Practices*. Avebury: Ashgate, 116-132.

Forsberg, Hannele (2001) ”Palaverin päätyttyä pihisimme vihasta”: väkivalta, auttajat ja kirjoitetut tunteet. *Janus* vol. 9 (1) 2001, 3-21.

Forsberg, Hannele (2002) *Tunteet – sosiaalityötä harjoittelevan häpeä?* *Aikuiskasvatus* 22 (4), 295-305.

Grossman, Bart & Levine-Jordano, Nancy & Shearer, Paul (1990) *Working with Students’ Emotional Reactions in the field: An educational Framework*. *The Clinical Supervisor* 8 (1), 23-39.

Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1997) *The new language of qualitative method*. New York. Oxford university press.

Haapalinna, Anni (2003) *Vallankäyttö kiireellisissä huostaanotoissa*. Helsingin yliopisto *Sosiaalityön pro gradu – tutkielma*.

- Hakala, Juha T. (2007) Menetelmällisiä koetuksia. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Juva: PS-kustannus, 12–24.
- Hammersley, Martyn & Atkinson, Paul (1995) *Ethnography. Principles in practice*. London: Routledge.
- Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määräytyminen lastensuojelun asiakkaaksi. *Stakes tutkimuksia 77*. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. *Stakesin työpapereita 30*. Helsinki: Stakes.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2000) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hochschild, Arlie R. (1983) *The Managed Heart. Commercialization of Human Feeling*. Berkeley & Los Angeles & London: University of California Press.
- Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2000) Kohtalokas kolmio. Perhe, paha ja ammattilaiset. *Janus 3* (8), 249–265.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2002) Mielivaltaa vai perusteltua ammatillisuutta? Keskustelua lastensuojelun sosiaalityön toimintatavoista. *Janus 2* (10), 161–165.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2006) Paha ihmisyyden ja ammatillisen auttamisen haasteena. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 8-17.
- Hämäläinen, Juha (1992) Kotikasvatuksen pedagogisen tukemisen idea lastensuojelussa. Sen sosiaalieettiset lähtökohdat ja asema Suomen lastensuojelun oppihistoriassa. *Akateeminen väitöskirja*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet, 3/1992.
- Kajava, Mirja (1997) Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. *Acta Universitatis Ouluensis Ei, Scientiae Rerum Socialium 26*, Oulun yliopisto.

Keskinen, Suvi (2005) Perheammattilaiset ja välivaltatyön ristiriidat: sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere: Tampere University Press. Diss. Tampereen yliopisto.

Kähkönen, Päivi (1991) Biologisen perheen huomioonottaminen lapsen huostaanotossa ja sijoituksessa. Jyväskylän yliopiston Perhetutkimusyksikön julkaisuja 2/1991.

Kääriäinen, Aino (2000) Lastensuojelun sosiaalityöntekijän arki. Helsingin kaupunki. Julkaisusarja B. Helsinki: Sosiaali- ja terveydenhuollon tietopalvelu.

Kääriäinen, Aino (2003) Lastensuojelun sosiaalityö asiakirjoina: dokumentoinnin ja tiedonmuodostuksen dynamiikka. Sosiaalipolitiikan laitoksen tutkimuksia; 1/2003. Helsinki: Helsingin yliopisto. Diss. Helsingin yliopisto.

Laakso, Riitta & Saikku, Peppi (1998) Hyvä huostaanotto? Stakes. Aiheita 28/1998. Helsinki.

Laine, Timo (2001) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 26–43.

Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (2006) (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Laki sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta 13.12.2001/1230.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.

Lapsen Oikeuksien Sopimus. Suomen ensimmäinen raportti. Ulkoasiainministeriön julkaisuja, Helsinki 1994.

Lapsiasiavaltuutettu 2006. Viitattu 13.4.2008.

http://www2.lapsiasia.fi/toimintakertomus2006/lasten_hyvinvoinnin/lasten_oikeuksin_toteutumine.html

Lindqvist, Martti (2006) Paha, ymmärtämisen rajat ja auttajan varjo. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 168–190.

LSL: Lastensuojelulaki 5.8.1983/683.

LSL: Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Matinlompolo, Unto (2006) Pahan keskellä. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyiden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 18–41.

Mikkola, Matti & Helminen, Jarkko (1994) Lastensuojelu. Jyväskylä: Karelactio.

Munro, Eileen (1998) Understanding Social Work. An Empirical Approach. London: The Athlone Press.

Munro, Eileen (2002) Effective Child Protection. London.: Sage.

Myllärniemi, Annina (2006) Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Selvitys pääkaupunkiseudun lastensuojelun sijoituksista. SOCCAn ja Heikki Waris –instituutin julkaisusarja 7/2006. Yliopistopaino

Narikka, Jouko (2004) Palvelujen järjestäminen, hallinto, ohjaus ja rahoitus. Teoksessa Annamaija Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 21–60.

Nousiainen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. SopHi 89. Jyväskylä: Minerva.

Pohjola, Anneli (2006) Pahan säikeitä auttamistyössä. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyiden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 42–62.

Pulma, Panu (2004) Lastensuojelun kehityslinjoja. Teoksessa Annamaija Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 11–20.

Pösö, Tarja (2000) Kun auttamistyö keskustellaan ja tutkimustulokset tiivistetään. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Jyväskylä: Vastapaino.

Rautakorpi, Sonja (2007) Äiti ja lapsen huostaanotto – Äitien kokemuksia lapsen huostaanottoprosessista ja äitiydestä huostaanoton jälkeen. Jyväskylän yliopisto sosiaalityön pro gradu –tutkielma. Elektroninen julkaisu. http://thesis.jyu.fi/07/URN_NBN_fi_jyu-2007478.pdf

Reijonen, Merja (2006) Tunnekokemukset sosiaalialan työyhteisöissä. Janus 14 (1), 18–28.

Riikonen, Eero & Smith, Madan Gregory (1998) *Inspiraatio ja asiakastyö*. Tampere: Vastapaino.

Roos, J P (2004) (toim.) *Huostaanottokirja*. Turku: Design Nurmisaari.

Rostila, Ilmari (1990) Tunnetyöstä sosiaalitoimistoissa. *Sosiologia* 27(4), 257–266.

Räty, Tapio (2004) Oikeusturvatekijät lastensuojelussa. Teoksessa Annamaija Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) *Lastensuojelu tänään*. Helsinki: Tammi, 85–104.

Saarnio, Pekka (1993) Noviiisista ekspertiksi. *Sosiaalityön taitojen yksilöllinen kehittyminen*. Janus 1 (1), 89–98.

Saurama, Erja (2002) *Vastoin vanhempien tahtoa*. Helsingin kaupungin tietokeskus, tutkimuksia 2002:7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus..

Sinko, Päivi (2001) Lastensuojelu, juridisoituminen ja lasten oikeudet. Teoksessa Maritta Törrönen (toim.) *Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro*. Helsinki. *Pelastakaa lapset – Rädda Barnen*, 128–149.

Sinko, Päivi (2004) *Laki ja lastensuojelu: Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä*. *Lisensiaatintyö. Lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisala*. *Sosiaalityö*. Helsinki: Palmenia-kustannus.

Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet 2005. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki 2005. Viitattu 3.5.2008.
www.talentia.fi/files/1649_Etiikkaopas2005.pdf

Stakes, *Päivähoidon hallinto kunnissa 2006*. Stakesin raportteja 9/27.
www.stakes.fi/verkkojulkaisut/raportit/R9-2007.

Stakes, *Suomen virallinen tilasto, Sosiaaliturva 2007*. Tilastotiedote 13/2007, 27.8.2007. Viitattu 14.3.2008. Elektroninen julkaisu:
<http://www.stakes.fi/FI/tilastot/aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>

Sulavuori, Maarit (2007) *Kehittämistyöllä pallo haltuun*. Kehittämisprojektin avulla ideoita lastensuojelun työssä jaksamiseen. Raportteja 3/2007. Helsinki: Stakes.

Särkelä, Antti (2001) *Välittäminen ammattina. Näkökulmia sosiaaliseen auttamistyöhön*. Tampere: Vastapaino.

Taskinen, Sirpa (toim.) (2005) Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanottoprosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Oppaita/Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki: Stakes.

Taskinen, Sirpa: Lastensuojelulaki (417/2007) Soveltamisopas. Oppaita/ Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus 65. Helsinki: Stakes.

Tuomi, Arja (1992) Sosiaalityöntekijä-tunnetyöntekijä. Ajatuksia sosiaalityöstä tunnetyönä. Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia. Sarja B Nro 13. Tampere: Tampereen yliopisto.

Työuupumuksen ehkäisy ja lievittäminen sosiaalialan asiantuntijatehtävissä. Tutkimus- ja kehittämishanke. Viitattu 13.4.2008. www.tsr.fi/tutkittu/hanke.php?id=98092

Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle lasten ja nuorten hyvinvoinnista. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:12. Helsinki. 2.5.2008.
www.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/paosisallys147.htm

Virta, Kari (1994) Selvitys lastensuojelulain soveltamiskäytännöistä. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Vuori, Jaana (2002) Äidit, isät ja ammattilaiset. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopistopaino.

Wendt Höjer, Maria (2002), 9-13 Rädslans politik. Våld och sexualitet i den svenska demokratin. Liber. Malmö. Teoksessa Suvi Keskinen (2005) Perheammattilaiset ja välivaltatyön ristiriidat: sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere: Tampere University Press. Diss. Tampereen yliopisto.